

Jussi Huotari

VALLANKÄYTTÖÄ VAI STRATEGISTA POLITIKOINTIA? ÖLJYN JA MAAKAASUN
MERKITYS VENÄJÄN ULKOPOLITIIKASSA

Pro gradu –tutkielma

Kansainväliset suhteet

Kevät 2011

Lapin yliopisto, yhteiskuntatieteiden tiedekunta

Työn nimi: Vallankäyttöä vai strategista politikointia? Öljyn ja maakaasun merkitys Venäjän ulkopoliitikassa

Tekijä: Jussi Huotari

Koulutusohjelma/oppiaine: Kansainväliset suhteet

Työn laji: Pro gradu -työ_x_ Sivulaudaturtyö__ Lisensiaatintyö__

Sivumäärä: 121

Vuosi: Kevät 2011

Tiivistelmä:

Pro gradu -tutkielmani käsittelee öljyn ja maakaasun merkitystä Venäjän ulkopoliitikassa. Olen tutkinut miten öljy ja maakaasu määrittävät Venäjän ulkopoliittikkaa ja sen tavoitteita, miten globaalitalous vaikuttaa öljyn ja maakaasun politisoitumiseen ja miten öljyn ja maakaasun on tulkittu vaikuttavan Venäjän ulkopoliittikkaan. Venäjän on tulkittu käyttäneen energiaa poliittisena vallankäytön välineenä useissa naapurivaltioidensa kanssa käymissään kiistoissa. Tämän toiminnan taustalla on nähty olevan maan pyrkimyksen palata globaaliksi suurvallaksi.

Tutkielman teoreettisena viitekehyksenä toimii uusrealismin, energiaturvallisuuden ja geopolitiikan teknologia- ja resurssimallien keskinäiselle vuorovaikutukselle. Työn punaisena lankana Venäjän harjoittama politiikka Euraasian reuna-alueilla, jotka kuuluvat sekä öljyn ja kaasun tuotantoalueisiin että niiden siirron kannalta strategisiin kauttakulkualueisiin. Valtiot perustelevat osallistumistaan energiapolitiikan ohjaamiseen ja kontrollointiin laaja-alaisen energiaturvallisuuden käsitteellä. Tutkielmani metodina on hermeneuttinen kehä, jota käytän väljänä tutkielman tekoa ohjaavana menetelmänä korostaen tekstien ja puheiden funktionalisuutta sekä sosiaalista ja materiaalista todellisuutta rakentavaa luonnetta. Aineisto koostuu pääosin Venäjän ulko- ja energiapolitiikkaa käsittelevistä strategioista sekä Vladimir Putinin ja Dimitri Medvedevin energiaa käsittelevistä puheista vuosilta 2000 - 2011.

Tutkielmassa tarkasteltiin Venäjän energia- ja ulkopoliitiikan välistä suhdetta arktisella alueella, Keski-Aasiassa ja Kaukasuksella sekä Itä-Aasian ja Tyynenmeren alueilla. Tutkielmassa havaittiin että, tutkituilla alueilla Venäjän energiapolitiikka on ollut dynaamista. Muutoksen nopeuteen ja suuntaan vaikuttaa öljyn maailmanmarkkinahinnan kehitys.

Avainsanat: Energiapolitiikka, geopolitiikka, energiaturvallisuus, Venäjä, arktinen alue, Keski-Aasia, IVY-maat

Muita tietoja:

Suostun tutkielman luovuttamiseen kirjastossa käytettäväksi_x_

Suostun tutkielman luovuttamiseen Lapin maakuntakirjastossa käytettäväksi_x_

(vain Lappia koskevat)

SISÄLTÖ

Lyhenteet.....	
1. JOHDANTO	1
1.1. Keskeiset tutkimuskysymykset	4
1.2. Tutkielman rakenne	6
2. ONTOLOGIA JA TUTKIMUSMENETELMÄ	8
2.1. Ymmärtäminen ja selittäminen tieteenfilosofisina lähtökohtina	8
2.2. Tutkielman aineisto	12
2.3. Tutkielman suhde aikaisempiin töihin	14
3. TUTKIELMAN TEOREETTINEN VIITEKEHYS	16
3.1. (Uus)realismi kansainvälisten suhteiden teoriana	16
3.2. Turvallisuuden monet tulkinnat	22
3.4. Geopolitiikka kansainvälisten suhteiden tutkimuksen muuttuvana käsitteenä	30
3.5. Strategiset luonnonvarat	36
3.5. Energiapolitiikka	42
4. VENÄJÄ SUURVALTANA	45
4.1. Venäjän suurvalta-asema geopolitiikan teorioiden valossa	47
4.2. Venäjän integrointi Eurooppaan – yhteistyötä länsimaiden ehdoilla	49
4.3. Energian merkitys Venäjän taloudelliselle kehitykselle	54
4.4. Energia Venäjän ulkopoliittikkaa käsittelevissä kansallisissa strategioissa	60
4.5. Energian siirtovälineet osana Venäjän energiapolitiikkaa	65
5. ENERGIAN ASEMA OSANA VENÄJÄN ULKOPOLITIIKAN TAVOITTEITA STRATEGISESTI MERKITTÄVILLÄ MAANTIETEELLISILLÄ ALUEILLA	69
5.1 Itä-Euroopan kauttakulkumaat uhkana Venäjän energiavallalle?	71
5.2 Keski-Aasian ja Kaukasian valtapeli ja Venäjän suhteet Kiinaan	76

5.3 Pohjoiset alueet muutoksessa.....	85
5.4. Tutkimustapauksien vertailua	96
6. JOHTOPÄÄTÖKSET.....	98
LÄHDELUETTELO:.....	100

Lyhenteet

BEAC	Barentsin Euro-Arktinen neuvosto
BEAR	Barentsin Euro-Arktinen alue
BRIC (S)	Brazil, Russia, India, China, (South Africa)
CSTO	Collective Security Treaty Organization, Kollektiivisen turvallisuuden järjestö
GEFC	Gas Exporting Countries Forum
EU	Euroopan unioni
ESPO	East Siberia-Pacific Ocean, öljyputki Itä-Siperiasta Tyynenmeren rannalle
IVY	Itsenäisten valtioiden yhteisö
LNG	Liquefied Natural Gas, nesteytetty maakaasu
OPEC	Organization of the Petrol Exportation Countries
PCA	Partnership and Cooperation Agreement, Kumppanuus- ja yhteistyösopimus
PSA	Product Sharing Agreement
SCO	Shanghai Cooperation Organization
UNCLOS	YK:n meriyleisoikeussopimus

1. JOHDANTO

Tämä tutkielma tarkastelee strategisiksi luonnonvaroiksi laskettavien öljyn ja maakaasun vaikutusta Venäjän 2000-luvulla harjoittamaan ulkopolitiikkaan. Venäjän taloudellisessa elpymisessä ja poliittisessa vahvistumisessa ovat viimeisen 15 vuoden aikana energian- ja erityisesti öljyn- ja kaasunviennistä saadut tulot olleet ratkaisevassa osassa. Länsimaisessa julkisessa keskustelussa vallitsevan näkemyksen mukaan Venäjä käyttää öljyn- ja kaasuntuotantoaan ja niiden kuljetuksia välineinä poliittisen vaikutusvallan palauttamiseksi entisen Neuvostoliiton alueella. Vladimir Putinin presidenttikausilla, ja erityisesti hänen toiselta valtakaudelta alkaen länsimaisessa lehdistössä on ollut esillä muiden muassa seuraavanlaisia otsikoita: ”Cheney syytti Venäjää energialla kiristämisestä” (HS 5.5.2006), ”Energiajätillä on varaa mahtaila” (Niinivaara 2006), ”Venäjä elää öljystä” (HS 5.10.2003) ja ”Kreml lujittaa otettaan energiabisneksistä” (HS 29.9.2006). Venäjän on myös nähty olevan energiaimperialisti, epäluotettava energiantoimittaja ja kyvytön kehittämään omia energiavaroja (esim. Karaganov 2007a). Tämänkaltaiset väitteet synnyttävät kuvan maasta, jonka toimintaa ohjaa pyrkimys valtion vaikutusvallan maksimoimiseen energiatulojen avulla. Tässä suhteessa Venäjä ei kuitenkaan ole muihin verrattuna poikkeus, sillä käytettävissä olevan kapasiteetin hyödyntämistä mahdollisimman tehokkaasti pidetään valtioille luonteenomaisena toimintana (esim. Morgenthau 1993 [1948]).

Kiinnostukseni Venäjän energiapolitiikkaa kohtaan heräsi vuosien 2005 ja 2006 vaihteessa tapahtuneen Ukrainan ja Venäjän välisen kaasukriisin seurauksena. Kriisi vaikutti dramaattisesti myös Euroopan Unionin (EU) itäisissä jäsenmaissa, jotka jäivät tammikuun 2006 pakkasiin ilman lämmityksen kannalta tärkeää maakaasua. Sen lisäksi, että kaasun toimituksen katkeamisella oli vaikutus kansalaisten kokemaan turvallisuuteen, se politisoi venäläisen energian EU:n jäsenmaissa. Tapahtuma provosoi EU-maat reagoimaan vahvasti, mikä näkyi lisääntyneinä vaatimuksina energiahuollon hoitamisesta kansallisella tasolla. Ukrainan ja Venäjän välisen kaasukriisin jälkeen lähes kaikki ristiriidat, joissa Venäjä oli mukana, tulkittiin energian avulla tapahtuvaksi ”pullisteluksi” ja poliittiseksi kiristykseksi sekä yrityksiksi lisätä maan valtaa maailmanpolitiikassa (Raeste 2006; Baev 2008). Venäjän teot, kuten näyttävä sukellus Pohjoisnavan aliseen merenpohjaan elokuussa 2007 ja sotilaallinen interventio Georgiaan vuoden 2008 elokuussa, saivat muun maailman

puhumaan jopa uudesta kylmästä sodasta (Lukyanov 2010; Overland 2010, 865). Tilanne kuitenkin muuttui kuin salamaniskusta talouskriisin ravisteltua maailmantaloutta ja leikaten öljyn maailmanmarkkinahinnasta 70 prosenttia. Tämän voidaan katsoa olevan yhdenlainen osoitus energian ja raaka-aineiden vientiin perustuvan kansantalouden haavoittuvuudesta (Feygin 2009; Montgomery 2010).

Maailmanmarkkinahintojen muutoksilla on siten moniulotteisia vaikutuksia. Tämä näyttäytyy useina geopolittisina tulkintoina ja kilpailevina diskursseina, joista yksi tulkitsee muutoksen merkitsevän valtioiden välistä luonnonvarakilpailua ja konflikteja sekä uhkaa valtiosuvereniteetille (esim. Borgesson 2008; Smith 2008). Mainittu diskurssi pohjautuu (uus)realismin teoriaan, jonka mukaan kansainväliselle politiikalle on ominaista anarkkinen tila. Toisen, edelliselle vastakkaisen diskurssin mukaan valtioiden harjoittamassa energiapolitiikassa ei ole kyse luonnonvarakilpailusta eikä konflikteista, vaan siitä että valtiot kykenevät yhdessä etsimään vaihtoehtoisia energiaratkaisuja vakauden ja rauhanomaisen kehityksen takaamiseksi globaalissa kontekstissa (esim. Paillard 2010; Trenin 2010). Tästä esimerkkinä muiden muassa pyrkimys hyödyntää Jäämeren potentiaalisia energiavaroja monikansallisen yhteistyön avulla.

Energian ja politiikan välinen suhde ei ole itsessään uusi ilmiö, sillä öljy ja öljypolitiikka ovat muovanneet valtioiden välisiä kanssakäymisiä yli 200 vuoden ajan. Energiaresurssit ja niiden hallinta ovat myös vaikuttaneet konfliktien syntyyn. Vaikka vaihtoehtoisten energiamuotojen käyttäminen jatkuvasti yleistyy, säilyy yhteiskuntien riippuvuus fossiilisista polttoaineista korkeana myös tulevaisuudessa. Tämä taas jatkaa ja syventää entisestään energian, talouden ja politiikan välistä keskinäistä vuorovaikutusta (Finger and Finger-Stich 2010). Se myös ilmentää kansallisvaltioiden merkityksen säilymistä toimijana kansainvälisissä suhteissa, maailmantalouden avoimesta luonteesta ja rajojen aukeamisesta huolimatta.

Kylmän sodan päättymisen katsottiin merkitsevän länsimaisen demokratian ja kapitalismin pohjalle rakentuneen liberaalin talouden voittoa sosialismista ja valtiojohtoisesta sääntelytaloudesta (esim. Little 2002, 67 - 70). Tämän myötä myös usko Venäjän demokratisaatioon ja normalisaatioon, joilla tarkoitettiin länsimaista yhteiskuntajärjestystä, oli korkealla (esim. Heininen 2002). Länsimaat kuitenkin pettyivät Venäjän kehityksen kulkuun, sillä vaikka maan talousjärjestelmä rakennettiin vapaan markkinatalouden pohjalle, eivät poliittiset uudistukset vastanneet länsimaisen demokratian perusarvoja.

Valtiovallan asteittainen vahvistaminen herätti naapurivaltioissa ja läntisissä yhteisöissä vastareaktioita. Venäjän harjoittama politiikka tulkittiin uusimperialismiksi (Juntunen 2009). Näkemyksen mukaan Venäjä olisi energian hinnan avulla painostanut naapurivaltioita ja pyrkinyt näin palauttamaan menetetyt vaikutuspiirit (esim. Karaganov 2007b).

Venäjän tapa tulkita länsimaista demokratiaa ja liberaalia markkinataloutta herätti jälleen kysymyksen Venäjän luonteesta valtiona. Vastausta on etsitty niin venäläisessä kuin länsimaaisessakin tieteellisessä tutkimuksessa ja kaunokirjallisuudessa. Eräs kuuluisimmista vastausyrityksistä lienee Sir Winston Churchillin radiolähetyksessä 1939 lausumat sanat: ”*I cannot forecast to you the action of Russia. It is a riddle wrapped inside an Enigma; but perhaps there is a key. That key is Russian national interest*” (ks. Smith toim. 2008, 6 - 7, kursivointi kirjoittajan). Churchill nostaa esiin kansallisten intressien aseman. Kuvaus on hyvä lähtökohta myös tutkittaessa energia- ja ulkopoliitiikan välistä suhdetta, sillä juuri kansallisilla intresseillä Venäjän poliittinen eliitti on perustellut valtion vahvaa osallistumista energiasektorin toimintaan. Esimerkiksi öljy- ja kaasuvarat nähdään resursseina, joiden hyödyntämisestä Venäjän valtion ja venäläisten yritysten tulisi saada mahdollisimman suuri taloudellinen hyöty (Putin 2007a). Taloudellisten tekijöiden lisäksi kansallisen intressin käsitteellä perustellaan vahvan ja iskukykyisen armeijan olemassaolo valtion turvallisuuden, suvereenisuuden ja alueellisen koskemattomuuden huolehtijana (Putin 2006a; Medvedev 2010). Tässäkään suhteessa Venäjä ei kuitenkaan tee poikkeusta muihin valtioihin nähden, sillä kansallisten intressien turvaaminen valtiojohtoisesti luetaan valtioiden ydintehtäviksi (esim. Waltz 1979; Morgenthau 1993 [1948]; Carr 2001).

Neuvostoliiton hajoamista seurasi taloudellinen, sotilaallinen ja poliittinen romahdus. Tätä tapahtumaa on käytetty selityksenä kuvattaessa Venäjän ja länsimaisten demokratioiden keskinäisiä poikkeavuuksia (Liuhto 2010, 5). Vladimir Putin on kuvannut Neuvostoliiton, kylmän sodan aikaisen supervallan pirstoutumista ”20.vuosisadan suurimmaksi geopoliittiseksi katastrofiksi” (Putin 2005a). Tämä ei kuitenkaan tarkoita sitä, että Venäjä haikailisi Neuvostoliiton paluuta, vaan sitä, että Venäjän tulisi pyrkiä saavuttamaan sille kuuluva asema yhtenä moninapaisen maailman valtakeskuksista (Putin 2005b). Tavoitteeseen pääsemiseksi öljy ja maakaasu tarjoavat sotilaallista voimaa käyttökelpoisemman ja paremmin hyödynnettävissä olevan vaihtoehdon.

Venäjän energiapolitiikan tutkimisen tekee mielenkiintoiseksi maan moninainen rooli energiamarkkinoilla. Maa nimittäin toimii yhtäaikaaisesti energiantuottajana, -viejänä, -tuojana, -kuluttajana ja kauttakulkumaana. Tästä huolimatta Venäjä nähdään usein ainoastaan energiantuottajana, joka pyrkii hallitsemiensa varojen ja siirtovälineiden avulla kontrolloimaan myös lähiulkomaidensa kansallisista politiikkaa (esim. Remington 2010, vii). Tälle tulkinnalle vaihtoehtoinen näkemys korostaa öljyn ja maakaasun olevan Venäjälle ainoastaan taloudellisia hyödykkeitä (esim. Guillet 2007). Talouden ja politiikan keskinäisriippuvuus on lisääntynyt, eikä energiapolitiikkaa siten voidakaan tarkastella (puhtaasti) pelkästään poliittisena taikka taloudellisena ilmiönä. Tutkielma käsitteleeekin sekä energian taloudellisia että poliittisia vaikutuksia Venäjän ulkopoliittikkaan. Se myös analysoi sitä muutoksen näkökulmasta sekä pyrkii erityisesti tunnistamaan ja kuvailemaan muutoksen keskeisiä ilmenemismuotoja ja dynamiikkoja. Analyysin taustalla ovat Venäjän siirtymäkauden poliittista tilannetta kuvaavat kansainvälisten suhteiden, geopolitiikan ja turvallisuustutkimuksen keskeiset trendit ja teemat.

1.1. Keskeiset tutkimuskysymykset

Tutkielma analysoi uuden Venäjän harjoittamaa ulkopoliitiikan ja strategisten luonnonvarojen välistä suhdetta kolmella energiantuotannon ja -siirron kannalta tärkeällä maantieteellisellä alueella ja etsii vastauksia seuraaviin kysymyksiin:

- Miten öljy ja maakaasu määrittävät uuden Venäjän ulkopoliitiikkaa ja sen tavoitteita?
- Miten globaalitalous vaikuttaa öljyn ja maakaasun politisoitumiseen?
- Miten öljyn ja maakaasun on tulkittu vaikuttavan Venäjän ulkopoliittikkaan?

Tutkielmani teoreettinen viitekehys rakentuu energiaturvallisuuden, uusrealismin ja geopolitiikan resurssi- ja teknologiamallien väliselle keskinäiselle vuorovaikutukselle. Punaisena lankana on valtion harjoittama politiikka Euraasian reuna-alueilla. Nämä alueet kuuluvat sekä öljyn ja kaasun tuotantoalueisiin että niiden siirron kannalta strategisiin kauttakulkualueisiin. Tutkielmassa strategisilla luonnonvaroilla ja energiapolitiikalla viitataan öljyyn ja maakaasuun, jos ei toisin ole määritelty.

Energialla ja energiapolitiikalla katsotaan olevan kansallisvaltiolle strateginen merkitys ja välinelunne, sillä sekä sisäisestä että ulkoisesta turvallisuudesta huolehtiminen vaatii osakseen energiaa (Ruostetsaari 2010, 12). Tällä valtiot usein perustelevatkin

osallistumisensa energiasektorin toimintaan, ennen kaikkea energiansiirron kontrollointiin. Energiakysymyksiin liittyy vahvasti myös kansainvälinen ulottuvuus resurssien epätasaisen jakaantumisen seurauksena. Ne maantieteelliset alueet, jotka ovat tällä hetkellä energiavaroiltaan rikkaita taikka tulevaisuuden potentiaalisia resurssikeskuksia, ovat sekä taloudellisessa että poliittisessa mielessä merkittäviä. Energia onkin keskeinen geopolittista järjestystä luova tekijä (Grygiel 2006, 22).

Energiaresurssien epätasainen maantieteellinen levinneisyys on jakanut maailman valtiot kahteen leiriin; energiantuottajiin ja -tuojiin. Tämä yhdistettynä fossiilisten energiavarojen niukkuuteen ja öljyn korkeaan maailmanmarkkinahintaan on muuttamassa perinteisen turvallisuuden ongelmanasettelua ja lähtökohtia, sillä valtioiden hallitsevat energiavarat muodostavat entistä suuremman osan niiden kokonaiskapasiteettista ja kansainvälisestä vaikutusvallasta (Buzan 2004, 32; Heininen 2007b, 202). Jako resurssirikkaisiin ja -köyhiin valtioihin luo toimijoiden välille entistä syvempiä riippuvuussuhteita. Näiden riippuvuussuhteiden laatu vaikuttaa valtion energiapolitiikan luonteeseen. Tämä on johtanut siihen, että energiakysymysten kansainvälisestä luonteesta huolimatta energiapolitiikkaa koskevat päätökset pyritään pitämään usein kansallisella tasolla. Yhteisten päätösten ja toimintapolitiikkojen luominen on energia-asioissa koettu vaikeaksi. Esimerkiksi monet EU:n jäsenvaltiot ovat olleet haluttomia siirtämään toimivaltaansa unionille. Kansallisvaltioiden energiapolitiittisen autonomian varjeleminen onkin hidastanut alueellista integraatiota tällä saralla. (Belyi 2008, 203 - 204.)

Valtioiden harjoittamaan energiapolitiikkaan liittyy olennaisena osana julkisen vallan ja markkinoiden välinen suhde. Tästä johtuen energiapolitiikka nähdään luonteeltaan interventionistisena, eli sen avulla pyritään korjaamaan markkinoiden epäonnistumisia. Useissa maissa valtionyhtiöillä on edelleen monopoliasema energiasektorilla. Valtionyhtiöiden luominen on ollut ensisijainen keino turvata esimerkiksi riittävä maakaasun ja sähkön tarjonta yrityksille ja kansalaisille. Nämä suuret valtionyhtiöt eivät kuitenkaan ole toimineet ainoastaan poliittisen eliitin tahdon toimeenpanijoina, vaan ne ovat usein kyenneet toteuttamaan myös itse määrittelemiään strategioita ja ajamaan siten omaa etuaan. (Ruostetsaari 2010, 12 - 13.) Energiasectori on kuitenkin ollut viimeisiä valtionsäätelystä vapautettuja teollisuuden aloja. Tässä tutkielmassa energiapolitiikalla tarkoitetaan Venäjän poliittisen eliitin (presidentti, pääministeri ja heidän alaisuudessa

toimivat ministerit) harjoittamaa ohjausta ja politikointia, joka koskee öljy- ja maakaasusektoreita ja joka vaikuttaa Venäjän kansainvälisiin suhteisiin.

Tutkielman kannalta mielenkiintoisimpia maantieteellisiä alueita ovat ne, joilta löytyy öljy- ja kaasuresursseja ja jotka ovat viennin kannalta ratkaisevia solmukohtia. Venäjän suurimmat fossiilisten polttoaineiden resurssit ovat maan pohjoisosissa, missä on laskettu olevan yli 80 prosenttia kaasu- ja 70 prosenttia öljyvaroista (Kefferpütz 2010). Näistä suurimmat lähteet löytyvät Euraasian mantereelta ja sen reunameriltä kuten, Barentsin, Timan-Pechoran ja Etelä-Karan meriltä sekä Itä-Siperiasta ja Sakhalinin saarelta (Kontorovich, et al. 2010, 4). Suuret, mantereella sijaitsevat öljy- ja kaasukentät on otettu käyttöön jo 1970-luvulla. Kyseiset kentät ovat saavuttaneet tuotantohuippunsa ja korvaavia esiintymiä etsitäänkin yhä pohjoisemmasta (Overland 2010, 870). Tästä johtuen arktinen alue on Venäjän energiapolitiikan tutkimisen kannalta yksi pääkohteista. Muita ovat Keski- ja Itä-Aasia sekä Itä-Euroopan entiset neuvostotasavallat, jotka ovat energiansiirron hajauttamisen kannalta strategisesti merkittäviä.

1.2. Tutkielman rakenne

Tutkielman teoreettinen viitekehys ja tulosten tulkinnan avaimet rakentuvat strategisten luonnonvarojen, geopolitiikan ja turvallisuuden käsitteiden sekä valtion ulkopoliittiseen olemukseen vaikuttavien muutosten ymmärrykselle. Tutkielman toisessa luvussa käydään läpi lyhyesti työn ontologista lähtökohtaa ja sen asettumista kansainvälisten suhteiden tieteenalan kentälle. Luvun jälkimmäisessä osassa esitellään tutkielman aineisto. Luvussa kolme tehdään selkoa tutkielman teoreettisen viitekehyyksen kannalta keskeisistä teorioista ja määritellään strategiset luonnonvarat. Luvussa neljä kuvataan Venäjän suurvalta-aseman syntyä, erityisesti niitä tekijöitä joihin valta-asema pohjautuu.

Neljännessä luvussa edetään Venäjän synnyn kuvaamisesta kohti nykypäivää. Vaikka olen analyysissani keskittynyt kuvaamaan energian ja ulkopoliitiikan välistä suhdetta Vladimir Putinin ja Dimitri Medvedev presidenttikausilla, on mielestäni kuitenkin tarpeellista avata ulkopoliittikkaa koskevaa keskustelua myös uuden Venäjän ensimmäisiltä vuosilta. Venäjän taloudellinen ja poliittinen tila 1990-luvulla loivat pohjan muutostarpeelle. Tämä muutos on vaikuttanut sekä maan sisäisiin suhteisiin että ulkosuhteisiin ja näkyy esimerkiksi Venäjän ja venäläisten suhtautumisessa ulkomaihin. Energiapolitiikan kokonaisuuden ymmärtämisen kannalta Neuvostoliiton ja uuden Venäjän ensimmäisen vuosikymmenen merkitys on olennainen.

Tutkielman päättävässä viidennessä luvussa kuvaan ja analysoin energiapolitiikan vaikutusta jo aiemmin mainituilla kolmella öljyn ja kaasun tuotannolle ja siirtämiselle strategisesti merkittävillä maantieteellisillä alueilla. Havainnollistan luvussa niitä tekijöitä, jotka ovat Venäjän ulkosuhteissa olleet kipupisteitä valitulla ajanjaksolla. Viimeisessä jaksossa vertailen analysoituja alueita keskenään.

2. ONTOLOGIA JA TUTKIMUSMENETELMÄ

Tutkimuksen ontologisilla lähtökohdilla tarkoitetaan tutkijan ilmaisemia olettamuksia tutkittavan ilmiön luonteesta ja sen rakenteesta. Kiinnostukseeni Venäjän energia- ja ulkopolitiikan keskinäisestä suhteesta ovat vaikuttaneet politiikkatieteissä ilmaistut olettamukset kansallisvaltioista. Tällöin ontologista näkemystäni ohjaavat ajatukseni totuudesta ja menneisyyden vaikutuksesta nykyisyyteen (Hollis and Smith 1990, 68 - 91; Gadamer 2009, 12 - 29).

Käsitykseni ihmisten välisistä sosiaalisista suhteista, joihin myös valtioiden väliset suhteet kuuluvat, on hermeneuttinen. Tämä ontologinen perusta on vastakkainen positivismille, joka pyrkii ymmärtämisen sijaan selittämään ihmisten käyttäytymistä luonnontieteelle ominaisin keinoin. Maailman ymmärtäminen sosiaalisesti tai kielellisesti rakentuneeksi kokonaisuudeksi johtaa tilanteeseen, jossa objektiivisen totuuden löytäminen sosiaalisissa suhteissa on mahdotonta. Sosiaalisesti rakentuneessa maailmassa ”totuutta” luovatkin erilaiset esimerkiksi valtioiden välisistä suhteista tehdyt tulkinnat ja niiden merkitysten ymmärtäminen. (Marsh and Furlong 2010, 19 - 20, 26.) Ontologiani mukaisesti rakennan tutkielman Venäjän energia- ja ulkopolitiikan välisestä suhteesta tehtyihin tulkintoihin. Tutkielmassa lähdetään esiolettamuksesta, jonka mukaan Venäjän hallitsemat öljy- ja maakaasuresurssit ovat välineitä, joiden avulla maa pyrkii palaamaan globaaliksi suurvallaksi.

2.1. Ymmärtäminen ja selittäminen tieteenfilosofisina lähtökohtina

Kansainvälisten suhteiden tieteenalan sisällä on pohdittu sitä, miksi ei löydy sellaista politiikan ja tiedon välistä ydintä, jonka ympärille tieteenala voitaisiin rakentaa ja tällä tavalla keskustelua syventää. Poliitiikan tutkimusta koskeva teoreettinen pohdinta jäsentyy positivismiin, empirismiin ja post-positivististen tulkintateorioiden näkemyksille. (Laitinen 1999, 24.) Se jakaantuu ontologialtaan toistaan poikkeaviin ymmärtämisen ja selittämisen perinteisiin (esim. Hollis and Smith 1990). Selittävä tulkintatapa uskoo tieteen tehtävän olevan ulkoista maailmaa koskevan ja tulkitsevan ymmärryksen lisääminen ja syventäminen. Se käyttää luonnontieteellisen tutkimuksen menetelmiä pyrkiessään selittämään syy-seuraus-suhteita.

Vastaavasti sisältäpäin rakentuvan mallin lähtökohta on tieteellinen päättely. Tutkijoiden mukanaan kantamat esikäsitykset, oletukset, kokemukset ja uskomukset siitä miten maailma on rakentunut muodostavat tarkastelukulman, jonka läpi havainnointi ja päättely suoritetaan. Konstitutiivisen teorian mukaan teorioiden tehtävänä on auttaa rakentamaan maailmaa. Tätä rakennettua maailmaa voidaan tulkita hermeneuttisen filosofian avulla.

Hermeneuttinen filosofia jakaantui 1900-luvun alkupuolella epistemologiseen ja metodologiseen sekä eksistentialis-ontologiseen hermeneutiikkaan. Ensin mainittu suuntaus pyrkii rakentamaan ihmistieteille tieto-opillisen perustan ja tiedollisen varmuuden takaavan metodologian. Eksistentialis-ontologinen hermeneutiikka puolestaan keskittyy tulkitsemisen ja ymmärtämisen mahdollisuus-ehtoihin. Se on ilmentynyt pääasiassa Martin Heideggerin ja Hans-Georg Gadamerin teoksissa. Eksistentialis-ontologisen hermeneutiikan keskeinen tavoite on selvittää se, miten olento, jonka oleminen muodostuu ymmärtämisestä, on maailmassa? Siinä näin ollen poiketaan tavanomaisen hermeneutiikan keskeisestä tavoitteesta, joka pyrkii selvittämään, miten subjekti voi ymmärtää tekstin merkityksen. Lähestyttäessä hermeneutiikkaa olemiskysymyksen kautta ymmärtäminen näyttäytyy yhtenä täällä olemisen rakennemomenttina. Tällöin kaikki tietoisuuden tietoiset operaatiot, kuten havaitseminen, väittäminen ja tulkitseminen ovat ymmärtämisen johdannaisia. (Tontti 2005, 50 - 52.)

Hans-Georg Gadamerin (2009, 129 - 130) ajattelussa hermeneutiikka rakentuu kielellisyyden, historiallisuuden ja konfliktuaalisuuden kautta. Hän näkee hermeneutiikan ihmiselle luonnollisena kykynä, jota tarvitaan, paitsi tekstien, myös ihmisten välisen kanssakäymisen ymmärtämisessä. Hän määrittelee hermeneutiikan hengentieteeksi ja opiksi ymmärtämisen taidoista. Gadamerin mukaan hermeneutiikassa on kyse historian kirjoittamisesta uudelleen nykyisyyden valossa johtuvasta asioiden ja ilmiöiden paremmasta ymmärryksestä.

Kielellisyyden kaikenkattavuus on Gadamerin hermeneutiikan läpikulkeva teema. Se edesauttaa ihmisten välistä ymmärrystä niin puhutussa kuin kirjoitetussa muodossa. Kielen merkityksen Gadamer (2009, 30, 91) näkee syntyvän dialogeissa, joiden avulla tavoitellaan yhteisymmärrystä, ei niinkään yksittäisissä kielijärjestelmissä tai puheakteissa. Dialogi ei kuitenkaan välttämättä johda toimijoiden väliseen yhteisymmärrykseen, vaan ihmisten tuottamia merkityksiä tulkitaan joko tahallisesti tai tahattomasti väärin. Gadamerin mielestä hermeneutiikan tehtävänä on ”korjata” vajavaista tai häiriintynyttä yhteisymmärrystä.

Jarkko Tontti (2005, 65 - 67) kritisoi tätä Gadamerin näkemystä yhteisymmärryksen kaiken kattavuudesta, sillä se jättää dialogissa käytettyjen tulkintojen kamppailuluonteen merkityksen huomiotta. Konfliktuaalisuus on kuitenkin välttämätön ymmärtämisen ja tulkitsemisen mahdollisuusehto. Väärien tulkintojen ja ymmärtämisen mahdollisuus kuuluu Kari Laitisen (1999, 24 - 25) mukaan osana kansainvälisten suhteiden ymmärtävään tutkimusotteeseen ja tieteelliseen päättelyyn. Tällöin tutkijoiden esikäsitykset, oletukset ja kokemukset tutkittavasta kohteesta muodostavat tarkastelukulman havainnoinnille ja päättelylle. Näin ollen todellisuus ymmärretään moniselitteisenä, jota metodologinen reflektio tulkitsee.

Martin Heideggerin hermeneutiikassa tietoinen tulkitseminen on ymmärtämisestä luonnostettujen ja projisoitujen mahdollisuuksien työstämistä ja tarkentamista, eli jotakin ymmärretään jonakin. Heideggerin mukaan kaikki tulkitseminen perustuu johonkin ennakonäkymään (Vorhabe) kohteen kokonaisuudesta (Vorsicht) ja johonkin käsitykseen joka meillä on jo kohteesta ”otteessamme” etukäteen (Vorgriff). Tulkitseminen ei siis ala ”tyhjältä”, vaan se rakentuu kohdetta koskevien ennakkoluulojen eli ennakkoarvostelmien pohjalta. (ks. Tontti 2005, 55.) Hollis ja Smith (1990, 72) näkevät, että hermeneuttisessa tulkinnessa täytyy määrittää tutkittavan kohteen merkitys suhteessa omaan ymmärrykseen, eli osat, jotka määrittävät kokonaisuudesta, määrittävät itse kokonaisuutta. Tästä johtuen tutkijan täytyy tuntea ja tunnistaa säännönmukaisuudet, yleiset käytänteet ja konteksti, jotka sääntelevät tutkimuskohteen toimintaa. Tutkijan täytyy myös tietää mitä tutkittava tavoittelee toiminnallaan. Hermeneuttinen tutkimus pyrkii huomioimaan kohteensa ”sisäisen” tai omimman luonteen ja ”ulkoisen” sosiaalikulttuurisen aseman tai kontekstin. Tätä Hollisin ja Smithin kuvaamaa tilannetta kutsutaan myös hermeneuttiseksi kehäksi.

Hermeneuttista kehää voidaan Pauli Siljanderin (1988, 115 - 119) mukaan käyttää kolmessa eri merkityksessä. Ensimmäinen liittyy tiedonmuodostusprosessiin ja ilmenee siten, että tiedonmuodostuksella ei voi olla mitään absoluuttista alkua. Tiedonmuodostuksen alkupisteenä voidaan käyttää esiymmärryksen-käsitettä, jonka täytyy olla kaiken uuden ymmärryksen taustalla. Esiymmärrys muuttuu ja korjautuu ymmärtämisen ja tulkinnan edetessä säilyttäen kuitenkin kosketuksen aikaisempaan. Tutkimuksen edetessä tutkija pyrkii kyseenalaistamaan omia ennakkokäsityksiään ja korjaamaan niitä uuden tiedon valossa. Toinen merkitys on ymmärtää hermeneuttinen kehä osien ja kokonaisuuden tulkinnan kautta. Esimerkiksi tekstien tulkinnessa tekstin osia ei voida ymmärtää ymmärtämättä kokonaisuutta, mutta osien tulkinta vaikuttaa

kokonaisuuden tulkintaan. Kolmas Siljanderin antama merkitys liittyy läheisesti kahteen edelliseen. Kysymyksessä on tulkintojen ja käsitteenmäärittelyn keskeneräisyys; käsitteitä ei voida tarkasti määritellä ennen tutkimusta, vaan tutkimus voi osaltaan johtaa käsitteiden määritelmien muuttamiseen.

Gadamer (2009, 32 - 33, 38 - 39) kuvaa hermeneuttisen kehän osien ja kokonaisuuden välistä suhdetta sekä esiymmärryksen vaikutusta kokonaisuuden saamalle merkitykselle seuraavasti:

”oikean tulkinnan pitää suojautua mielivaltaisilta päähänpätkähdyksiltä ja huomaamattomilta, rajoittuneilta ajattelutottumuksilta sekä kohdistaa katse ’asioihin itseensä’ [...] Aina kun hän haluaa ymmärtää tekstiä, hän joutuu luonnostelemaan. Jo ensimmäisen merkityksen paljastuminen tekstissä saa hänet luonnostelemaan ennakolta kokonaisuuden merkitystä. Tuo ensimmäinen merkityskin näyttäytyy vain siksi, että tekstiä luetaan jo tietyn odotuksen sen kokonaisuuden merkityksistä”.

Gadamer näkee hermeneuttiseen kehään kuuluvan olemassa olevan tutkimusperinteen tuntemisen, joka liittyy kiinteästi esiymmärrykseen. Esiymmärrys ei kuitenkaan ole sama kuin ennakkotieto, eikä hermeneuttinen tarkastelu sisällä sisällöllisiä etukäteisvaatimuksia. Tutkimuksen tavoite tuottaa objektiivista tietoa täyttyä Gadamerin hermeneutiikassa ymmärtämisen kautta siten, että ymmärtämisen avulla seulotaan oikeat ja asianmukaiset luonnokset eli ennakko-olettamukset, jotka voidaan vahvistaa vasta merkittävien tekstien kautta. Gadamer näkeekin, ettei tulkitsijan tulisi tarttua tekstiin suoraan omasta valmiista ennakkonäkemyksestään, vaan hänen tulisi ensin tutkia nimenomaan ennakkonäkemyksensä oikeutusta eli alkuperää ja pätevyyttä. Objektiivisen hermeneuttisen tutkimuksen lähtökohta on vaatimus tulkitsijan sattumanvaraisen ennakkonäkemyksen hylkäämisestä, joka on edellytys asian laajemmalle ymmärtämiselle. Hermeneutiikan kriittisen tehtävän ratkaisee ajallinen etäisyys. Siksi hermeneutiikka sisältää historiallisen tietoisuuden, jonka avulla pyritään erottamaan todet ennakkoluulot vääristä. Hänen mielestään ymmärtäminen syntyy ainoastaan tulkitsijan omien ennakkoluulojen pidättämisen kautta.

Paul Ricœurin mukaan hermeneuttinen tulkinta on laajennettavissa koskemaan tekstien lisäksi myös merkityksellisen inhimillisen toiminnan tulkintaa. Kumpaisenkin kohdalla käytettävissä ovat samanlaiset tulkinnan prosessit ja käsitteet. Ricœurin mielestä ne ovatkin

sovellettavissa kaikkeen toimintaan ihmistieteissä. Tästä johtuen hän esittääkin strukturaalisen selittämisen käsitteen palauttamista ihmistieteisiin ja metodologiseen hermeneutiikkaan. Tekstin rakenteen ja osien välisten suhteiden selittäminen ei kuitenkaan yksistään auta ymmärtämään tekstin merkitystä lukijalle, vaan lukija soveltaa tekstin itseensä luomalla sille kuvitteellisen vertauskohdan omaan elämismaailmaansa. Selittävä ja metodologinen lähestymistapa tuleekin asettaa hermeneuttiselle kehälle tulkitsemisen ja ymmärtämisen kanssa. Näin ollen ymmärtämisen ja selittämisen välinen suhde on dialektinen ja vastavuoroinen. Selittäminen on keino, jota pitkin ymmärrys etenee tilanteessa, jossa kohde ei ole helposti tulkittavissa, vaan se vaatii yksityiskohtaisempaa tarkastelua. (ks. Tontti 2005, 69 - 70.)

Tontin (2005, 70 - 71) mukaan Paul Ricœurin edustaman uuden metodologisen hermeneutiikan ero aikaisempaan on, että siinä tieteellinen tutkimus rakentuu *itse* tekstiksi, joka on kirjoitettu muiden tulkittavaksi ja ymmärrettäväksi. Varhaisemmassa metodologisessa hermeneutiikassa huomion keskipisteessä oli *tekijä*, jonka alkuperäisiä tavoitteita ja aikomuksia pyrittiin selvittämään. Uuden, niin sanotun kaksoishermeneutiikan huomio kiinnittyykin tekstien ja merkityksellisten tekojen tulkintaan ja selittämiseen lukijan näkökulmasta ilman että tekijän aikomukset olisivat tutkimukselle keskeisiä.

Käsillä olevassa tutkielmassa hermeneutiikka ymmärretään eksistentiaalis-ontologisen ja uuden metodologisen hermeneutiikan kautta. Venäjän energia- ja ulkopolitiikan välisen suhteen ymmärtäminen ja tulkitseminen vaatii osakseen maan pitkän historian perinteen tuntemusta. Samalla se vaatii myös aiheesta tehdyn länsimaisen ja venäläisen tutkimuksen altistamista keskinäiselle dialogille, jonka avulla voi tehdä asiasta oman tulkinnan. Näin ollen tutkielma liittyy Hans-Georg Gadamerin hermeneutiikan kielellisyyden, historiallisuuden ja konfliktuaalisuuden kolmijakoon ja Paul Ricœurin kaksoishermeneutiikan luomaan strukturaalisen selittämisen ja ymmärtämisen väliseen vuorovaikutukseen.

2.2. Tutkielman aineisto

Energiapolitiikan luonteesta johtuen keskiössä on valtion ajama toimenpiteiden kokonaisuus. Tätä tukee työn primääriaineisto, joka koostuu valtion strategioista ja politiikoista. Tutkielmassa tarkastellaan energian vaikutusta ulkopolitiikkaan Vladimir Putinin presidenttikausilta alkaen eli vuodesta 2000 eteenpäin. Venäjän virallisista ulko- ja

turvallisuuspolitiikkaa sekä energiapolitiikkaa käsittelevistä strategioista tutkielman kannalta merkittävimmät ovat:

- Ulkopolitiikan konsepti, The Foreign Policy Concept of the Russian Federation (Putin 2000b; Medvedev 2008b),
- Kansallisen turvallisuuden strategia 2020, National Security Strategy until 2020 (Putin 1999; Medvedev 2009e)
- Venäjän energiastrategia, Energy strategy of the Russian federation for the period up to 2030, (Ministry of Energy of the Russian Federation 2009)
- Venäjän arktinen politiikka, Fundamentals of the State Policy of the Russian Federation in the Arctic in the Period up to 2020 and beyond (Security Council of the Russian Federation 2008)

Empiirisen aineiston keräämisessä lähdin liikkeelle laajalta. Kävin systemaattisesti läpi Venäjän federaation presidentin (Kremlin) sekä pää-, ulko- ja energiaministeriön internetsivustot, joissa on erittäin runsaasti materiaalia. Huomattavaa kuitenkin on, että valittu venäläinen materiaali on valmiiksi käännetty englanniksi, joten alkuperäisen tekstien ja puheiden kielelliset vivahde-erot eivät välttämättä välity niistä. En koe tätä ongelmaksi, sillä tarkoitus ei ole tutkia eikä tulkita aineistoja lingvistisesti ja hienosyisesti. Ajallisesti venäläinen aineisto ulottuu vuodesta 2000 vuoden 2011 helmikuuhun.

Aineiston keräämisessä ohjenuorana olen pitänyt sitä, että tekstien laatijoilla ja puheiden pitäjillä on tietty auktoritatiivinen asema suhteessa käsiteltävään asiaan. Kertyneestä materiaalista olen kuitenkin rajannut käytettäväksi ainoastaan presidentin (Medvedev ja Putin) ja pääministerin (Putin) pitämiä puheita, sillä mielestäni juuri he ovat toimijoita, jotka pystyvät asemansa ja vaikutusvaltansa ansiosta nostamaan tiettyjä asioita julkisen poliittisen keskustelun piiriin. Tällöin niistä tehdyt tulkinnat ovat relevantteja. Energiasuhteiden julkinen foorumi on korostetusti valtionpäämiestasolla, politiikan ja korkean diplomatian piirissä (Larsen 1997, 29 - 30). Venäjän poliittinen johto käsittää energia-alan strategiseksi ja valtion kontrolliin kuuluvaksi alueeksi, jolloin myös yksityisten yritysten investointien, ainakin suurimpien, on oltava presidentin ja pääministerin hyväksymiä.

Analyysiä ei voi rakentaa ainoastaan energiaa ja ulkopolitiikkaa käsitteleviin valtiollisten strategioiden ja valtionjohdon puheiden varaan, kautta saataviin välähdyksiin energian ja ulkopolitiikan välisestä suhteesta, vaan kokonaiskuva on pyrittävä muodostamaan

hyödyntämällä muutakin aineistoa. Tutkielman aineiston pohjautuminen yksinomaan diplomaattisiin teksteihin ja ulkopoliittisiin asiakirjoihin jättäisi analyysin liian lähelle päivänpolitiikkaa. Sekundääriaineistona onkin aihetta käsitteleviä tutkimuskirjallisuutta, raportteja, lehtiartikkeleita ja muita vastaavia tekstejä.

2.3. Tutkielman suhde aikaisempiin töihin

Venäjän energia- ja ulkopoliitiikkaa sekä työssäni tarkasteltavia maantieteellisiä alueita käsitteleviä raportteja ja artikkeleita on julkaistu valitun ajanjakson aikana useita, mutta laajempaa akateemista tutkimusta ja monografioita Venäjän energiapolitiikasta ei vielä toistaiseksi ole ilmestynyt. Kansainvälisten suhteiden tieteenalan energiasuhteita käsittelevä tutkimus on suurelta osin painottunut Yhdysvaltojen ja amerikkalaisten tutkimuslaitosten näkökulmaan. Nämä tutkimukset ovat käsitelleet erityisesti öljyä ja keskittyneet maantieteellisesti Lähi-itään. Venäjä analyyseissa alueellinen painopiste oli 2000-luvun alussa pitkälti Kaspianmeren ympäristössä, jonka tutkimiseen on sovellettu perinteistä suurvaltastrategista otetta (esim. O'Hara 2004; O'Lear 2004). Venäläistä englannin kielellä kirjoitettua tutkimusta aiheesta on vähän ja se painottuu pääosin tarkastelemaan Venäjän ja EU:n välistä energiasuhdetta (esim. Tkachenko 2008; Trenin 2008).

EU-Venäjä energiasuhdetta on selvitelty useimmiten energiaturvallisuuden näkökulmasta, jolloin korostetaan toisaalta Venäjän energiavarojen suuruutta ja toisaalta EU:n yhdyntävien sekä liberalisoitavien energiamarkkinoiden merkitystä EU:n energiatarpeen tyydyttämisessä (esim. Rutland 2008; Stanislaw 2008). Vastaavasti energiaturvallisuutta käsittelevä venäläinen tutkimus tarkastelee energian toimitusten merkitystä Venäjän taloudellisille intresseille (esim. Makarychev 2006; Morozov 2008; Romanova 2008; 2010). Alueellisesti Venäjän ja EU:n välisen energiasuhteen tutkimukset ovat keskittyneet IVY-maihin ja erityisesti Ukrainaan sekä Itämeren ympäristöön.

Energian roolia Venäjän ulkopoliitikassa ja erityisesti EU-Venäjä suhteessa on tutkinut Kari Liuhto (2009; 2010). Liuhto käsittelee Venäjän ulkopoliitiikkaa energian riippuvuussuhteiden kautta. Hänen mukaansa keskinäisriippuvuus ei ole esimerkiksi Venäjä-EU energiasuhteessa tekijä, joka merkittävästi lähentäisi toimijoita taikka vähentäisi näiden välisiä keskinäisiä ongelmia. Liuhto näkee Venäjän ja EU:n suhteiden lähentymisen edellytyksenä EU:n yhteisen energiapolitiikan synnyttämisen sekä syvemmän integraation Venäjän kanssa sektoreilla, joiden poliittinen merkitys on

vähäisempi. Ulkomaisten investointien poliittisia riskejä Štokmanin kaasukenttää koskevissa ulkomaisissa investoinneissa on tutkinut Eini Laaksonen (2010). Tutkimusraportin mukaan poliittisten riskien tasoon vaikuttavat paitsi muutokset Venäjän ylimmässä poliittisessa johdossa myös maan kansainvälisen aseman ja kaasumarkkinoiden kehitys. Myös investointien kotimaa on merkittävä tekijä poliittisten riskien syntymisessä.

Kiihtyvä ilmastonmuutos ja sen aiheuttama merijään vetäytyminen nosti resurssirikkaat pohjoiset alueet keskeisiksi tutkimuskohteiksi valtioiden energiahuollon tulevaisuuden kannalta. Arktisen alueen energiavaroihin liittyvää tutkimusta on tehty erilaisissa EU:n pohjoisen ulottuvuuden ympärille rakennetuissa tutkimushankkeissa, joissa usein käsitellään energia-asioita turvallisuuteen, liikenteeseen ja ympäristöön liittyen (Heininen, et al. 2000; Heininen ed. 2002; AHDR 2004). Geopolitiikan tutkimuksen painopiste siirtyi pohjoisille alueille entistä voimakkaammin viimeistään Venäjän vuonna 2007 tekemän tutkimusmatkan seurauksena. Se sai aikaan muutoksen, jonka vaikutuksena arktista aluetta käsittelevää tutkimusta tehtiin kahden kilpailevan diskurssin valossa. Molemmat kuvasivat tätä muutosta, mutta tulkitsivat sen eri tavoin. Näitä kylmän sodan jälkeisiä ympäristöllisiä, geopoliittisia ja geotaloudellisia muutoksia on tutkinut ja tulkinnut Lassi Heininen useissa artikkeleissa (esim. Heininen 2004; 2007b; 2008; 2010a; 2010b; 2010c; 2011).

Venäläisestä englanninkielisestä tutkimuksesta tutkielmani kannalta mielenkiintoisin on Elena Shadrinan tekemä *Russia's foreign energy policy: norms, ideas and driving dynamics* (2010). Tutkimus käsittelee energian vaikutusta Venäjän ulkosuhteisiin suhteessa EU:iin, Keski-Aasian ja Itä-Aasian maihin. Tutkimuksessa Venäjän toimijuutta energiasektorilla tarkastellaan useasta eri näkökulmasta, mikä on kokonaisuuden ymmärtämisen kannalta merkittävää. Useat aikaisemmat tutkimukset ja artikkelit kuvaavat energia- ja ulkopoliitiikan välistä suhdetta ottamalla esimerkiksi ainoastaan öljyn ja kaasunviennin (esim. Larsson 2007a; Dussault 2009). Tämä ei kuitenkaan luo mielestäni riittävän laajaa perspektiiviä kokonaiskuvan saamiseksi, sillä se jättää huomiotta Venäjän moninaisen roolin energiasektorilla, johon olennaisesti vaikuttaa myös maan sisäinen tilanne.

3. TUTKIELMAN TEOREETTINEN VIITEKEHYS

Kylmän sodan päätyminen 1980- ja 1990-lukujen taitteessa muutti kansainvälistä järjestelmää. Aikaisemman Neuvostoliiton ja Yhdysvaltojen välisen hegemoniataistelun tilalle tuli epävarmuus, mikä saattoi myös kansainvälisen politiikan ja kansainvälisten suhteiden teorian murrokseen. Tämä on heijastunut ja heijastuu edelleen myös valtioiden ulkopolitiikkaan. Epävarmuus on muodostunut uudenlaista etupiirijakoa, vaikuttanut turvallisuuden premisseihin ja merkinnyt myös sitä, ettei geopolitiikka ole ”kuollut”, vaan saanut rinnalleen geotalouden. Valtioiden välinen taloudellinen kilpailu on tullut kylmän sodan aikaisen ideologisen kamppailun tilalle. Taloudellisen voiman merkitys on kasvanut määriteltäessä poliittisten toimijoiden merkitystä ja asemaa.

3.1. (Uus)realismi kansainvälisten suhteiden teoriana

Realismi on ollut kansainvälisten suhteiden tutkimuksen hallitseva suuntaus toisen maailmansodan ajoista lähtien. Realismi kytkeytyy länsimaisen ajattelun perinteeseen. Ilman sen tuntemista on kansainvälisten suhteiden tieteenalan ymmärtäminen tai kritisoiminen mahdotonta. Realismi jakaa ontologisen asetelman positivistisen näkemyksen kanssa, mutta vain tietoteorian osalta. Modernin realismin tietokäsityksen katsotaan olevan luonteeltaan relativistinen. Vaikka realismi pyrkii kausaaliseen selittämiseen, painottaa se kuitenkin maailmasta löytyvän sosiaalisia rakenteita, joita ei voi selittää syy-seuraussuhteella. Tällaiset rakenteet, kuten esimerkiksi materiaaliset kapasiteetit, hämärtävät toimijoiden ”todellisten” ja ”puhtaiden” intressien löytämistä. Realismin ontologia ymmärtää maailmaa muokkaavien tapahtumien saavan merkityksensä todellisuudesta tehdyistä tulkinnoista. Nämä tulkinnat vaikuttavat valtion eliitin tekemiin päätöksiin politiikan suunnasta. (Marsh and Furlong 2010, 30 - 31.)

Osmo Apusen mukaan (ks. Laitinen 1999, 46) realismi voidaan määritellä siten, että ”tämä politiikka on kamppailua vallasta ja pysyvän ristiriidan lähteenä ovat itsekkäät, omista eduista huolehtivat kansallisvaltiot, jotka eivät tunnista itsensä yläpuolella olevan muuta kuin vahvemman oikeuden.” Apusen määritelmä tuo esiin realismin teorian kannalta kolme keskeistä käsitettä: vallan, valtion ja anarkkisen järjestyksen. Realismin perusta löytyy halusta välttää sota. Koulukuntana se pyrkii sopeuttamaan kansainvälisen politiikan totaalisen sodan ilmiöön, mikä juontuu Clausewitzin ajatuksesta, että rauhasta tulee sodan jatkamista toisin keinoin. Sodan mahdollisuus on kansainvälisen politiikan keskeisiä

tekijöitä, minkä seurauksena sotilaallinen voima on osa poliittisia arvoja. Tästä johtuen ulkopoliittikan moraaliin kuuluu olennaisesti strateginen ajattelu. (Carr 2001, 102 - 103.)

Totaalisen sodan välttämiseksi realismi hakee ratkaisua vallan tasapainosta. Valtapolitiikka on koulukunnan mukaan looginen välttämättömyys, ei niinkään historiallinen onnettomuus (Laitinen 1999, 46, 48). Vallan korostuminen liittyy näkemykseen järjestyksestä ja kansainvälisen järjestelmän anarkkisesta luonteesta. Järjestyksen puuttuminen kansainvälisestä politiikassa on seurausta siitä, ettei valtioiden yläpuolella ole suvereenia valvomassa lakien täytäntöönpanoa. Tämän vuoksi realismin teoriassa erotetaan rakenteellisesti sisä- ja ulkopoliitiikka toisistaan. Koska valtiot ovat maailmanpolitiikassa ylimpiä vallankäyttäjiä, tulee niiden tavoitella valtaa turvallisuutensa ja autonomiansa säilyttämiseksi. Näin ollen realismin teoriassa itsekkäästi toimivista valtioista koostuvan kansainvälisen järjestelmän nähdään takaavan vakauden ja rauhan idealistisia moraalisääntöjä paremmin. (Dunne and Schmidt 2008, 92 - 93.) Klassinen realismi tarkastelee valtioiden välistä taloudellista kanssakäyntiä riippuvuussuhteen näkökulmasta. Koulukunnan mukaan valtioiden tulisi välttää joutumasta tilanteeseen, jossa se on täysin riippuvainen toisesta valtiosta esimerkiksi jonkin resurssin osalta. (Shadrina 2010, 24.) Korostetaan näin ollen tasapainoisen keskinäisriippuvuuden merkitystä.

Uusrealismin teoria jakaa klassisen realismin näkemyksen kansainvälisen järjestelmän anarkkisesta luonteesta ja valtioiden roolista tärkeimpänä toimijana kansainvälisissä suhteissa. Klassisesta realismista poiketen valtioiden vallan tarpeen selitetään olevan peräisin turvallisuustekijöistä, ei niinkään ihmiselle luonteenomaisesta vallan tarpeesta. Rakenteellinen uusrealismi käsittää vallankäytön relatiivisuuden olevan avaintekijä, jonka kautta on mahdollista ymmärtää toimijoiden politiikoissaan tekemiä valintoja. Kenneth Waltzin (1979, 130 - 131) mukaan valtioiden poliittista käyttäytymistä ohjaa niiden hallussa oleva kapasiteetti, joka rakentuu sotilaallisen voiman, talouden ja teknologisen kehityksen keskinäisestä vuorovaikutuksesta. Uusrealismin teoria ei ole yksimielinen siitä mitkä kapasiteeteista ovat turvallisuuden ja vaikutusvallan kannalta ratkaisevia. Yksi näkemys korostaa sotilaallisen voiman merkitystä (esim. Mearsheimer 1990, 11 - 13), kun taas toinen painottaa taloudellisen vallan maksimoinnin ratkaisevaa asemaa (esim. Brown and Ainley 2009, 155 - 157).

Päätökset sotilaallisen ja taloudellisen voiman painottamisesta nousevat valtion sisäisistä tarpeista, mutta niihin vaikuttaa myös tilanne valtion ympäristössä. Esimerkiksi Suomen ulkopoliittisia päätöksiä tehtäessä on koko itsenäisyyden ajan huomioitu tilanne itäisessä

naapurivaltiossa. Tämä on ohjannut ulkopolitiikan painopistettä idän ja lännen välillä (esim. Harle 2010). Uusrealismissa sopimusten tekeminen ja allianssien muodostaminen nähdäänkin rationaalisena toimintana, jolla tavalla voidaan vähentää epätietoisuutta toisten aikeista. Yhteistyön syvyys on kuitenkin kiinni siitä, miten se vaikuttaa valtioiden väliseen keskinäisriippuvuuteen (Mearsheimer 2007, 72 - 73; Shadrina 2010, 25).

Realismin koulukunnat, jotka selittävät valtioiden käyttäytymistä yksistään vallan tavoittelemisella tai turvallisuuden takaamisella haastettiin neoklassisen realismin toimesta. Stephen Waltin (ks. Dunne and Schmidt 2008, 99) määritelmän mukaan neoklassisessa realismissa kansallinen politiikka toimii muuttujana vallan jakaantumisen ja ulkopoliittisen toiminnan välillä. Tällöin valtioiden ulkopoliittista käyttäytymistä tutkittaessa on oleellista poliittisen johdon tavoitteiden tunteminen ja havaitseminen. Teorian mukaan valtioiden ulkopolitiikkaa ei voida tarkastella objektiivisesti, vaan sen ymmärtämiseksi täytyy tulkita valtion poliittisen eliitin toimintaa. Uusklassinen realismi katsoo yhtenäisvaltioiden ulkopolitiikan rakentuvan kolmen eri muuttujaryhmän yhteisvaikutuksesta. Systeemitasolla tekijänä on valta- ja voimakapasiteetin jakaantuminen valtioiden kesken, jolloin valtion asema kansainvälisessä järjestelmässä vaikuttaa sen harjoittamaan ulkopolitiikkaan. Kognitiiviset vaikutukset liittyvät toimijoiden välisten suhteiden avoimuuteen, eli siihen kuinka tietoisia ne ovat toistensa tekemisistä ja tavoitteista. Lisäksi ulkopolitiikkaa ohjaavat myös kansalliset tekijät kuten esimerkiksi valtion instituutiot sekä poliittinen ja taloudellinen eliitti. Näiden relatiivinen valta on fyysisiä resursseja tärkeämpi vallanlähde. Johtovaltioksi pääsemisen edellytyksenä on siten paitsi resurssien hallinta myös poliittisen eliitin kyky tehdä hyväksyttyä ja oikeaksi koettua politiikkaa. (Schmidt 2007, 56, 59 - 60; Shadrina 2010, 25 - 26.)

Realismin koulukunnat näyttävät valtioiden käyttäytymistä selittäessään hajanaisilta ja ristiriitaisilta. Suuntauksilla on kuitenkin myös monia yhteisiä käsityksiä kansainvälisen politiikan luonteesta. Ne kaikki esimerkiksi nostavat suvereenit yhtenäisvaltiot maailmanpolitiikan tärkeimmiksi toimijoiksi sekä ymmärtävät kansainvälisen järjestyksen anarkkisena tilana, jossa valtiot jatkuvasti pyrkivät lisäämään valtaresurssejaan selvittääkseen kilpailussa toisiaan vastaan. Tämä taas johtaa noidankehään, sillä realismissa ajatellaan, että pelko lisää varustelua ja varustelu pelkoa. Pelon ja varustelun ongelma voidaan nähdä myös nollasummapelinä, koska yhden osapuolen varustautuminen katsotaan heikentävän toisen osapuolen asemaa (Kumpula 2007, 171). Seuraavaksi tarkastelen

realismin teorioille yhtenäisiä piirteitä; valtaa, suvereenisuutta (*Sovereignty*), selviytymistä (*Survival*) ja itse-apua (*Selfhelp*), jotka kaikki ymmärretään vallan kautta.

Valta nähdään realismin teorioissa kansainvälisen politiikan ”valuuttana”, jota kaikki tavoittelevat (Mearsheimer 2007, 72). Tämä ”valuutta” muodostuu erilaisista kapasiteeteista, jotka määrittelevät valtioiden välisen hierarkkisen aseman. Suurimman valtakapasiteetin omaavilla valtioilla on näin ollen eniten vaikutusvaltaa. Tästä johtuen poliittinen realismi näkee erityisesti suurvaltojen väliset suhteet merkityksellisinä kansainvälisessä politiikassa (Waltz 1979, 79). Länsimaisessa politiikkatieteiden tutkimuksessa vallan käsitettä on lähestytty yleensä kolmesta eri suunnasta. Pluralismi viittaa amerikkalaisen Robert A. Dahlin määritelmään, jonka mukaan valtaa voidaan mitata toimijoiden välisen vaikutussuhteen avulla (Dahl 1961).¹ Toinen tapa ymmärtää valta on tutkia sitä, mitkä asiat nousevat poliittisen päätöksenteon kohteeksi. Kriittinen näkemys valtaa kohtaan pyrkii puolestaan selvittämään, kuka määrittelee yhteiset intressit. Nämä kolme tapaa keskittyvät lähinnä vallankäytön tuloksiin, ei valtaresursseihin ja/tai niiden hankkimiseen. Teorioiden mukaan yhtenäisvaltioiden valtapotentiaalin muodostavat materiaalisten resurssien määrä ja kyky näiden resurssien hyödyntämiseen. (Hyde-Price 2007, 35 - 36.)

E.H. Carr (2001) näkee valtioiden valtakapasiteetin muodostuvan sotilaallisen, taloudellisen ja ”henkisen” (*power over opinion*) vallan keskinäisestä vuorovaikutuksesta. Hänen mukaansa sotilaallinen iskukyky on riippuvainen valtion taloudellisesta tilasta. Näin ollen taloudellisen kapasiteetin maksimoiminen on valtiolle eduksi, sillä se mahdollistaa sotilaallisen voiman hankkimisen. Lisäksi taloudellisten tekijöiden käyttäminen (ulko)poliittisten tavoitteiden saavuttamiseksi on aseellista konfliktia edullisempi vallankäytön muoto. Vallan kolmas ulottuvuus, ”henkinen valta”, on kuitenkin Carrin mukaan tehokkain vallankäytön keino. Sen avulla valtaapitävät pyrkivät saamaan omat tavoitteensa koko yhteisön yleisesti hyväksymiksi päämääriksi. (mt., 102, 105 - 107, 110, 114 - 115.)

Asemansa ja tavoitteidensa saattamiseksi yleisesti hyväksytyiksi päämääriksi tarvitaan vahvistus yhteisön muilta jäseniltä. Siksi tunnustaminen ja tunnustuksen hankkiminen on olennainen osa vallan käyttöä, sillä se legitimoii valtioiden keskinäisen aseman

¹ Robert A. Dahl määritteli vallan toimijan A kyvyksi saada toimija B tekemään jotain, mitä se ei ilman A:n vaikutusta tekisi (Dahl 1961).

maailmanjärjestyksessä (esim. Hast 2007). Samalla se osoittaa, että valta ei ole absoluuttista vaan rakentuu tilannekohtaisesti toimijoiden välisessä sosiaalisessa kanssakäynnissä (Lake 2009, 37). Vallan katsotaan olevan myös suhteellinen käsite, jolloin vallankäytön muodon ratkaisee sen käytöstä koituvat kustannukset (Dunne and Schmidt 2008, 101). Tässä mielessä ydinaseiden luoma valta toimii enemmän pelotteena kuin potentiaalisena vallankäytön välineenä, sillä sen käytöstä koituvat kustannukset ovat suhteellisia hyötyjä suuremmat.

Yhtenäisvaltioiden vallan tarvetta selitetään poliittisessa realismissa suvereenisuudella. Sen säilyttämistä teorialat pitävät ainoana kansainvälisenä moraalina ja etiikkana, jota kansallisvaltioiden on toiminnassaan noudatettava (Lebow 2007, 60). Määritelmä korostaa valtion valtaa sekä sen legitimitettiin valvoa lakien noudattamista (ja rangaista niitä, jotka eivät lakeja noudata) tietyllä maantieteellisellä alueella. Suvereenisuus liittyy tiiviisti kansalliseen turvallisuuteen² ja sisäiseen järjestykseen, mikä mahdollistaa kansalaisyhteiskunnan muodostamisen. Kansainvälisen järjestelmän anarkkinen luonne kumpuaa oletuksesta, että suvereenin puuttumisen johdosta valtiot ovat turvattomia ja sen vuoksi varustautuvat tai liittoutuvat vahvempien valtioiden kanssa. (Dunne and Schmidt 2008, 100 - 101.) Kylmän sodan aikana maailmanjärjestys rakentui kahden hegemonian tavoin toimineen valtokeskuksen varaan. Kaksinapaisessa järjestyksessä Yhdysvaltojen ja Neuvostoliiton välinen voimatasapaino oli olemassa olevan maailmanjärjestyksen ja sen vakauden kannalta keskeisessä asemassa.

Maailmanlaajuisen järjestyksen korostaminen jätti alueelliset järjestykset vähemmälle huomiolle. Alueellinen vuorovaikutus ja kanssakäynti muodostavat globaalia tasoa syvempiä riippuvuussuhteita ja voivat johtaa paikallisten järjestelmien muuttamiseen. Näin ollen Venäjän merkitys Suomen kansainväliseen asemaan on suurempi kuin esimerkiksi Brasilian, sillä Suomi ja Venäjä kuuluvat samaan vaikutuspiiriin. (Buzan and Wæver 2003, 30.) Alueellisissa järjestelmissä yhtenäisvaltioiden välille voi syntyä globaalia tasoa helpommin positiivisia riippuvuussuhteita, jotka muodostuvat aineellisista (kuten luonnonvarat) tai sosiaalisista (muun muassa poliittiset ja taloudelliset) ilmiöistä (Nye 2007, 210 - 211). David Lake (2009, 35 - 38) näkee alueellisten järjestelmien rakentuvan hierarkkisesti valtioiden välisen yhteistyön kautta. Hänen mukaansa alueellisten järjestysten syntymistä edesauttaa niiden positiivinen vaikutus valtioiden talouksiin.

² Turvallisuustutkimusta esitellään tässä työssä jaksossa 3.2. Turvallisuuden monet tulkinnat.

Positiivisen riippuvuussuhteen edellytyksenä on kuitenkin johtovaltion aseman tunnustaminen ja hyväksyminen. Johtovaltion tehtävänä on toiminnallaan taata järjestelmän rauhanomainen kehitys.

Selviytymisen (*survival*) katsotaan olevan sekä valta- että turvallisuuspyrkimyksiä yhdistävä nimittäjä (Dunne and Schmidt 2008, 101). Waltzin (1979, 91) mukaan valtioilla on loputon määrä keinoja selviytyä. Näiden keinojen osalta rakenteellinen realismi on jakaantunut offensiiviseen ja defensiiviseen realismiin. Näistä ensimmäinen korostaa valtakapasiteettien maksimoinnin ja jälkimmäinen vallantasapainoteorian merkitystä. Offensiivisen realismin mukaan valtioiden selviytymisen määrittää sen paikka maailmanjärjestyksessä, minkä vuoksi niiden tulisi tavoitella siinä mahdollisimman vaikutusvaltaista asemaa (Mearsheimer 2007, 74 - 75). Vastaavasti defensiivinen realismi katsoo valtioiden tavoittelevan valtaa vain sen verran mikä on tarpeellista oman selviytymisen kannalta (Linklater 2002, 247 - 248).

Realismin teorioita yhdistää myös itseavun (*selfhelp*) korostaminen. Sen katsotaan olevan peräisin kansainvälisen järjestelmän rakenteesta. Koska valtioiden yläpuolelta puuttuu suvereeni, joka valvoisi lakien noudattamista, pystyvät valtiot selviytymiskamppailussa luottamaan ainoastaan itseensä (Waltz 1979, 111). Itseapuun perustuva järjestelmä ei ole täysin ongelmaton, koska kuten todettu, pelko ja varustelu ovat realismin mukaan nollasummapeliä, jota kutsutaan myös turvallisuusedilemmaksi (*security dilemma*). Defensiivisen realismin mukaan itseapuun perustuva järjestelmä tuottaa vallan tasapainoa valtioiden välisestä epäluulosta ja suvereenin puuttumisesta huolimatta, sillä valtiot ovat valmiita muodostamaan liittoutumia uhkaavia toimijoita vastaan. Vastaavasti klassisen realismin teoria korostaa valtioiden poliittisen eliitin ja diplomatian roolia tasapainon löytymisessä itseapuun perustuvassa järjestelmässä (Dunne and Schmidt 2008, 102).

Realistinen näkemys suurvaltojen välisten suhteiden merkityksestä kansainväliselle rauhalle ja vakaudelle dominoi kansainvälisen politiikan tutkimusta toisen maailman sodan jälkeisestä ajasta aina kylmän sodan päättymiseen saakka. Ideologisen kahtiajaon häviäminen johti realismin kritiikkiin. Siihen saakka hallinnutta tutkimussuuntausta syytettiin kyvyttömyydestä ennustaa kylmän sodan päättyminen ja siitä seurannut muutos maailmanjärjestyksessä (esim. Fierke 2007, 167; Cesa 2009, 171). Realismin kritiikki nousi maailmantalouden kasvaneiden globaalien virtojen myötä, jotka syvensivät valtioiden välisiä taloudellisia riippuvuussuhteita. Globalisaatio myös muutti valtioiden välisten rajojen luonnetta asettaen realismin korostaman suvereenisuuden kyseenalaiseksi.

Sen seurauksena talouskasvun tavoittelu nousi sotilaallisen voiman rinnalle yhtenäisvaltioiden (ulko)politiikoissa. (Nye 2007, 204, 222 - 223). Politiikkaa ohjasi ja ohjaa edelleen pyrkimys toteuttaa yksilöiden ja yhteisöjen taloudellisia etuja valtioiden turvallisuusintressien sijaan. Tämän katsotaan vähentäneen perinteisen yhtenäisvaltion merkitystä kansainvälisessä politiikassa. Liberaalin teorian mukaan kansainvälisten suhteiden pääasiallisina toimijoina ovatkin kansallisvaltioiden sijaan erilaiset instituutiot (Keohane 1984; Agnew 2004). Vaikka ei-valtiollisten toimijoiden kasvanutta vaikutusta maailmanpolitiikkaan ei voida kiistää, on varauksellinen suhtautuminen toisiin valtioihin ja sodan mahdollisuus edelleen merkittävässä asemassa kansainvälisiä suhteita tutkittaessa. Kansainväliset normit ja ei-valtiolliset toimijat jäävätkin usein huomioimatta valtion olemassa olon kannalta merkittävistä tekijöistä, kuten kansallisesta turvallisuudesta päätettäessä.

3.2. Turvallisuuden monet tulkinnat

Turvallisuus on yksi keskeisimmistä kansainvälisten suhteiden tieteenalan ilmiöistä ja tutkimusalueista. Erityisen tärkeä turvallisuus on perinteisesti hahmotetussa kansainvälisessä järjestelmässä, jossa päätoimija on valtio (Heininen 2007b, 202). Tässä realismin teorioiden näkemyksessä turvallisuus ymmärretään valtapolitiikan tuotoksena. Realismille vastakkainen kanta esitetään idealistien toimesta. Sen mukaan turvallisuus on seurausta rauhasta (Buzan 1991, 2).

Turvallisuus voidaan määritellä tilaksi, jossa valtiot tuntevat olevansa vapaita kansallista turvallisuutta haastavista sotilaallisista, poliittisista ja taloudellisista uhkista (Iivari 2007, 137). Michael Dillon (1996, 16) lähestyy turvallisuuden käsitettä liittämällä sen osaksi poliittisen järjestyksen muodostumista. Tällöin kansainvälinen politiikka ja kansainväliset suhteet rinnastetaan turvallisuuteen liittyviin suhteisiin ja turvallisuuspolitiikkaan. Kreikkalaista alkuperää oleva turvallisuus sana onkin ymmärretty alun perin juuri poliittisen järjestyksen kautta. Käsitettä käytetään useassa eri yhteydessä selitettäessä valtion käyttäytymistä. Dillonin johtopäätösten mukaan länsimaiden harjoittama politiikka on turvallisuuden politiikkaa. Barry Buzan (1997, 14) taas erottaa kansallisen turvallisuusdiskurssin poliittisen eliittien intresseistä ja sanoo turvallisuuden olevan nimenomaisesti eliitin korostama asia.

Vallitseva tutkimusparadigma näkee turvallisuuden suhteellisenä ja kontekstiin sidonnaisena. Tällöin turvallisuuden tunne ja ihmisten kokemat uhkakuvat ovat

yksilöllisiä. Turvallisuus onkin sosiaalisesti rakentunutta ja sisältää niin ihmisen ja yhteiskunnan kuin ympäristön ja luonnon näkökulman ja niiden väliset suhteet. Se voidaan siten hahmottaa asioiden välisenä rakenteena. (Heininen 2007b, 203.) Sosiaalisesti rakentunut ja yksilön kokemukseen perustuva turvallisuuden tunne johtaa tulkintaan, jonka mukaan se, miten turvallisuudesta puhutaan, tuottaa turvallisuutta ja todellisuutta. (Buzan 1991, 50 - 51; Laitinen 2009, 40). Turvallisuuspuheesta tulisikin pystyä tunnistamaan kenen turvallisuudesta puhutaan ja mikä asia turvataan (Heininen 2010b, 224 - 225).

Turvallisuuden ymmärtäminen valtion kautta voi toimia käsitteen asettaman tavoitteen vastaisesti. Yhden valtion lisääntynyt turvallisuuden tunne aiheuttaa turvattomuuden tunnetta toisten valtioiden joukossa (Tickner 2002, 189).³ Valtion turvallisuuteen liittyykin identiteettiä viittaava jako ”meidän” ja ulkopuolisen ”toisen” välillä, sekä pyrkimys suvereenisuuden, alueellisen koskemattomuuden ja rajojen säilyttämiseen. Valtion näkökulmasta turvallisuus, erityisesti kansallinen turvallisuus ja sen säilyttäminen on myös keskeisin ulkopoliittikan tehtävistä. Tämä tulkinta pohjautuu pitkälle poliittisen realismin ja uusrealismin teoriaan, johon perinteisen turvallisuuden määritelmä etupäässä tukeutuu. ”Kovan” ja yksipuolisen turvallisuuden määrittelevät valtiot ja se viittaa asevaraiseen turvallisuuteen ja valtion väkivaltakoneiston ylläpitämään järjestykseen. Suvereniteetti, alueellinen koskemattomuus ja kansallinen turvallisuus taataan siten viime kädessä sotilaallisella voimalla tai sen käytöllä uhkaamalla. Perinteinen turvallisuus on siis nimenomaan valtion turvallisuutta, jossa turvallisuus on tärkein kansallinen intressi. Tässä tulkinnassa valtio on turvallisuuden subjekti ja ainoa laillinen väkivallan käyttäjä. (Heininen 2007b, 204 - 206.)

Valtioskeskeistä turvallisuusnäkemystä muutti kokonaisvaltaisen turvallisuuskäsityksen leviäminen. Uusi tulkinta katsoi kansalaisten turvallisuuden olevan uhattuna monella tavalla ja monelta taholta, ei ainoastaan valtion rajojen ulkopuolelta tai sotilaallisesti. Se on muotoutunut yhtäältä kansalaisyhteiskunnasta nousseiden rauhan- ja ympäristöliikkeiden painoarvon nousun seurauksena ja toisaalta riippumattomien kansainvälisten työryhmien työn tuloksena. (Heininen 2010b, 223 - 224.) Laaja-alaisen turvallisuuden alkuperäisenä tavoitteena oli inhimillistä turvallisuutta uhkaavien asioiden ja/tai ilmiöiden selvittäminen ei-sotilaallisilla keinoin. Käytännössä laajan turvallisuuden konsepti kuitenkin mahdollistaa edelleen perinteisten sotilaallisten keinojen käyttämisen inhimillistä turvallisuutta

³ Kysymyksessä on aikaisemmin kappaleessa 3.1 tarkasteltu realismin teorian turvallisuuskäsitteiden dilemma.

koskevien ongelmien ratkaisemisessa. Haasteena on tunnistaa se mikä on ja mikä ei ole turvallisuusasia. Siis mikä tekee jostakin kysymyksestä niin erityisen, että se on ratkaistava turvallisuuskysymyksenä (Laitinen 2009)? Vastaukseksi tähän on esitetty kansainvälisille suhteille luonteenomaisen turvallisuuden erottamista arkipäiväisestä turvallisuudesta (Buzan, et al. 1998, 21 - 23). Jako kansainväliseen ja kansalliseen turvallisuuteen on kuitenkin kokonaisvaltaisen turvallisuuskonseptin viitekehykseen vaikeasti sopiva, sillä yhteiskuntien turvallisuusympäristöön vaikuttavien tekijöiden määrä on kasvanut globalisaation myötä. Valtioiden ja yksittäisten ihmisten elämää koskettavat entistä nopeammin pandemiat sekä ympäristön ja talouden tilan muutokset (Laitinen 1999, 147).

Valtioiden kokemien uhkakuvien laajentuminen on muuttanut kansallisen turvallisuuden käsitettä. Se kattaa nykyään perinteisten turvallisuusuhkien lisäksi kansainvälisessä taloudessa ja ympäristössä tapahtuvat muutokset. Ajatuksen uudesta kansainvälisestä turvallisuussysteemistä, joka sisältäisi perinteisen lisäksi globaalin ympäristö- ja taloudellisen turvallisuuden ilmaisi ensimmäisenä Neuvostoliiton viimeinen presidentti Mikhail Gorbatsov. Hän esitti Murmanskissa vuonna 1987 pitämässään puheessa muun muassa aseistariisuntaa, erityisesti strategisten ydinaseiden osalta, ja siviiliyhteistyötä luonnonvarojen hyödyntämisestä (Gorbatsov 1987). Aseistariisunnan lisäksi globaalin ympäristö- ja taloudellisen turvallisuuden voidaan olettaa olevan yleisesti ja laajasti hyväksyttäviä arvoja, joita valtioiden tulisi toiminnassaan tavoitella. Toteutuessaan ne tuottavat kansallisen turvallisuuden lisäksi kansainvälistä turvallisuutta, mikä on Kari Laitisen mukaan (1999, 118) lähellä kollektiivisen turvallisuuden käsitettä. Kollektiivisessa turvallisuudessa on kyse järjestelmästä, jossa vallitsevaa järjestystä uhkaavaa toimijaa vastaan koko muu yhteisö on valmis toimimaan tarvittaessa voimakeinoin. Tätä voidaan verrata Pohjois-Atlantin puolustusliiton (Nato) perussopimuksen artikla viiteen, jonka mukaan aseellinen hyökkäys Naton jäsenvaltiota vastaan katsotaan hyökkäykseksi kaikkia liiton jäsenvaltioita vastaan (The North Atlantic Treaty 1949).

Taloudellinen turvallisuus nousi osaksi turvallisuustutkimusta toisen maailman sodan jälkeen politiikan ja talouden keskinäisen vuorovaikutuksen syvennyttyä. Taloudellisen turvallisuuden edellytysten tarjoaminen kansalaisille ja koko yhteiskunnalle katsotaan osaksi valtion tehtäviä (Buzan 1991, 234 - 235). Se nousee osaksi kansallista turvallisuutta valtioiden näkökulmasta katsottuna ja tällöin sitä voidaan verrata realismin teorioiden käyttämään selviytymisen käsitteeseen.

Taloudellisen turvallisuuden käsite on suhteellinen, eli sen vaatimukset muuttuvat toimintaympäristön mukana. Tästä johtuen valtiot tavoittelevat toiminnallaan talouskasvua, jonka katsotaan antavan paremmat edellytykset taloudelliselle turvallisuudelle (esim. Keohane 1984). Buzanin (1991, 243 - 245) mukaan taloudellisen turvallisuuden tuottamisessa voidaan erottaa liberaali ja merkantilistinen näkökulma. Ensin mainittu tarkastelee taloudellista järjestelmää kuluttajan silmin ja korostaa tuotantomahdollisuuksien maksimoimista ja toimintojen tehostamista. Merkantilistinen näkökulma puolestaan painottaa toimijoiden itsemääräämisoikeuden säilyttämistä tehokkuuden ja tuottavuuden kustannuksella. Näin ollen merkantilistinen näkökulma on tiiviissä yhteydessä niiden kansallisten turvallisuusintressien kanssa, jotka korostavat yhteiskunnan selviytymisen kannalta avainasemassa olevien teollisuudenalojen ja resurssien kansallistamista. Kari Laitinen (1999, 119) puhuu kansallisesta edusta, jossa on kyse nimenomaan valtiolle koituvasta taloudellisesta hyödystä. Kansallisen edun käsitteellä voidaan perustella esimerkiksi valtionyhtiöiden monopoliasemaa luonnonvarojen hallitsijana ja hyödyntäjänä talouden kannalta strategisesti merkittävillä toimialoilla (Numminen 2009).⁴ Tämä tarkoittaa esimerkiksi energian politisointia, mikä on näkynyt energiaturvallisuuden nousuna osaksi turvallisuuden premissejä.

Energiaturvallisuuden konsepti on huomioitu laajasti poliittisten päättäjien keskuudessa, kansainvälisessä mediassa ja akateemisessa maailmassa. Daniel Yerginin (ks. Claes 2010, 3) mukaan energiaturvallisuudessa on kyse vakaasta ja luotettavasta energian toimittamisesta kohtuulliseen hintaan niin, ettei se ole ristiriidassa valtion kansallisten intressien ja arvojen kanssa. Scott L. Montgomery (2010, 215) määrittelee energiaturvallisuuden Yerginin tavoin riittävien ja luotettavien resurssien sekä kohtuullisen hinnan kautta. Vladimir Milov (2005, 60) ymmärtää energiaturvallisuuden rakentuvan geologisten, taloudellisten ja poliittisten tekijöiden keskinäisestä vuorovaikutuksesta. Hänen mukaansa energiaturvallisuuteen kuuluvat edellisten lisäksi valtion kyky suojautua erilaisilta poikkeustilanteilta kuten luonnonkatastrofeilta, toimitusvälineiden rikkoutumiselta tai energiamarkkinoiden toimimattomuudelta. Näiden kolmen määritelmän mukaisesti voidaan energiaturvallisuus ymmärtää energiansaannin ja -toimittamisen

⁴ Raaka-aineiden maailmanmarkkinahintojen kohoaminen on vaikuttanut luonnonvarojen omistussuhteista ja hyödyntämisestä käytyyn keskusteluun. Esimerkiksi Suomen elinkeinoministeri Mauri Pekkarinen vaati syksyllä 2010 valtion omistaman kaivosyhtiön perustamista Suomeen. Pekkarinen perusteli näkemystään valtion maaperän luonnonvarojen omistamisesta ja hyödyntämisestä saatavien tulojen kansantaloudellisilla vaikutuksilla. (HS 8.10.2010, B4).

turvaamiseen liittyvien uhkien ja riskien kautta. Myyjän ja ostajan päämäärät energiaturvallisuuden määrittelemisessä eivät juuri poikkea toisistaan, sillä molemmat tavoittelevat vakaita ja toimivia energiantoimituksia. Normaalioloissa energian vaihtosuhteessa on kyse tavallisesta ulkomaankaupasta.

Energiaturvallisuus voi mahdollisesti muuttaa turvallisuuteen liittyvää ongelmanasettelua ja turvallisuusdiskurssia. Laaja-alaisen turvallisuuden tulkinnassa muutos näkyy muun muassa kasvaneena huolena ympäristöstä ja resurssien niukkuudesta. Tämä voi saada valtiot tekemään tiiviimpää yhteistyötä keskenään niiden tavoitellessa uusien energiamuotojen ja teknologioiden käyttöönottoa. Valtioiden välinen vuoropuhelu koskien energiaturvallisuutta on jo lisääntynyt ilmastonmuutokseen liittyvässä keskustelussa, mikä on johtanut pyrkimykseen muodostaa kansainvälisiä sopimuksia päästöjen vähentämiseksi. Fossiilisten polttoaineiden ja strategisten mineraalien tärkeys yhteiskuntien teolliselle ja taloudelliselle toiminnalle sekä asevoimille pitää kuitenkin myös energiaturvallisuuden perinteisen tulkinnan edelleen relevanttina.⁵ Tämä klassisen geopolitiikan ja poliittisen realismin esittämä tulkinta näkee energiaturvallisuuden luonnonvarakilpailuna liittäen strategiset luonnonvarat läheisesti osaksi perinteistä turvallisuuskäsitettä. Energiaturvallisuudessa voi sen mukaan olla kyse valtioiden pyrkimyksestä hegemoniaan maailmanmarkkinoita tai maailmanmarkkinahintaa hallitsemalla tai pyrkimyksestä päästä eroon kansallista turvallisuutta uhkaavasta resurssiriippuvuudesta. Yhtenäisvaltiojärjestelmässä energiansaanti voidaan turvata myös asein, jolloin energiaturvallisuus muuttuu sotilaalliseksi kysymykseksi. Yhtenäisvaltioilla on entistä suurempi intressi taata oma energiaturvallisuutensa fossiilisten polttoaineiden kasvaneen kysynnän, maailmanmarkkinahinnan kohoamisen ja pienenevien resurssien seurauksena. Energiaturvallisuudesta onkin muodostunut valtioiden ulkopolitiikkaan vaikuttava (geo)poliittinen elementti. (Heininen 2007b, 210 - 211; 2010b, 246.)

⁵ Strategisten resurssien erityisesti öljyn maailmanmarkkinahinnan vaikutus kansalliseen turvallisuuteen ilmenee konkreettisesti valtioiden puolustusmenoista käydyssä keskustelussa. Esimerkiksi Yhdysvaltojen armeija käytti vuonna 2009 13,2 miljardia dollaria energiaan joukkojen tarpeen tyydyttämiseksi, ollen näin maan suurin yksittäinen energiankuluttaja. Suurin osa tästä summasta kului öljyyn. (Posner 2010, 1 - 2). Armeijan öljyriippuvuuden aiheuttamien kustannusten määrä on saanut Yhdysvallat etsimään öljylle korvaavia vaihtoehtoja. Yhdysvaltojen puolustusministeriön uudessa energiaturvallisuuden määritelmässä perinteisten energiansaannin ja kuljetusten turvaamisen rinnalle nousivat energiatehokkuus ja vaihtoehtoiset energiamuodot (Department of Defence United States of the America 2010, 87). Vaatimukset armeijan energiatehokkuuden lisäämisestä voidaan tulkita, joko pyrkimyksiksi vähentää tuontiriippuvuutta tai geotaloudellisten tekijöiden kasvaneesta painoarvosta kansallisen turvallisuuden määrittelemisessä (Heininen 2007b, 213).

Energiaturvallisuuden konsepti politisoitui vuosien 2005 ja 2006 vaihteessa Euroopassa käydyssä keskustelussa Venäjän katkaistua kaasuntoimitukset Ukrainaan. Yleisen käsityksen mukaan teko oli varoitus EU:n liiallisesta riippuvuudesta Venäjältä tulevista kaasuntoimituksista, mikä uhkasi Euroopan energiaturvallisuutta (esim. Kivinen 2008; 2009). Samalla se tulkittiin osoitukseksi energiantoimitusten käyttökelpoisuudesta poliittisten tavoitteiden ajamisessa. Kolikolla on myös kääntöpuolensa, sillä samaan aikaan Venäjällä virisi keskustelu siitä, onko maa liian riippuvainen EU:sta asiakkaana (Monaghan 2006, 3 - 5). Tämä osoittaa sen, että myyjän ja ostajan välinen riippuvuussuhde voidaan muodostaa diskurssien kautta turvallisuushaksi. Tällöin riippuvuussuhde turvallistetaan energiaturvallisuuden nimissä.⁶ Tätä tapahtuu molempien osapuolten toimesta. Siksi energiaturvallisuutta määritettäessä on syytä tarkastella sekä myyjän että ostajan poliittisia ja taloudellisia näkökulmia (Palonkorpi 2006, 303).

Kokonaisvaltaisesta energiaturvallisuudesta käydyssä keskustelussa ympäristöön kohdistuvat uhkat ovat saaneet entistä suuremman jalansijan. Tämän vuoksi perinteinen näkökulma, jossa energiaturvallisuus ymmärretään sotilaallisen toiminnan kannalta välttämättömien resurssien turvaamisena, ei ole enää riittävä (Yergin 2006). Perinteisesti ympäristöasioiden ei ole nähty kuuluvan valtion tehtäväkenttään. Kansalaisyhteiskunnan toimijoiden, kuten luonnonsuojelu- ja kansalaisliikkeiden, kasvanut huoli luonnontilasta on kuitenkin tuonut ympäristöasiat osaksi valtioiden politiikkaa. Tämän seurauksena ympäristö on aika-ajoin turvallistettu esimerkiksi puhuttaessa luonnonvarojen kestävästä käytöstä. (Buzan, et al. 1998, 74 - 75.)

Käytössä olevien öljy- ja kaasukenttien ehtyminen on ajanut valtiot ja (yli)kansalliset energiayhtiöt etsimään uusia lähteitä entistä vaikeammista olosuhteista kuten merenpohjasta. Energiavarojen hyväksikäyttö entistä vaikeammissa olosuhteissa on

⁶ Turvallistamisella (*securitization*) tarkoitetaan turvallisuusdiskursseissa tuotettua mielikuvaa tulevaisuudessa materialisoituvasta uhasta, joka kohdistuu jonkin poliittisen yhteisön olemassa olon ehtoihin ja, jonka käsittely vaatii hätätoimenpiteitä. Se perustuu puhetapahtumateoriaan, joka näkee puhutun ja kirjoitetun kielen yhtenä vallankäytön välineistä. Turvallistamispuheella pyritään tuottamaan tietynlaista järjestystä, jonka puhuja tarjoaa yleisölleen. Onnistuakseen turvallistamispuhe tarvitsee kohdeyleisönsä hyväksynnän, joka syntyy tai on syntymättä puhujan ja kohteen välisessä suhteessa. (Buzan et al. 1998, 23 - 26.) Turvallistamisessa on kyse politikoinnista, sillä erilaisten vaarallisten asioiden ja ilmiöiden muuttuminen turvallisuushakiksi tapahtuu jonkun poliittisen toimijan määrittäminä. Se mahdollistaakin riskien ja uhkien käyttämisen poliittisena ja taktisena menetelmänä omien intressien ajamisessa. Olennaista kansainvälisen politiikan turvallisuusdiskursseja tulkittaessa onkin se, kenellä on valtaa tuottaa hyväksyttävää turvallistamispuhetta (Laitinen 2005). Yhtenä uutena turvallistamisen kohteena on viime vuosina ollut energiaturvallisuus. Se johtuu pääasiassa uusiutumattomien luonnonvarojen ehtymistä seuranneesta kansallisvaltioiden kasvaneesta huolesta resurssien riittävyydestä (Heininen 2010b, 225).

kiihdyttänyt keskustelua yhtenäisvaltioiden asemasta osana ympäristöturvallisuutta. Tässä suhteessa maailmanlaajuisen huomion keskipisteenä oleva ilmaston lämpeneminen on kuin kaksiteräinen miekka; toisaalta se mahdollistaa esimerkiksi Jäämeren pohjassa sijaitsevien öljy- ja kaasuvarojen hyödyntämisen, mutta samalla se luo entistä suuremman uhkan alueen herkälle ympäristölle (esim. Palosaari 2010). Tämä tulkinta vaikuttaa valtioiden kokemaan turvallisuuden tunteeseen, sillä ympäristöönnettomuudet ovat uhka inhimilliselle turvallisuudelle ja valtion sosio-taloudelliselle kehitykselle. Materialisoituneen ympäristökatastrofin seuraukset ovat laaja-alaisia ja maailmanlaajuisia, mikä on havaittavissa esimerkiksi vuoden 2010 huhtikuussa Meksikonlahdella tapahtuneessa suuronnettomuudessa.⁷ Ympäristökatastrofien aiheuttamat luonnon-, sosiaaliset ja taloudelliset tuhot voivat johtaa valtion suvereniteettia uhkaaviin alueellisiin levottomuuksiin, pakolaisongelmiin sekä epävarmuuteen energiamarkkinoilla. Maailmanlaajuisen vaikutusten vuoksi valtiot eivät voi jättää tätä näkökulmaa huomioimatta.

Meksikonlahden tapahtumien johdosta useat valtiot ja ympäristöjärjestöt pyrkivät turvallisemaan suunnitelmat Jäämeren energiavarojen hyödyntämisestä (esim. Ecologist 24.9.2010). Esimerkiksi EU-komissio on osoittanut halukkuutensa tiukentaa öljyn- ja kaasunporaukseen liittyvää lainsäädäntöä unionin merialueella. Komission alustavan esityksen mukaan porausluvan hakijalta edellytetään taloudellinen ja tekninen suunnitelma öljyonnettomuuden varalle (HS 13.10.2010, B4). Meksikonlahden kaltaisten tapahtumien johdosta ympäristökysymykset otetaan aikaisempaa laajemmin huomioon osana kokonaisvaltaista energiaturvallisuutta, mutta myös osana kansallista turvallisuutta. Nostamalla ympäristöasiat osaksi turvallisuudesta käytyä keskustelua valtiot pystyvät valvomaan kansallisia etujaan. Yhtenäisvaltiot ovatkin päättävässä asemassa, sillä niillä on valtaa tuottaa uskottavaa turvallisamispuhetta (Finger and Finger-Stich 2010).

Turvallistamisen käsitteen käyttö energiaturvallisuutta tutkittaessa ei ole täysin ongelmatonta, sillä laaja-alaisen turvallisuuden myötä lähes kaikki energiasuhteet voidaan turvallisata. Turvallistamispuheesta pitäisi pystyä tunnistamaan kuka yrittää nostaa energian osaksi turvallisuusdiskurssia ja millä mandaatilla se pyritään tekemään. Mikko Palonkorpi (2006, 308 - 309) esittää yhdeksi ratkaisuksi lähestyä energiaturvallisuutta

⁷ Huhtikuussa 2010 Yhdysvaltojen etelärannikolla öljynporauslautalla sattuneen räjähdysten seurauksena raakaöljyä valui Meksikonlahteen yhtäjaksoisesti lähes kolmen kuukauden ajan (Walsh 2010).

turvallistamistoimijan kautta: Palonkorven mukaan olisi huomattava puhuuko tämä toimija energiaturvallisuudesta taloudellisesta, poliittisesta vai turvallisuuden näkökulmasta vaiko kaikkien näiden kolmen erilaisista yhdistelmistä. Valtioiden välisiä energian vaihtosuhteita tulkitaan yleensä taloudellisista lähtökohdista, jolloin turvallistamispuheen oletetaan liittyvän ainoastaan energian kohtuulliseen hintaan sekä kysynnän ja toimitusten vakauteen. Useimmat valtiot varautuvat kuitenkin erilaisten kriisien varalle keräämällä kansallisia energian varmuusvarastoja, mikä on osoitus taloudellisten ja turvallisuustekijöiden keskinäisestä vuorovaikutuksesta. Jos energiasuhteita tarkastellaan poliittisinä kysymyksinä, on turvallistamisen kohde valtiosuvereniteetti, jota tarkastellaan riippuvuussuhteen tuottamista erilaisista näkökulmista. (Claes 2010.)

Myyjän ja ostajan välistä riippuvuussuhdetta ei luoda kuitenkaan ainoastaan jo hyödynnettävien tai potentiaalisten resurssien pohjalta, vaan strategisesti merkittävää on myös se miten energia myyjän ja ostajan välillä siirtyy. Tämä siirtovälineistöstä johtuva riippuvuus voidaan muodostaa uhkaksi valtiosuvereniteetille ja kansalliselle turvallisuudelle sekä kansallisille intresseille niin myyvien kuin ostavien osapuolten keskuudessa. Energian siirtämiseen tarvittava infrastruktuuri onkin yksi energiaturvallisuuden turvallistamisen kohteista, minkä on tulkittu lisäävän painetta sotilaallisen läsnäolon kasvattamiseen tärkeiden siirtoreittien läheisyydessä (esim. Larsson 2006).

Turvallisuudella ja energiaturvallisuudella on monia määritelmiä ja sisältöjä, jotka muuttuvat turvallisuuden tuottajien ja sen kohteiden välisessä vuorovaikutuksessa. Viime vuosikymmeninä tämä on näkynyt laaja-alaisen turvallisuuden käsityksen piiristä nousseiden ongelmien muuttumisena alueellisiksi ja globaaleiksi turvallisuusuhvikiksi. Tämä muutos ei ole tarkoittanut yhtenäisvaltioiden aseman pienentymistä turvallisuuden subjektina, vaan se on edelleenkin turvallisuuden pääasiallinen tuottaja niin kansallisen kuin energiaturvallisuuden osalta. Energiaturvallisuudessa tämä näkyy valtion lisääntyneenä osallistumisena energiasektorin toimintaan, mikä on osaltaan seurausta maailmanlaajuisesta kysynnän kasvusta ja resurssien niukkuudesta. Energiantuotannossa ja maailmanmarkkinahinnoissa tapahtuvat muutokset vaikuttavat globalisaation myötä entistä nopeammin valtioiden energiaturvallisuuteen. Energiantuotannon ja -siirron kannalta strategisten alueiden vakaus on sekä myyvän että ostavan osapuolen energiaturvallisuuden premissi, sillä se on yhtenä edellytyksenä kohtuulliselle energian hinnalle. Perinteisen yhtenäisvaltiojärjestelmän fossiilisiin polttoaineisiin nojaava teollinen

ja taloudellinen kehitys on aiheuttanut valtioiden välistä kamppailua luonnonvaroiltaan rikkaiden alueiden hallinnasta ja vakauden säilyttämisestä jo vuosisatojen ajan. Jos ennen näillä alueilla käydyssä kamppailussa oli kyse valtioiden välisestä voimapolitiikasta, käydään taistelu nykyään kokonaisvaltaisen energiaturvallisuuden nimissä. Kyseessä on ympäristöllinen, geopoliittinen ja geotaloudellinen muutos, joka synnyttää luonnonvaroiltaan rikkailla alueilla uudenlaisia haasteita ja mahdollisuuksia (Heininen 2010a).

3.4. Geopolitiikka kansainvälisten suhteiden tutkimuksen muuttuvana käsitteenä

Geopolitiikka on kansainvälisten suhteiden tutkimusta tilallisesta ja maantieteellisestä näkökulmasta (Parker 1998, 5). Harlen ja Moision (2003, 8 - 9) mukaan termillä viitataan useimmiten valtioiden alueita koskevaan valtakamppailuun sekä erityisesti sotilaalliseen voimaan ja sen maantieteellisiin perusteisiin. Geopolitiikka terminä on ollut yleisessä käytössä jo pitkään, mutta sen sisältö on vaihdellut aikakaudesta ja käyttäjästä riippuen. Historiallisesti geopolitiikka on yhdistänyt viisi avainkäsitettä: alueen, ympäristön, rajan, identiteetin ja näihin liittyvän politiikan. Kyse on siis siitä millaisia merkityksiä ja diskursseja politiikassa rakennetaan koskien valtioiden maantieteellistä sijaintia, rajaa ja identiteettiä. Geopolitiikka ei olekaan maantieteen kaltainen lähes muuttumaton tila.⁸

Klassisen geopolitiikan teorioiden lähtökohtana ovat maantieteellisen alueen strategisten merkitysten arviointi, tilan kontrolli sekä valtion valta ja hegemonia (Heininen 2010a). Tässä suhteessa se on hyvin lähellä poliittista realismia, sillä molempien mukaan valtioiden voima on määräävässä asemassa maailmanjärjestyksen muotoutumisessa. Valtioiden päämääriä määritellessään Osmo Tuomi (1996, 32) näkee kuitenkin poliittisen realismin ja klassisen geopolitiikan poikkeavan toisistaan. Tuomin mukaan poliittisen realismin tulkinnassa valtapolitiikasta voima ja valta ovat paitsi tavoiteltavia päämääriä, myös keinoja näiden päämäärien saavuttamiseksi. Vastaavasti klassisen geopolitiikan tulkinnassa vallan avulla pyritään kontrolloimaan maantieteellisesti määritettyjä alueita, joiden hallinta on jollakin tavalla ”luonnollista”. Tällaisia strategisia alueita ovat muun

⁸ Myös maantieteen muuttumattomuus on suhteellista, sillä mannerlaatat ovat jatkuvassa, joskin hyvin hitaassa liikkeessä. Nopeita muutoksia valtioiden fyysisessä ympäristössä vastaavasti aiheuttaa maankuoren seisminen toiminta, jonka seurauksena syntyvät maanjäristykset muuntavat maanpinnanmuotoja. Toinen nopeitakin maantieteellisiä muutoksia aiheuttava tekijä voi olla ilmaston lämpenemistä seuraava ilmavirtojen suuntauksien vaihtuminen, mikä voi johtaa uuteen jääkauteen tai jäätiköiden sulamista seuraavaan merenpintojen nousuun.

muassa luonnonvaroiltaan rikkaat seudut, tavaroiden, armeijoiden ja resurssien siirtämiseen käytettävät kuljetusreitit sekä alueet, jotka voivat nousta suurvaltojen välisen kamppailun kohteeksi. Kyse on siis valtion kansallisten intressien kannalta tärkeistä alueista. Tätä valtioiden ulkopoliitiikan maantieteellistä suuntausta kutsutaan geostrategiaksi (Grygiel 2006, 22).

Geostrategiset opit liittyvät läheisesti geopolitiikan resurssi- ja teknologiamalleihin, jotka kuitenkin poikkeavat toisistaan tilanhallinnan syiden suhteen. Geopolitiikan resurssimallien avulla tarkastellaan yhteiskunnallisen toiminnan kannalta keskeisiä fyysisen ympäristön tekijöitä, eli luonnonvarojen tai niiden puuttumisen strategista merkitystä (Heininen 1991, 18). Tällainen tavoiteltava resurssi voi olla esimerkiksi jokin arvokas metalli tai hiili- ja mineraalivarat, jotka ovat elintärkeitä teollisuudelle. (Moisio 2005, 7 - 8). Valtioiden ja yhteiskuntien taloudellinen omavaraisuus nosti maantieteen ja politiikan välisen suhteen keskeiseksi kysymykseksi siirtomaa-aikakaudella. Länsimaista geopolitiittista ajattelua ohjasi tavoite päästä herraksi alueelle, jonka hallinta toisi mukanaan poliittista valtaa ja taloudellista hyvinvointia. Siirtomaiden hankintaa motivoi se, minkä luonnonvarojen suhteen valtio oli omavarainen ja mitä oli hankittava muualta. (Apunen 1999, 180 - 181.) Vastaavasti geopolitiikan teknologiamallit liittyvät läheisesti sotilaallisen läsnäolon perusteisiin. Ne lähtevät siitä että jos teknologia mahdollistaa sotilaallisen voiman siirtämisen jollekin maantieteelliselle alueelle, niin tämä tulee tapahtumaan. Kyse on ennen kaikkea valtion kyvystä kohdentaa sotilaallista voimaansa valtionrajojensa ulkopuolelle. (Heininen 2010a, 2). Geostrategiat on jaoteltu pääosin kolmeen luokkaan; merivaltaan, maavaltaan ja reuna-alueiden hallintaan. Yhteistä näille kolmelle mallille on se, että ne selittävät määrättyjen alueiden hallinnan ja kontrolloinnin olevan avaimina hegemoniaan ja maailmanherruuteen.

Ajatuksen valtamerien hallinnan kautta saavutettavasta merimahdista esitti yhdysvaltalainen amiraali Alfred Mahan, joka korosti sota- ja kauppalaivaston ja niitä palvelevien laitosten, kuten myös tavaroiden vaihdon, siirtokuntien ja tukikohtien merkitystä rannikkovaltioille. Mahanin mukaan valtioiden merimahdin perustekijöitä ovat maantieteellinen asema, aineelliset tekijät, kuten luonnonvarat ja ilmasto, alueen suuruus, väestön määrä, kansallisuusluonne ja hallituksen rakenne. Hänen mielestään esimerkiksi merimahdista kävi Englanti, joka oli suhteellisen pienestä maantieteellisestä koostaan huolimatta osoittanut kyvykkyytensä taistelussa etuisuuksistaan valtioiden välisessä hegemoniakamppailussa. Mahan näki kuitenkin Yhdysvaltojen maantieteellisen aseman

merivoimana vielä Englantiakin vahvempana, minkä vuoksi hän tuki Yhdysvaltojen imperialismia. Mahanin esittelemä teoria oli osaltaan vaikuttamassa 1800-luvun lopun laivastovarustelukilpailuun antaen ikään kuin oikeutuksen ja konkreettisen muodon Yhdysvaltojen merivallan ja imperialismien rakentamiselle. Laivastokilpailun ja merisodankäynnin muuttumisen taustalla oli laivanrakentamisen tekninen kehitys. (ks. Heininen 1991, 19)

Mahanin merivaltateorialle vastakkaisen näkemyksen esitti englantilainen maantieteilijä Sir Halford Mackinder vuonna 1904. Macinderin teoria näkee maailman globaalina tilana, jossa laaja Euraasian alue on vallan luonnollinen lähde (Moisio 2003a, 21). Mackinder (1904, 430 - 437.) jakoi maailman kolmeen kehään. Näistä ulomman kehän (*Outer Crescent*) muodostivat valtiot, jotka olivat merivaltoja. Siihen sisältyi Pohjois- ja Etelä-Amerikan mantereet, Afrikan eteläkärki ja Australia. Sisemmän kehän (*Inner Crescent*) valtiot olivat sekä maa- että merivaltoja. Se muodostui Euroopan, Lähi-idän ja Aasian eteläosista. Sydänmaa (*Pivot area* tai *Heartland*) muodostui Euraasian mantereesta, joka oli kokonaan maavalta. Mackinderin mukaan Afrikan ja Euraasian mannerlaattojen sydänalueet muodostavat niin laajan alueen ja voimakeskittymän (*seat of power*), että mannervalta kykenee uhkaamaan merivaltaa. Sydänmaata hallitseva toimija pystyy käyttämään hyväkseen koko mantereen voimavaroja rakentaakseen laivaston ja sitä kautta saavuttamaan maailman vallan. Mackinder näki sydänmaata hallitsevan Venäjän ja vahvan Saksan yhdistyneenä saattavan kyetä tähän. Sydänmaan hallitsijan poliittinen voima oli Mackinderin mukaan riippuvainen valtion taloudellisesta tilasta, varustautumisen tasosta ja laadusta sekä sisäisistä olosuhteista. Siispä yksin edullinenkaan maantieteellinen sijainti ei ole maailmanvallan tae, vaan sen saavuttamiseen tarvitaan myös oikeanlaista politiikkaa.⁹

Mackinderin ajatuksen ”sydänmaan” merkityksestä haastoi toisen maailman sodan jälkeen amerikkalaisen geopolitiikan Nicolas Spykmanin kehittämä teoria ”kehäalueista” (*Rimland*), joka muodostui Mackinderin määrittelemästä sisäkehästä. Se korostaa maa- ja merivaltateorioiden sijaan Euraasian reuna-alueen geopolitiittista asemaa sydänalueen ja reunamerien välisenä puskurialueena (Heininen 2010a). Spykmanin (1944, 3 - 8, 33 - 34, 60) mukaan Yhdysvaltojen ulkopolitiikan perustana tulee olla ymmärrys voimapolitiikan

⁹ Mackinderin esittämän sydänmaateorian mukaisesti myös Zbigniew Brzezinski (1997, 50 - 51) näkee Euraasian mannerlaatan geopolitiikan shakkilautana ja sen hallinnan olevan maailmanlaajuisen vaikutusvallan harjoittamisen kannalta avainasemassa. Brzezinskiin mukaan Euraasian hegemoni, pystyy vaikuttamaan kahden taloudellisesti tuottavimman alueen, Länsi-Euroopan ja Itä-Aasian kehitykseen sekä kontrolloimaan Lähi-itää ja Afrikan pohjoisosia.

keskeisestä asemasta kansainvälisessä politiikassa. Hänen mielestään Yhdysvaltojen geopoliittisen aseman määrää sen maantieteellinen sijainti Euraasian maamassan sekä Afrikan ja Australian ympäröimänä. Tämä maantieteellinen asema yhdistettyinä “uuden” ja “vanhan” maailman poliittisten kulttuurien suuriin eroihin luovat yhdessä Yhdysvalloille uhkia, joita mahdolliset poliittiset liittoutumat kasvattavat. Erityisesti tästä johtuen Yhdysvaltojen täytyy tunnustaa, että Euroopan ja Aasian yhteinen voimakeskittymä muodostaa jatkuvan sekä sodan- että rauhanaikaisen uhan. Tämän uhan torjumiseksi Yhdysvaltojen tulisi hänen mukaan hallita sydänmaata ympäröiviä puskurivyöhykkeitä. Spykmanin ajattelussa *Rimland* on keskeinen tila jonka hegemoni on koko mantereen todellinen voimapelaaja (Elo 2009, 51).

Geostrateginen ajattelun alueiden merkityksestä vaikuttaa valtioiden ulkopoliittikkoihin huolimatta maailman ideologisen kahtiajaon päättymisestä. Sydänmaata ympäröivien kehäalueiden hallinta on valtioiden välisessä luonnonvarakilpailussa merkittävässä asemassa. Mackinderin määrittelemä ”sisäsirppi” on öljyn- ja kaasuntuotannon sekä näiden kuljetusten kannalta keskeistä aluetta. Toinen vastaava alue löytyy Euraasian ja Pohjois-Amerikan pohjoisrannikkojen reuna-alueista. Merirahdin suuri merkitys globaalien tavaravirtojen siirtämisessä ja maailmankaupassa sekä uusien merireittien avautumisen myötä myöskään merivaltateoriaa ei ole syytä sivuuttaa nykypäivän geostrategioita määriteltäessä.

Talouden merkityksen kasvu valtioiden välisissä suhteissa haastoi klassisen geopolitiikan tulkinnan voimapolitiikan kaikenkattavuudesta. Osmo Tuomin (1996, 12 - 13) mukaan uuden geopolitiikan erotuksena klassiseen geopolitiikkaan on se, että valtioiden välinen kilpailu ei ole enää sotilaallista, diplomaattista ja ideologista vastakkainasettelua, vaan kilpailua talouden markkinoista ja niiden dominoinnista. Tällöin vallankäytön väline ja voiman mittari on valtion taloudellinen kapasiteetti. John Agnew (2004, 170) mielestä talouden globalisaation seurauksena valtioiden suvereniteetti muun muassa verotusta ja tulleja koskevassa päätöksenteossa on pienentynyt. Tähän on vaikuttanut muun muassa kansainvälisen taloudensääntelyjärjestelmien, kuten Maailmankauppajärjestön (WTO) perustaminen. Tämä ei kuitenkaan Lloydin (2000) mielestä tarkoita, että ylikansalliset toimijat ja kansainväliset organisaatiot kykenisivät ohittamaan ja kyseenalaistamaan yhtenäisvaltion keskeisen aseman globaalitaloudessa, vaan valtioiden rooli säilyy edelleen vahvana muun muassa markkinoiden sääntelyssä ja sopimusten suojelussa. Sami Moisio

(2005, 9) näkee valtion kansainvälistyminen kykynä sopeutua kansainvälisten rahoituslaitosten ja joustavan pääoman tuottamiin mekanismeihin.

Bobo Lon (2008, 132) mukaan globaalitalous on lisännyt pehmeän vallan käyttökelpoisuutta ja konkreettista käyttöä valtioiden kansainvälisen vaikutusvallan muodostamisessa. Valtioiden päämäärät eivät ole kuitenkaan muuttuneet transnationalismin ja keskinäisriippuvuuden lisääntymisestä huolimatta, vaan alueisiin sidotut yhteisöt kilpailevat yhä keskenään tilan hallinnasta ja kontrollista sekä pyrkivät pitämään kiinni omista eduistaan ja suojelemaan suvereniteettiaan. Valtiovalta ei ole supistumassa vaan vahvistumassa ja rakentumassa uudelleen kansallisten (yritysten ja valtion välisten) ja kansainvälisten (valtioiden välisten) kytkösten lujittumisen myötä (Rouge-Oikarinen 2009, 37). Valtion vahvasta asemasta johtuen myös geotaloudessa on kyse perinteisestä strategisesta ajattelusta. Se kiinnittää huomionsa valtioiden pyrkimyksiin strategisten alueiden hallinnassa ja/tai kontrollissa, mutta selittää sitä tarvetta taloudellisista premisseistä sotilaallisten lähtökohtien sijaan. Muutokset geopolitiikassa ja valtioiden geostrategisessä asemassa liittyvät alueille annettujen merkitysten vaihteluun. Nämä erilaiset merkitykset luovat geopolitiittista järjestystä.

Geopolitiikan tulkinta, jossa talouden vaikutus valtiojärjestelmään ymmärretään maailmantalouden historiallisten muutosten kautta, nojaa vahvasti Immanuel Wallersteinin maailmanjärjestelmäänalyysiin. Se mieltää geopolitiikan maailmanpolitiikan alueellistumisena ja siihen liittyvinä erilaisina aikakausina. Alueiden merkitys siten vaihtelee ja muotoutuu maailmantaloudessa tapahtuvien muutosten seurauksina. Kapitalistinen maailmantalous synnytti maailmanjärjestelmäänalyttikkojen mukaan valtion ja eli riippuvaisena siitä, joten valtioiden liikkuminen periferian, semiperiferian sekä ytimen välisessä hierarkiassa voitiin johtaa maailmantalouden muutoksista. Maailman katsottiin muodostuvan kapitalistisesta maailmantaloudesta, valtioista ja paikallisista alueista, jotka olivat keskinäisessä yhteydessä, siten että valtio toimi välittäjän tavoin globaalin- ja paikallisentason välillä. (Moisio 2003a, 24.) Esimerkiksi Aasian nopea talouskasvu ja vuosituhsia saavuttamattomissa olleiden pohjoisten resurssialueiden asteittainen avautuminen on muuttanut geopolitiikan painopistettä nostaen periferiset alueet geopolitiikan keskiöön.

John Agnew (1998, 67 - 69) näkee maailmanjärjestelmä-geopolitiikan kehittyneen osana 1500-luvulla alkanutta länsimaalaistumisen prosessia.¹⁰ Hänen mukaan modernille geopolitiikalle luonteenomaisena piirteenä on jännite valtioiden välisen tasavertaisuuden ja keskinäisen kilpailun välillä. Valtioiden välinen hierarkkinen järjestys syntyy niiden kyvystä pärjätä tässä kilpailussa, jonka palkintona on johtoasema alueellisella tai globaalilla tasolla. Geopoliittisen järjestyksen kaudet ovat rakentuneet siten, että tiettyinä kautena johtavien valtioiden asetelma ja niiden välillä vallinneet käytänteet ovat pysyneet muuttumattomina. Vallitsevan järjestyksen muuttuminen taas kumpuaa kansainvälisessä taloudessa tapahtuvista muutoksista, jotka vaikuttavat johtavien valtioiden välisiin poliittisiin suhteisiin. Geopoliittisen järjestyksen tuottaminen yhtyy uusrealismin näkemykseen, jossa valtioiden välinen järjestys rakentuu maamassan ja väestön koon, resurssien hallinnan, taloudellisen kapasiteetin, sotilaallisen voiman ja poliittisen vakauden muodostamasta valtion kokonaiskapasiteetista (Waltz 1979, 72 - 73).

Kylmän sodan päättymisen jälkeinen geo- ja turvallisuuspoliittinen järjestys rakentui perinteisten talousmahtien johtaman kapitalistisen järjestelmän ja globaalitalouden hegemonian varaan. Länsimaat uskoivat talouskasvun ja liberaaliin demokratian voimaan vakauden ja rauhan takaajana. Vallitseva järjestys muuttui asteittain uusien talouksien nopean kasvun seurauksena, mikä näkyi (geo)poliittisen painopisteen siirtymisenä uusille alueille. Muutoksen seurauksena maapallon rajallisia luonnonvaroja nousi jakamaan yhä useampia resurssinälkäisiä toimijoita. Luonnonvarojen hallinnan järjestäminen ja kehittäminen on herättänyt vilkasta keskustelua. Vastakkain tässä on ollut monikansallisten yritysten ja valtioiden kansalliset näkemykset. Tätä keskustelua on varsinkin öljyn ja maakaasun osalta käyty energiaturvallisuuden nimissä (Finger and Finger-Stich 2010). Talouskasvulle perustuva alueellinen ja maailmanlaajuinen vakaus on kuitenkin haasteiden edessä, sillä se vaatii osakseen entistä enemmän kohtuuhintaista energiaa (Klare 2011, 5). Valtioiden välinen kilpailu energiasta, raaka-aineista, markkinoista ja liittolaisista tekee

¹⁰ Agnew (1998, 8 - 9) jakaa länsimaalaistumisen prosessin neljään ajanjaksoon. Ensimmäisessä vaiheessa eurooppalaisten löytöretket tekivät maailman kokonaiseksi ja näkyväksi. Toinen vaihe Agnewn jaottelussa sisältää kartoitettujen alueiden määrittelemisen kehittyneiksi tai jälkeenjääneiksi, mikä liittyy ajan tilallistumiseen, ja on globaalin alueellisen järjestyksen synnyn taustalla. Kolmannen vaiheen Agnew katsoo liittyneen näkökulmaan, jonka mukaan valtio on poliittisen organisoitumisen korkein muoto. Hänen mielestään valtio-keskeisyyttä korostaa kolme keskeistä seikkaa: suvereenisuus ja sen antama mahdollisuus käyttää absoluuttista valtaa, valtion ulkoisten ja sisäisten asioiden erillisyyks ja niiden erilainen toiminta logiikka ja valtion rajat määrittävät yhteiskunnan rajat. Neljäs vaihe liittyy Agnewn mukaan vakiintuneeseen uskomukseen suurvaltojen välisestä kilpailusta, jonka tavoitteena on määräävä asema maailmanjärjestyksessä.

hallituksista reaalipoliittisia (Sadeniemi 2006). Seuraavassa jaksossa tarkastellaan sitä, miten uusrealismin, energiaturvallisuuden ja geopolitiikan teoriat näkyvät strategisista luonnonvaroista käydyssä keskustelussa.

3.5. Strategiset luonnonvarat

Valtiollisten ja ei-valtiollisten toimijoiden välinen kilpailu resursseista on ohjannut kansainvälisten suhteiden kehitystä läpi historian. Strategisesti tärkeimpiä luonnonvaroja ovat puhdas ilma ja vesi. Ne ovat elämisen kannalta välttämättömiä, eikä niitä voi korvata muilla resursseilla. Vaikka puhdas ilma itsessään ei ole maapallolla vähenemässä, on ilman laatu heikentynyt kasvihuonekaasuista johtuvan saastumisen seurauksena. Ilmansaasteet ovat kuitenkin toistaiseksi ongelma lähinnä tiheään asutuilla seuduilla. Juomakelpoinen vesi on jakaantunut maapallolla puhtaasta ilmaa epätasaisemmin. Puhtaan veden väheneminen ja kiihtynyt väestönkasvu ovat potentiaalisia konfliktien aiheuttajia muun muassa Afrikassa ja Lähi-idässä (Luomi ed. 2010). Valtioiden toiminnan kannalta strategisina resursseina pidetään raaka-aineita ja erilaisia metalleja, jotka ovat uusiutumattomia ja tärkeitä sotateollisuudelle (Juntunen 2007). Strategisia resursseja ei kuitenkaan määritellä pelkästään armeijoiden tarpeiden mukaan, sillä valtioiden kansallisina intresseinä on usein myös turvata talouskasvu ja teollinen tuotanto.

Luonnonvarapolitiikan suuntalinjat määrittyvät elinkeinoelämän ja sotateollisuuden yhteisvaikutuksessa. Sen toimeenpanosta huolehtii valtio. Etenkin kriisiolosuhteissa, kuten talouslaman tai luonnonmullistusten aikana, valtiot pyrkivät rajoittamaan yksityisten yritysten valtaa ja liikkumatilaa sääntelyä kiristämällä ja omistuksia kansallistamalla. Valtion harjoittamalla luonnonvarapolitiikalla on täten myös ulkopoliittisia vaikutuksia, sillä erilaisten raaka-aineiden hallinta kasvattaa sen vaikutusvaltaa suhteessa muihin toimijoihin (Liuhto 2008, 2 - 3). Kilpailu strategisten resurssien hallinnasta voi kuitenkin johtaa myös kansainvälisten konfliktien syntyyn (Billon 2004; Renner 2010, 175). Esimerkiksi öljyn saannin turvaamisen on nähty olleen yhtenä motiivina Yhdysvaltojen vuonna 2003 aloittamalle Irakin sodalle. Luonnonvarakilpailusta syntyneet ”resurssisodat” ovat liittyneet usein uusiutumattomiin ja niukkoihin resursseihin, sekä niiden vaikutukseen valtioiden välisissä riippuvuussuhteissa. (Peters 2004, 188; Nye 2007, 224.) Luonnonvaroista käytyä keskustelua ohjaavat yhtenäisvaltioiden geo-, talous- ja turvallisuuspoliittiset näkökulmat. Näiden mukaan strategiset luonnonvarat ovat niiden hallitsijoille potentiaalinen vallankäytön väline ja valtioiden välinen kamppailun kohde

(Heininen 2010a). Esimerkiksi energian suhteen tilanne on hyvin selvä: suurvaltain on haavoittuva ja muista riippuvainen, jos se ei pysty turvaamaan energianhuoltoaan (Peters 2004; Rautio 2006).

Öljy on tärkein yksittäinen raaka-aine ja energian lähde maailmassa. Se on hyödyke jota tarvitaan lähes kaikessa liikkumiseen tai liikuttamiseen liittyvässä toiminnassa. Öljy on myös geopolitiittinen hyödyke ja potentiaalinen kamppailun kohden, sillä öljyvarat ovat vain muutaman valtion hallussa, mutta niitä jakavien valtioiden määrä on kasvussa. (Montgomery 2010, 213.) Maailman energiantarpeesta noin 40 prosenttia tyydytetään öljyllä. Vaikka öljynkulutus ja -tuotanto laskivat vuonna 2009 edellisvuoteen verrattuna (BP 2010), tulee öljy säilyttämään paikkansa tärkeimpänä energianlähteenä myös tulevaisuudessa (Finger and Finger-Stich 2010). Öljyllä onkin tänä päivänä ennennäkemättömän suuri vaikutus ihmiskunnan päivittäiseen toimintaan. Öljynsaannin turvaamisen lisäksi sen hintakehitys vaikuttaa niin ostaja- kuin myyjävaltioiden talouteen. Vaikka öljyä tuotetaan kaikilla mantereilla, ovat merkittävimmät esiintymät jakaantuneet epätasaisesti muutamien valtioiden alueille.¹¹ Öljyntuotantoa ja -markkinoita hallitsevat OPEC-maat¹², joiden yhteenlaskettu osuus maailman öljyntuotannosta oli vuonna 2009 41,2 prosenttia (BP 2010).

Öljy on muovannut maailmanpolitiikkaa sitoen talouden ja politiikan entistä tiiviimmin yhteen vaikuttaen näin valtioiden geostrategisiin ja geotaloudellisiin tekijöihin. Öljyn kansainvälisen kysynnän kasvun ja maailmanmarkkinoiden syntyminen seurauksena tuottajavaltioiden vaurastuminen on ollut nopeaa. Tämä on osittain tasannut maailman eriarvoisuutta (Kivinen O. 2007). Korkean maailmanmarkkinahinnan kaudet palvelevat pieniä tuottajavaltioita, jotka tavoittelevat lyhyen aikavälin voittoja (Claes 2010). Tuontiriippuvaisten maiden osalta tilanne on päinvastainen, sillä öljyn korkea hinta nostaa elinkustannuksia maissa, jotka ovat pakotettuja ostamaan ja tuomaan energiaa omaan käyttöönsä. Korkea öljyn maailmanmarkkinahinta hidastaa näin ollen öljyriippuvaisten valtioiden talouskasvua (Milov 2005). Hintakehityksen on katsottu myös vaikuttavan ”petrolivaltioiden” poliittisen järjestyksen kehittymiseen. ”Petropolitiikan” ensimmäisen

¹¹ Vuonna 2009 maailman öljystä 30,3 prosenttia tuotettiin Lähi-idässä, 22,4 prosenttia Euraasian ja Euroopan alueilla, 16,5 prosenttia Pohjois-Amerikassa, 12 prosenttia Afrikassa, 10 prosenttia Aasiassa ja 8,9 prosenttia Etelä- ja Väli-Amerikassa. Suurimpia öljyntuottajia olivat samana vuonna Venäjä (12,9 prosenttia), Saudi-Arabia (12 prosenttia), Yhdysvallat (8,5 prosenttia) ja Iran (5,3 prosenttia). (BP 2010.)

¹² OPEC-järjestöön kuuluu 12 jäsenvaltiota: Algeria, Angola, Ecuador, Iran, Irak, Kuwait, Libya, Nigeria, Qatar, Saudi-Arabia, Yhdistyneet Arabiemiraatit ja Venezuela.

lain mukaan öljyn maailmanmarkkinahinta ja yhteiskunnan poliittiset vapaudet kulkevat vastakkaisiin suuntiin. (Friedman 2006.) Esimerkiksi Venäjän poliittisen eliitin on katsottu käyttäneen öljyn korkeaa maailmanmarkkinahintaa motiivina energiasektorin valtiollistamisessa ja oman aseman vankistamisessa (Olcott 2004, 2; Remington 2010, 257).

Öljyn maailmanmarkkinat muuttuivat Lähi-idän kansannousujen johdosta. Lähi-idän öljyä ja sillä käytyä kauppaa hallitsivat siihen saakka pääosin seitsemän yhdysvaltalaisista öljy-yhtiötä, niin kutsutut ”seitsemän siskosta”. Toisen maailman sodan jälkeen syntynyt öljyregiimi kehittyi näiden yhtiöiden ja suurimpien öljyntuotajamaiden hallitusten läheisestä kanssakäynnistä. Öljyn myyntihinta muodostui teollisuusmaiden kysynnän ja ”seitsemän siskoksen” tuotantomäärien perusteella. (Goldthau and Witte 2009, 375.) Joseph S. Nye (2007, 224 - 227) liittää Lähi-idän valtioiden nousun kolmeen eri vaikuttimeen. Yhtenä syynä öljyregiimin muuttumiseen Nye näkee alueen dekolonisaatiosta johtuneen nationalismin kasvun. Lähi-idän valtioiden itsenäistyminen kasvatti vuonna 1960 perustetun öljyntuottajamaiden järjestön OPECin uskottavuutta ja vaikutusvaltaa. Toisena syynä Nye pitää kansainvälisillä öljymarkkinoilla vuosien 1950 ja 1973 välillä tapahtuneita suuria muutoksia. Näistä muutoksista merkittävin oli Yhdysvaltojen muuttuminen maailman suurimmasta öljyntuottajavaltiosta tuontiriippuvaiseksi maaksi vuonna 1971, jonka myötä alueellinen energia- ja poliittinen valta siirtyivät Yhdysvalloilta Lähi-idän nuorille valtioille. Kolmanneksi selitykseksi ”öljyregiimin” murtumiselle Nye antaa institutionaalisen muutoksen, joka johtui OPEC valtioiden kasvaneesta vallasta suhteessa ylikansallisiin öljy-yhtiöihin. Muutosta edesauttoi alueen valtioiden teknologinen kehitys ja sitä seurannut tietotaidon parantuminen, joka lisäsi järjestön kykyä toimia kartellinomaisesti. Samalla se merkitsi vallan siirtymistä öljy-yhtiöiltä yhtenäisvaltioille.

Öljy nähdään kansainvälisen vaikutusvallan välineenä sitä hallitseville valtioille. Hans Morgenthaun (1993 [1948], 131 - 132) mukaan tuontiriippuvaisten maiden talous ja kansallinen turvallisuus ovat öljyn puuttumisen vuoksi vaarassa. Toisin sanoen näiden valtioiden riski joutua politikoinnin kohteeksi on normaalia korkeampi. Tilanne ei kuitenkaan ole aivan näin yksinkertainen, sillä öljymarkkinoiden keskinäisriippuvuuden vuoksi myyjä tarvitsee tuotteilleen myös ostajia. Vain molempien osapuolten taloudellinen hyvinvointi ja vakaat yhteiskunnalliset olot takaavat maailmanmarkkinoiden toimivuuden. Koska öljyn hinta muodostuu kysynnän ja tarjonnan mukaisesti vapailla markkinoilla, on

sen käyttäminen esimerkiksi kauppasaarron välineenä kannattamatonta (Nye 2007, 227 - 228).

Öljyn lisäksi strategisesti merkittäväksi fossiiliseksi polttoaineeksi lasketaan maakaasu, jonka resurssit ovat jakaantuneet öljyvaroja tasaisemmin.¹³ Maakaasun eduiksi katsotaan sen pieni jalostamistarve matkalla kentältä loppukäyttäjälle ja sen fossiilisista polttoaineista pienimmät päästömäärät. (esim. Stevens 2010, 4.) Maakaasumarkkinat ovat tosin öljymarkkinoita säädellympiä ja kankeampia johtuen pitkistä kahdenvälisistä toimitussopimuksista.

Maakaasulla käydään kauppaa usein kahden maantieteellisesti lähekkäin sijaitsevan valtion välillä. Suurin osa markkinoilla olevasta kaasusta kuljetetaan myyjältä asiakkaalle putkia pitkin. Kiinteät siirtovälineet tekevät maakaasusta alueellisen resurssin. Suurimmat markkinat maakaasulla on tällä hetkellä Euraasian ja Euroopan alueilla, Aasiassa ja Kaukoidässä sekä Pohjois-Amerikassa. (Goldthau and Witte 2009, 377; Stevens 2010, 2 - 3.)

Maakaasun siirtoon käytettävät kaasuputket sitovat toimijat yhteen tiiviimmin kuin öljymarkkinoilla, mikä tekee siirtovälineistä geopolittisesti ja strategisesti tärkeän muuttujan. Markkinoiden alueellisuuden seurauksena vaihtoehtoisten kaasuntoimittajien ja ostajien löytäminen lyhyellä varoitusajalla on lähestulkoon mahdotonta. Tämän lisäksi korvaavien siirtovälineiden rakentaminen on sekä hidasta että kallista. (Stevens 2009, 3.) Tuloksena voi syntyä asetelma, jossa kaasu ja sen toimitukset politisoidaan joko myyjä- tai ostajavaltion toimesta (esim. Claes and Harsem 2010). Yhtenäisvaltiot pyrkivät takaamaan energainfrastruktuurinsa toimivuuden sekä vähentämään ulkopuolisten uhkien riskiä joko hankkimalla siirtovälineet omistukseensa valtionyhtiöiden kautta tai lainsäädännön avulla. Muun muassa näistä syistä valtiot ovat säilyneet johtavassa asemassa kaasumarkkinoilla. (Stevens 2010, 3 - 4.)

Maakaasu nousi vaikuttamaan idän ja lännen välisiin suhteisiin kylmän sodan aikakaudella Länsi-Euroopan maiden ryhdyttyä selvittämään mahdollisuuksia käyttää neuvostoliittolaista maakaasua osana energiapalettiaan. Ideologisen valtakamppailun

¹³ Vuonna 2009 maailman tunnetut maakaasuvarannot olivat jakaantuneet maanosittain seuraavasti: Lähi-itä 40,6 prosenttia, Eurooppa ja Euraasia 33,7 prosenttia, Afrikka 7,9 prosenttia, Pohjois-Amerikka 4,9 prosenttia, Etelä- ja Väli-Amerikka 4,3 prosenttia ja Tyynenmeren Aasia 8,7 prosenttia. Viisi suurinta valtiota maakaasuvarantojen osalta samana vuonna olivat: Venäjä (23,7 prosenttia), Iran (15,8 prosenttia), Qatar (13,5 prosenttia), Turkmenistan (4,3 prosenttia) ja Saudi-Arabia (4,2 prosenttia). Nykyisellä kulutuksella tunnettujen maakaasuvarojen arvioidaan riittävän 62 vuodeksi. (BP 2010, 22.)

värittämässä maailmassa tämä tavoite nähtiin uhkana Yhdysvaltojen liittolaisten energiaturvallisuudelle. Kaasuntoimittajana ollut Neuvostoliitto oli läntisen maailman vihollinen, jolle ei olisi tullut antaa mahdollisuutta lisätä vaikutusvaltaa strategisilla sektoreilla. Tästä johtuen Yhdysvallat varoitti presidentti Ronald Reaganin hallintokaudella liittolaisiaan luottamasta Neuvostoliittoon energiantoimittajana. Siirtovälineiden rakentaminen idän ja lännen välille nähtiin Atlantin toisella puolella kauppapolitiikan sijaan Länsi-Eurooppaan kohdistuneena turvallisuushkana. (Copulos 1982; Stern 2005.) Suurvaltakamppailusta huolimatta maakaasu virtasi Neuvostoliitosta katkeamattomasti Länsi-Eurooppaan aina vuosien 2005 – 2006 vaihteeseen saakka (esim. Saunders 2008, 2 - 3).

Maakaasun osto- ja myyntihinnan määrittäminen on ollut avoimien markkinoiden puuttumisen vuoksi vaikeaa. Yhtenäisvaltioiden ja ylikansallisten yhtiöiden väliset hintaneuvottelut perustuvat yleensä kahteen erilaiseen malliin. Maakaasulla käydään Iso-Britanniassa, Kanadassa ja Yhdysvalloissa kysyntään ja tarjontaan perustuvaa pörssinomaista raaka-ainekauppaa (Stevens 2010, 29). Toimiakseen kaasupörssi vaatii useiden myyjä- ja ostajatahojen osallistumista. Heidän täytyy voida vapaasti valita sopimuskumppaninsa ja käyttää säätelyltä vapaita siirtovälineitä. Kaasupörssin toimivuuteen vaikuttavat normaalin pörssikaupan lainalaisuudet. Kaasupörssimallin yleistymistä kuitenkin vaikeuttaa tiukan sääntelyn lisäksi kaasun varastoimisen ja liikuteltavuuden ongelmallisuus (Kivimäki 2010, 26). Toisen, yleisemmän mallin mukaan kaasun hinta määräytyy suhteessa muihin fossiilisiin polttoaineisiin (yleensä öljyyn). Tämän mallin perusteella solmituissa sopimuksissa on usein määritelty sekä matalin että korkein osto- ja myyntihinta osapuolten tasavertaisen kohtelun takaamiseksi. Molempia tyydyttävän hintaratkaisun löytäminen on hidastanut ja vaikeuttanut sopimusneuvottelujen etenemistä. Esimerkiksi Kiinan ja Venäjän käymät neuvottelut maiden välisen maakaasuputken rakentamistöiden aloittamisesta viivästyivät, koska ei päästy sopuun toimitettavan kaasun hinnasta. Yhtenäisvaltiot pyrkivät siirtymään kohti vapaita kaasumarkkinoita nopeuttaakseen hitaita neuvotteluja. (Stevens 2010, 28 - 30.)

Maakaasumarkkinoiden asteittaista muuttumista alueellisista markkinoista maailmanlaajuisiksi on edesauttanut nesteytetyn maakaasun (LNG) yleistyminen. Sen etuna on perinteisessä muodossa olevaan kaasuun verrattuna helpompi siirrettävyys lähteeltä asiakkaalle, sillä se ei ole sidottua putkiverkkoon. LNG-markkinoita hallitsevat

eri maat kuin normaalin kaasun markkinoita¹⁴. GECF:n jäsenvaltiot hallitsevat noin 85 prosenttia maailman nesteytetyn maakaasun tuottamisesta ja sillä käydystä kaupasta. Tuotantokustannuksiltaan nesteytetty maakaasu on perinteistä maakaasua kalliimpaa. Vaikka sen asiakaskunta ei ole maantieteellisesti sidottua, ovat markkinat tuottoisat vain rajatulle määrälle kaasun toimittajia. Investointi kaasun nesteyttämiseksi on kannattavaa vain suurien maakaasuesiintymien osalta. (Zhuravleva 2009, iv; ja Mäkinen 2010, 41 - 44.)

Nesteytetyn maakaasun lisäksi markkinoita on muuttanut epätavanomaisten kaasumuotojen¹⁵ (Unconventional gas) yleistyminen. Tunnetuin uusista muodoista lienee liuskekaasu. Liuskekaasun osuuden esimerkiksi Yhdysvaltojen energiapaletista ennustetaan kasvavan tulevaisuudessa, sillä se vähentää maan hiilidioksidipäästöjä ja tuontiriippuvuutta. Uusien kaasumuotojen käyttöönotto vaikuttaa valtioiden energiaturvallisuuteen, geotaloudelliseen ja –strategiseen järjestykseen maailmanlaajuisesti, sillä se muuttaa tuottajien ja tuojien välisiä riippuvuussuhteita sekä haastaa perinteisten energiatuottajavaltioiden hegemonista asemaa. (mt., 54)

Maakaasun tuottajavaltiot ovat järjestäytyneet öljyntuottajamaiden tavoin. Vuonna 2001 perustetun GECF (Gas Exporting Countries Forum) -järjestön tehtävänä on valvoa kaasuntuottajamaiden etuja. Vaikka järjestö muistuttaa öljyntuottajavaltioiden vastaavaa organisaatiota, ei sillä ainakaan toistaiseksi ole Opecin kaltaista valtaa kaasumarkkinoilla (mt., 2010, 43). Järjestön jäsenvaltiot ovat tutkineet mahdollisuuksia muuttaa GECF:n toimintaa siten, että se vastaisi Opecin mallia. Varsinkin maailman suurin tavanomaisen kaasun tuottajavaltio Venäjä on ilmoittanut olevansa kiinnostunut osallistumaan ”kaasu-Opecin” toimintaan, mikäli se joskus toteutuu (Reuters 12.2.2007).

Kaasuntuottajavaltioiden tiiviimmän yhteistyön puolesta puhuu maiden kasvanut huoli energiaturvallisuudesta. Vladimir Putin (2008) painotti kaasun myyntihinnan merkitystä maailman energiaturvallisuuden kannalta ratkaisevien uusien resurssien käyttöönotossa. Hänen mukaansa kasvanut kysyntä ja käytössä olevien lähteiden ehtyminen on johtanut tilanteeseen, jossa halvan ja helposti saavutettavissa olevan kaasun aika on ohi. Tästä

¹⁴ Nesteytetyn maakaasumarkkinoiden suurimmat maat olivat vuonna 2009 Qatar, Indonesia, Malesia ja Algeria (BP 2010).

¹⁵ Liuskekaasu (*Shale gas*) on maakaasua, joka on varastoitunut syvälle maaperään. Viimeaikainen teknologinen kehitys on tehnyt liuskekaasun hyödyntämisen osana energiapalettia kannattavaksi (Mäkinen 2010, 45). Liuskekaasulähteet ovat kuitenkin huomattavasti tavanomaisen kaasun esiintymät pienempiä, joten niiden hyödyntäminen kuluttaa enemmän maaperää ja vaatii modernia teknologiaa (Stevens 2010, 10 - 12).

johtuen kaasuntuottajien tulisi lisätä keskinäistä koordinoitua ja keskustelua kaasuteollisuuden tulevaisuuden takaamiseksi. Putinin mukaan ”kaasu-Opec” toimisi kaasumarkkinoiden koordinoijana. Näin ollen siitä koituva hyöty ei tulisi ainoastaan tuottajavaltioille, vaan myös ostaja- ja kauttakulkumaille. (RIAN 24.3.2010.)

Öljy- ja maakaasu ovat keskeisiä taloudellisia resursseja 2000-luvun maailmantaloudessa. Toimijoiden välinen kilpailu niiden niukoista varannoista on nostanut poliittisesta realismista tutut selviytymisen, itseavun ja suvereenisuuden käsitteet osaksi valtioiden käyttämää sanastoa. Tämä ilmenee kansallisvaltioiden energiapolitiikoissa esiintyvänä energiaturvallisuuden eri näkökulmina. Se voidaan myös havaita energiansiirron ja -tuotannon kannalta strategisten maantieteellisten alueiden geopolittisen painoarvon kasvuna.

3.5. Energiapolitiikka

Energiapolitiikalla tarkoitetaan tapaa ja keinoja, joilla kansallisvaltiot tai valtioliittoumat järjestävät ja ohjaavat energianhuoltoansa. Suomenkielessä energiapolitiikan määrittelyä vaikeuttaa niukka politiikka-sanasto. Esimerkiksi englannin, ranskan ja saksan kielissä suomenkielistä politiikka –sanaa vastaa kolme eri substantiivia: polity, policy ja politics. Kari Palosen (1993, 68 - 70) mukaan Polity viittaa sekä hyvään järjestykseen että valtiosääntöön yleensä. Klassisessa ajattelussa Polity edustaa luonnontilan vastakohtaa, eli sitä tilaa johon yhteiskuntasopimuksen solmimisella pyritään. Nykykielessä se viittaa kuitenkin myös yleisemmin poliittiseen järjestelmään tai politiikan sektoriin.

Palonen jakaa englannin kielen politics-sanan kahteen muotoon, politikointiin (politicking) ja politisointiin (politicizing). Politikoinnin Palonen käsittää arkikielestä poikkeavasti, sillä hän määrittelee sen synonyymiksi poliittiselle toiminnalle. Politisoinnilla Palonen taas viittaa tilanteen muuttamiseen tähtäävään toimintaan. Hänen mukaansa jonkin kysymyksen politisointi on tulkinnallinen operaatio, joka sisältää tilanteen uuden tulkinnan, ja joka avaa tilanteelle uudenlaisen näkökulman. Politisoimalla voidaankin tähdätä jo olemassa olevan poliittisuuden lisäämiseen ilmiön tulkinnassa, tai muuttaa ei-poliittinen ilmiö poliittiseksi sitä uudelleen tulkitsemalla, mutta ei kuitenkaan itse asiaa muuttamalla. (mt., 72 - 73, 92, 124.)

Policy –termiä käytetään nykyisin eri kielissä ilmaisemaan toimenpiteiden kokonaisuutta tai niiden muodostamaa linjaa, jota pyritään ajamaan ja/tai toteuttamaan. Policy on

tulevaisuuteen ja muutokseen tähtäävää toimintaa. Siihen liitetään yleensä määreitä kuten johdonmukainen, määrätietoinen ja suunnitelmallinen. Kyseiset määreet eivät ole ymmärrettävissä ilman jonkinlaista uskoa tulevaisuuteen. (mt., 54, 71, 192.)

Määritellessään energiapolitiikkaa Ilkka Ruostetsaari (2010, 26 - 27, 29) erottaa toisistaan virallisen energiapolitiikan (energy policy) ja energiasektoriin vaikuttavat epäviralliset energiapolitiikat. Hänen mukaansa virallinen energiapolitiikka tarkoittaa valtiovallan kehittämää ja muotoilemaa strategiaa, jonka tarkoituksena on ohjata energian kysynnän ja tarjonnan välistä tasapainoa nykyisin ja tulevaisuudessa. Epäviralliset energiapolitiikat taas käsittävät kaikki valtioiden eri syistä omaksumat politiikat, jotka vaikuttavat tarkoituksellisesti tai tiedostamatta energiasektoriin, niissä toimiviin yrityksiin ja energian kysynnän ja tarjonnan väliseen tasapainoon. Virallisissa energiapolitiikoissa on maakohtaisia eroja, jotka syntyvät esimerkiksi valtioiden kansainvälisistä sitoumuksista ja suhtautumisesta energiaturvallisuuteen. Nämä näkyvät energiapolitiikan kokonaisuuden erilaisina painotuksina. Esimerkiksi Suomen vuonna 2008 julkaistussa selonteossa ”Pitkän aikavälin ilmasto- ja energiasstrategia” (Valtioneuvosto 2008) korostuvat sitoumukset EU:n yhteiseen ilmasto- ja energiapoliittisiin tavoitteisiin. Sen mukaan jäsenmaat ovat sitoutuneet unionin yhteiseen tavoitteeseen hiilidioksidipäästöjen vähentämisestä 20 prosentilla vuoteen 2020 mennessä (KOM (2010) 639). Vastaavasti Venäjän vuonna 2009 julkaisema energiasstrategia määrittelee maan energiapolitiikan tavoitteeksi ”energialuonnonvarojen mahdollisimman tehokkaan käytön ja energiasektorin talouspotentiaalin maksimaalisen hyödyntämisen kansalaisten elämänlaadun kohentamiseksi sekä Venäjän kansainvälisen aseman vahvistamiseksi” (Ministry of Energy of the Russian Federation 2009, 10).

Energiapolitiikan kokonaisuudesta voidaan erottaa useampia alasektoreita. Rajaamalla esimerkiksi öljy, maakaasu, ydinvoima ja uusiutuva energia valtion virallisen energiapolitiikan kokonaisuudesta omiksi alakohdiksi on helpompi tunnistaa ja yksilöidä kunkin sektorin toimijat, päätöksenteon prosessit ja muodot. Vaikka poliittiset päätöksentekijät ja viranomaiset tekevät viralliset energiapolitiikkaa koskevat ratkaisut ja strategiset linjaukset (policy), ei energiapolitiikan sisältö määräydy yksinomaan näiden toimijoiden ratkaisujen perusteella. Epävirallisen energiapolitiikan puolelta nousee vaatimuksia, joiden avulla pyritään vaikuttamaan virallisen energiapolitiikan painopisteisiin. Erilaiset energia- ja ilmastopolitiikkaa koskevat veroratkaisut vaikuttavat

niin virallisen kuin epävirallisen energiapolitiikan suuntaan, sekä laajemmin valtion taloudelliseen ja poliittiseen asemaan maailmassa.

Kohonneiden maailmanmarkkinahintojen luoman taloudellisen vallan avulla resurssirikkaat valtiot, kuten Venäjä ja Venezuela ovat pystyneet kasvattamaan arvoaltaansa (esim. Meres-Wuori 2007). Venäjän osalta tämä strategisten luonnonvarojen tuoma vaikutusvallan kasvu ei kuitenkaan ole ollut poikkeuksellista, sillä öljy ja maakaasu toimivat jo Neuvostoliiton aikana viennin vetureina. Uuden Venäjän syntyminen ei muuttanut tätä asetelmaa, vaan energian myynnistä saatujen tulojen nähdään olevan edelleen Venäjän suurimpia kilpailuvaltteja kansanvälisessä kaupassa. Valtiojohtoinen strategisten luonnonvarojen hallinta on nähty myös keinona parantaa Venäjän asemaa maailmanpolitiikassa. (Olcott 2004; Moe and Wilson Rowe 2009; Liuhto 2010.) Venäjän halua palata suurvallaksi katsotaan motivoivan maan pitkä ja monivaiheinen historia, joka on koostunut kukoistuksen ja dramaattisten taloudellisten ja geopolittisten muutosten kausista (Shumkov 2010).

4. VENÄJÄ SUURVALTANA

Venäjän sisäistä kehitystä ja maan ulkopolitiikkaa on tutkittu ja selitetty usean eri teorian ja politiikan sovelluksen valossa. Maalle luonteenomaisena piirteenä on nähty olevan imperialistisen politiikan ja keskusvallan harjoittaman autoritaarisen hallintomallin, joka on ohjannut valtion kehitystä niin tsaarin Venäjällä kuin Neuvostoliitossakin (Juntunen 2009, 1). 1980-luvun puolivälissä Neuvostoliitossa ryhdyttiin toteuttamaan uudistuspolitiikkaa (perestroika), jolla tavoiteltiin maan muuttamista tehokkaaksi ja moderniksi valtioksi, jossa vallitsisi demokraattisen sosialismin periaate (Juntunen 2003, 9). Tuolloin käynnistyneen muutosprosessin seurauksena totalitaarinen hallintomalli alkoi asteittain murtua keskusvallan luovutettua valtaansa alueille.¹⁶ Keskusvallan heikentyminen johti Neuvostoliiton hajoamiseen kuudessa vuodessa (Luukkanen 2004, 329). Kylmän sodan aikaisen supervallan jälkeen jättämän kapasiteetin, kuten armeijan ja joukkotuhoaseet, teollisuuden sekä maa-alueet peri lähes kokonaan Venäjä, joka oli ollut Neuvostoliiton suurin tasavalta. (Remington 2010, 14 - 15). Siitä huolimatta, että Venäjä tulivat muun muassa Neuvostoliiton ydinaseet ja pysyväisjäsenen paikka YK:n turvallisuusneuvostossa, on sen kansainvälisen aseman nähty olevan edeltäjänsä heikompi (esim. Legvold 2009). Maata ei kuitenkaan tule nähdä vain Neuvostoliiton perillisenä, sillä toisin kuin Venäjä, Neuvostoliitto edusti maailmanlaajuisesti vahvaa ideologista yhteisöä, minkä voimin se nousi kapitalistisen maailman vastapainoksi ja etenkin sotilaalliseksi suurvallaksi. Venäjän federaatio ei sen sijaan poikkea muista kapitalistisista valtioista ideologialtaan, vaan senkin talousjärjestelmä nojaa globaalitalouteen. (Rouge-Oikarinen 2009, 73.)

Laajan maantieteellisen kokonsa ansiosta Venäjä luetaan suurvallaksi. Se onkin maailman kookkain valtio ulottuen itä-länsisuunnassa Itämereltä Tyynelle valtamerelle ja pohjois-etelä -akselilla Jäämereltä Mustallemerelle (Bradshaw 2008, 193). Vuosisatoja jatkuneen alueellisen laajentumisen motiivina ovat olleet ennen kaikkea erilaiset luonnonvarat, joita löytyy Venäjän maaperästä mittavia määriä. Uusien alueiden valtaaminen ja valloittaminen sekä niiden ottaminen taloudelliseen käyttöön on hoidettu keskitetyn talouden ohjausjärjestelmän avulla. Tämä taloudellinen järjestelmä on nojannut autoritaariseen poliittisen järjestelmän tukeen. Yhtenä Venäjän kehityksen hallitsevana piirteenä on

¹⁶ Neuvostoliitto koostui 15 muodollisesti itsenäisestä tasavallasta. Keskusvallan kontrolli alueneuvostoihin taattiin neuvostojärjestelmässä Kommunistisen puoleen kautta, joka oli ainoa sallittu poliittinen puolue ja liike (Remington 2010, 38 - 39).

toistuva vastakkainasettelu muun maailman kanssa. Tämä on seurausta laajenemisen kohtaamasta vastustuksesta, autoritaarisesta hallintomallista ja talouden valtiojohtoisuudesta. (Helanterä ja Tynkkynen 2002, 10 - 11.)

Väestömäärältään Venäjä on maailman kuudenneksi suurin valtio. Alhaisen syntyvyyden, korkean kuolleisuuden ja voimakkaan maastamuuton seurauksena väestön määrällinen kehitys on viimeisten vuosien aikana ollut negatiivinen. Nykyhallinnon politiikan yhtenä tavoitteena onkin kääntää väestömäärä kasvuun muun muassa perhepoliittisten ja sosiaalisten olojen parantamiseen tähtäävien toimenpiteiden avulla (esim. Medvedev 2010).

Venäjän federaation harjoittaman ulkopoliitiikan yhtenä tavoitteena on ollut maan kansainvälisen aseman parantaminen. Esimerkiksi vuoden 2008 Venäjän Ulkopoliitiikan konseptissa todetaan selväsanaisesti päämäärä: maan tulee olla vahva ja vaikutusvaltainen toimija maailmanpolitiikassa (Medvedev 2008b). Geostrateginen ajattelu tähtää monenkeskiseen maailmanjärjestykseen, joka on vakaan kehityksen ja voimatasapainon turvaaja (Iivari 2007, 131; Juntunen 2009, 123). Venäjän ulkopoliitiikan johtavia teemoja niin Tsaarin Venäjällä, Neuvostoliitossa kuin uuden Venäjän aikana on ollut alueellisen vakauden säilyttäminen erityisesti lähiulkomailla ja sydänmaata ympäröivillä reuna-alueilla (esim. Helanterä ja Tynkkynen 2002; Juntunen 2003; Hyde-Price 2007; Pursiainen 2007).

Venäjällä on värikäs, sankarillinen, kunnioitusta ja ihailua herättävä, mutta samalla myös ristiriitainen, mutkikas ja moniselitteinen historia (Medvedev 2009a, 9). Vaikka Venäjän kehitysvaiheet sisältävätkin vastakohtia, julmuutta ja orjuutta, on väestö pysynyt historian saatossa pääosin uskollisena kulloisellekin johtajalleen. Venäjän yhtenäistymisen on katsottu alkaneen 800-luvun loppupuolella Rurik Novgorodin ja hänen sukulaisensa Olegin perustettua hovi Kiovaan. Kiovan Venäjän hallintotapaa, jossa korostuivat vahva hallitsija, keskitetty nimityspoliittikka ja alueiden tarkkavalvonta, pidetään nykyvenäjän hallintotavan esikuvana (Remington 2010). Kiovan kaupankäynnin romahtaminen 1000-luvulla johti poliittisen järjestelmän luhistumiseen heikentäen valtion puolustusta ja tarjoten näin ollen mahdollisuuden ulkoapain tuleville hyökkäyksille. Kiovan Venäjän rajoja painoivatkin pohjoisesta tulevien kansojen, kuten esimerkiksi ruotsalaisten ja liettualaisten kasvava valta. Sisäisen hajanaisuuden ja pohjoisten kansojen painostuksen seurauksena valtakunnan poliittinen painopiste siirtyi Kiovasta pohjoisemmaksi Novgorodiin. Tämä muutti ruhtinaskunnan elinkeinorakennetta, sillä selvitäkseen pohjolan hyisissä oloissa

venäläisten oli ryhdyttävä kaupankäynnin sijaan maanviljelijöiksi ja metsästäjiksi. (Neville 2005, 17; Luukkanen 2009, 79 - 80.) Novgorodin ruhtinaskunta säilyi tataarinvallan ulkopuolella. Venäläinen vaikutus Euraasian pohjoisosiin syntyikin Novgorodin aloitteesta (Helanterä ja Tynkkynen 2002).

Kiovan Venäjän luhistuminen synnytti pieniä ruhtinaskuntia, joilla oli oma hallinto ja ruhtinas sotajoukkoineen. Näiden asemaa kuitenkin horjuttivat Tšingiskaenin johtamat hyökkäykset, jotka lopulta 1200-luvun alkuvuosina hävittivätkin suurimman osan ruhtinaskunnista. Mongolivalta heikkeni Moskovon ruhtinaskunnan vallan kasvun myötä 1400-luvun loppupuolella. Keskitetyn hallinnon, tataareilta kopioidun sotaväenottomallin ja tehokkaan verojärjestelmän myötä Moskovasta kehittyikin Venäjän voimakkain ruhtinaskunta. Sitä yhtenäisti sisäisesti vallanperiytymisjärjestelmä. Selkeiden perimysoikeuksien ansioista sisällissodan uhka pienentyi, mikä myöskin osaltaan vahvisti ruhtinaskuntaa. (Neville 2005, 35 - 37.) Moskovon ruhtinaskunta laajentui maantieteellisesti ostamalla ja valloittamalla uusia alueita ja levitti valtaansa vähitellen Euraasian mannerlaatan itäosiin. Venäjän suurvaltahistorian voidaankin katsoa alkaneen juuri Moskovon ruhtinaskunnan noususta (Juntunen 2009, 5).

Maantieteellinen sijainti Euroopan ja Aasian välissä sekä jatkuva laajeneminen on ohjannut venäläistä hallitsevaa eliittiä, joka on perustellut absoluuttista vallantarvettaan ja autoritaarista johtamistyyliä turvallisuustekijöillä (Remington 2010, 30). Laajentumistavoitetta on motivoinut luonnonvarojen valjastaminen teollisen ja taloudellisen kehityksen moottoriksi. Maantieteellisen tilan laajentamiseen tähtäävä politiikka on johtanut kasvaneeseen tarpeeseen varautua sotaan ja konflikteihin, joka on hidastanut maan talouskasvua. (Legvold 2009, 30.) Tästä johtuen Venäjän taloudellinen kehitys on ollut huomattavasti perinteisiä teollisuusmaita hitaampaa aina 2000-luvulle saakka.

4.1. Venäjän suurvalta-asema geopolitiikan teorioiden valossa

Venäjän suurvalta-asemaa on selitetty kolmen geopolitiittisen mallin avulla. Ensimmäinen tukeutuu tiiviisti Sir Halford J. Mackinderin maailmansaariajatteluun, jossa Euraasian mannerlaatan hallinta nähtiin keinona päästä maailmanvaltaan. Mackinderin kehittämä sydänmaateoria korosti Euraasian mannerlaatan geostrategisia tekijöitä, kuten alueen rikkaita luonnonvaroja. (Mackinder 1904, 430 - 437.) Toinen selitysmalli painottaa sydänmaata ympäröivien reuna-alueiden ja reunamerien merkitystä sydänmaan

turvallisuuden takaajana. Reuna-alueita korostava selitysmalli pitää Keski-Aasian kontrollointia Venäjän turvallisuuden kannalta ensiarvoisena (Heininen 1991, 21 - 22). Kolmas selitysmalli painottaa mantereiden hallinnan sijasta strategisten merialueiden ja -reittien merkitystä Venäjän taloudellisen voiman ja suurvalta-aseman osoittamisessa. Tämä perustuu Mahanin merivaltateoriaan. Neuvostoliittolaisen laivastoupseerin Sergei Gorskovin (ks. Heininen 1991, 23 - 24) mukaan maantieteellisten faktojen vuoksi Neuvostoliitto/Venäjä ei ole ainoastaan maailman suurin mannervaltta, mutta myös huomattavin merivaltta, jonka rannikko on lähes kaksi kertaa Yhdysvaltojen rantaviivaa pidempi. Gorskov korostikin laivastoa niin sotilaallisena kuin taloudellisena vallan merkinä myös rauhanaikana, sillä sen avulla valtion on mahdollista osoittaa voimaansa maan rajojen ulkopuolella. Gorskovin määritelmä nojaa pitkälle klassisen geopolitiikan teknologiamalleihin.

Venäjän laivastopolitiikan hahmottamiseksi on olennaista huomata se maantieteellinen tosiasia, että Venäjällä on ainoastaan kaksi satamaa, joista on vuoden ympäri esteetön pääsy maailman valtamerille. Valtakunnan muut valtamerisatamat kamppailevat suuren osan vuodesta vaikeiden jääolosuhteiden kanssa tai ovat kapeiden ja helposti suljettavien salmien sulkemia (Heininen 1991, 23). Juuri merireittiensä haavoittuvuuden vuoksi Venäjä on mielletty sydänmaa-teorian mukaisesti mannervallaksi. Maa on kuitenkin pyrkinyt esiintymään viime vuosina myös uskottavana merivaltana, kuten suurvaltaideologiaan kuuluu. Venäjän meristrategiassa korostetaan pyrkimystä vahvistaa maan asemaa maailman johtavien merivaltioiden joukossa (Putin 2001b). Tämä vahvistuminen ilmenee myös sotilaallisen näkyvyyden lisääntymisenä maailman merillä. Esimerkiksi vuonna 2008 Venäjä aloitti sota-aluksilla partioinnin Jäämerellä ensimmäistä kertaa Neuvostoliiton hajoamisen jälkeen (YLE Uutiset 17.7.2008). Tämä on seurausta merijään vetäytymisestä johtuvasta pohjoisien merireittien avautumisesta.

Keskustelua Venäjän asemasta maailmassa on käyty geopolitiikasta nousseiden selitysmallien ohella identiteetistä kumpuavista lähtökohdista. Kansallisen identiteetin muodostumiseen on vaikuttanut kulloisenkin hallitsijan suhtautuminen ulkomaihin. Tämä näkyy esimerkiksi Pietari Suuren, Aleksanteri I ja II:n aikakausilla, jolloin Venäjä oli avoin eurooppalaisille vaikutteille. Näitä liberaaleja johtajia on yleensä seurannut vallanpitäjä, joka on korostanut lujan ja voimakkaan hallitsijan asemaa ja venäläisyyden autonomista luonnetta. Hallitsijan suhtautuminen ulkomaihin korreloi Venäjän kansainvälisen aseman ja sisäisen järjestyksen kanssa. Maan monikansallinen historia ei

ole pystynyt tuottamaan yhtä ja koko kansalle yhteistä kansallista identiteettiä. Venäjä ja venäläisyys ovat muodostuneet pikemminkin useista erillisistä kansoista ja heidän omista identiteeteistään, joita on yhdistänyt pakkovaltaan perustuva uskollisuus kulloisellekin hallitsijalle. (Neville 2005; Remington 2010.) Maan suurvaltatradiitille kuvaava piirre onkin syklisyys, sillä maan kehitys on vuosisatojen ajan vaihdellut menestyksen ja katastrofien, sekä eurooppalaisuuden ja euraasialaisuuden välillä (Juntunen 2009, 5; Vihavainen 2009). Yksilönvapaudet eivät ole olleet olennainen osa venäläistä yhteiskuntaa, mistä johtuen länsimainen demokratia on jäänyt venäläisille vieraaksi ilmiöksi.

Läntiselle Venäjän tutkimukselle on ominaista vertailu Venäjän ja Lännen välillä, ja yleensä mittarina käytetään läntisiä arvoja ja elämäntapaa. Riippuen näkökulmasta Venäjä onkin määritelty joko osaksi Eurooppaa tai sen ulkopuoliseksi ”toiseksi” (esim. Harle 1991; Heininen 2010a). Vastaavasti Venäjän kansainväliset suhteet ja suhtautuminen ulkomaihin määräytyvät valtion johdon valitseman ulkopolitiikan ja sen tavoitteiden, maassa vallitsevien valtion kansainvälistä asemaa koskevien geopoliittisten ja sivistyksellisten keskustelujen ja yleisen Länsi-Eurooppaan suhtautumisen mukaan (Rouge-Oikarinen 2009, 73).

4.2. Venäjän integrointi Eurooppaan – yhteistyötä länsimaiden ehdoilla

Uuden Venäjän federaation harjoittama ulkopolitiikka voidaan karkeasti jaotella kolmeen eri ajanjaksoon. Ensimmäinen vaihe, vuodet 1990 – 1996, on näistä ajanjaksoista länsimyönteisin (mt., 2009, 74). Neuvostoliiton hajottua lännessä heräsivät toiveet kaikkien Moskovan johtamaan poliittiseen ryhmittymään kuuluneiden valtioiden siirtymisestä kohti demokratiaa ja markkinataloutta sekä kunnioittamaan ihmisoikeuksia ja vapautta. Lännen toiveita Venäjän demokratisoitumisesta voimisti Boris Jeltsinin johtama hallinto, joka ulkoministeri Andrey Kozyrevin johdolla tulkitsi Neuvostoliiton aikakauden poikkeukseksi Venäjän historiassa. Heidän mukaansa Venäjän ”aito” läntinen identiteetti joutui bolševikkien kaappaamaksi, minkä seurauksena maa toimi koko kylmän sodan ajan vastoin kansallista identiteettiään. Tätä ”vääryyttä” korjattiin hyväksymällä yksilönvapaudet ja vapaa markkinatalous, joiden avulla pyrittiin luomaan luonnolliset

suhteet läntisiin valtioihin¹⁷. (Tsygankov 2007, 383.) Eurooppalaisuuden kannattajat korostivat talouden modernisaation merkitystä Venäjän kehitykselle. Heidän mukaansa tulisi luopua perinteisestä suurvaltapolitiikasta ja keskittyä sen sijaan valtiontalouden modernisoimiseen, jotta Venäjästä tulisi taloudellisesti kilpailukykyinen lännen kanssa (Trenin 2009, 78; Shadrina 2010, 36).

Venäjän ja lännen lähentyminen otettiin myönteisesti vastaan Euroopassa ja Yhdysvalloissa. ”Lännettymisen” seurauksena Venäjä ja EU solmivat esimerkiksi Kumppanuus- ja Yhteistyösopimuksen Partnership and Cooperation Agreement, PCA, (ks. esim. Haukkala 2010, 68 - 91) sekä muita erityisesti pohjoisia ja Itämeren alueita koskeneita rajat ylittäviä yhteistyösopimuksia Pohjois- ja Baltian maiden kanssa. Venäjän, Pohjois-Euroopan sekä Pohjois-Amerikan valtioiden välisten neuvottelujen seurauksena syntyivät esimerkiksi vuonna 1993 Barentsin euro-arktinen alue, BEAR, vuonna 1996 Arktinen neuvosto ja vuonna 1997 EU:n Pohjoisen ulottuvuuden politiikka (Heininen 2002a, 106). Valtiojohtoisen ja hallitusten aloitteellisuuteen perustuvan politiikan avulla pyrittiin lisäämään vakautta ja inhimillistä turvallisuutta erityisesti arktisella alueella. Tätä kutsutaan myös alueenrakentamiseksi (*region building*). Osapuolten välinen yhteistyö koski käytännöllisiä asioita kuten esimerkiksi ympäristönsuojelua, taloutta, tieteellistä ja teknologista yhteistyötä sekä alueen infrastruktuurin kehittämistä. (Heininen 2002; 2010c, 277 - 294.)

Venäjän ja EU:n välisen yhteistoiminnan kehittymisen katsottiin helpottavan Venäjän integroimista eurooppalaisiin turvallisuusrakenteisiin ja eurooppalaiseen taloudelliseen yhdentymiseen. Yhteistyön tavoitteena oli vakauttaa Neuvostoliiton jälkeen jättämä tila (Haukkala 2010, 69). Esimerkiksi EU:n pohjoisen ulottuvuuden politiikan nähtiin liittyvän osaksi lännen kylmän sodan jäkeistä politiikkaa suhteessa Itäiseen Eurooppaan ja entisen Neuvostoliiton alueelle, joka tähtäsi uuden euro-atlanttisen turvallisuusyhteisön rakentamiseen. Tämä ei kuitenkaan tarkoittanut Venäjän ottamista mukaan läntisiin instituutioihin täysivaltaisena jäsenenä, sillä Venäjälle ei annettu esimerkiksi veto-oikeutta sotilasliitto NATOn laajentumisprosessissa. Länsimaiden aloittamaa prosessia rauhan ja

¹⁷ Presidentti Boris Jeltsinin hallinto pyrki integroimaan Venäjän läntisiin liittoutumiin kuten Kansainväliseen valuuttarahastoon (IMF) ja G-7 –järjestöön sekä tekemään selkeän poliittisen, kulttuurillisen ja taloudellisen eron Venäjän ja entisten Neuvostotasavaltojen välille. Venäjä määritteli vuoden 1992 ulkopoliittisessa konseptissaan Euroopan turvallisuus- ja yhteistyöjärjestön (ETYJ) viiteryhmäksi, jonka kautta maa ajaisi kansallisia etujaan. (Tsygankov 2007, 383.) Venäjä aloitti neuvottelut liittymisestä Maailman kauppajärjestöön (WTO) jo vuonna 1993 ja nämä neuvottelut ovat edelleen kesken (HS 26.11.2010, A2).

vakauden takaamiseksi ohjasi poliittisten eliittien usko markkinatalouden ja liberaalin demokratian vaihtoehtomuudesta kylmän sodan jälkeisessä maailmanjärjestyksessä. Tätä niin sanottua läntisten demokratioiden rauhanprosessia, johon myös Yhdysvallat liittyi presidentti Bill Clintonin Marshall-avun kautta, voidaan nimittää myös uudennaiseksi loitontamis- tai patoamispolitiikaksi. (Heininen, et al. 2000, 87 - 88; Heininen 2002, 107 - 109.)

PCA-sopimuksen mukaan Venäjä velvoitettiin sovittamaan lainsäädäntöään yhtenäiseksi EU:n kanssa. Integroituminen Eurooppaan tulisi siis tapahtumaan EU:n ehdoilla eikä tasapuolisten neuvottelujen kautta (Haukkala 2010, 70). Venäläiset kritisoivat EU:n ja Yhdysvaltojen Venäjää kohtaan harjoittamaa politiikkaa jo ennen sopimuksen ratifiointia. Esimerkiksi Vyatcheslav Morozovin (2006, 36) mukaan Venäjän pääsy osaksi EU:n määrittelemää Eurooppaa vaatisi Venäjän luopumista käsityksestä itsestään riippumattomana ja suvereenina valtiona. Venäjän vastaväitteiden sivuuttaminen laajentumisprosessin ydinvaiheessa nähdään vahvistaneen Venäjän epäluuloja Euroopan yhdentymisen tavoitteita kohtaan ja johtaneen Venäjän ja läntisten yhteisöjen välisen viilentymiseen uuden vuosituhannen alussa. Venäjän retorinen vastustus läntisiksi miellettyjen yhteisöjen levittäytymisestä niin kutsuttuihin lähiulkomaihin, joiden katsotaan kuuluvan Venäjän vaikutuspiiriin (*Sphere of Influence*), oli paikoin ankaraa. (Haukkala 2008, 42 - 43; Elo 2009, 53; Shadrina 2010, 34.).

Toisena vaiheena erottuu vuosien 1996 – 1998 aikana virinnyt läntiselle suuntaukselle vastakkainen näkemys Venäjän luonnollisesta viiteryhmästä. Maa ryhtyi ulkopolitiikassaan painottamaan monenkeskisyyttä maailmanpolitiikassa Yhdysvaltojen hegemonian sijaan. Koalitio, johon kuului muun muassa armeijan ja tiedustelu- sekä turvallisuuspalveluiden henkilökuntaa, rakensi Venäjän ideaa ja maan ulkopolitiikkaa euraasialaisuuteen perustuvan suurvaltatraddition pohjalle.¹⁸ Primakovin ajama euraasialaisuus korosti Venäjän asemaa ja luonnetta suurvaltana, joka hallitsee Neuvostoliiton jälkeen jättämää fyysistä tilaa. Tällaisen ulkopolitiikan päätavoitteina oli muun muassa vahvistaa Venäjän federaation alueellista suvereenisuutta, ratkaista IVY-maiden sisäiset konfliktitilanteet ja

¹⁸ Euraasialaisen identiteetin katsotaan perustuvan Euraasian mannerlaatan alueella asuvien kansojen luonnollisesta ympäristöstä pohjautuvaan ihmisten yhteenkuuluvuuteen. Sen juuret ovat Timo Vihavaisen (2009, 73) mukaan 1920-luvun Neuvostoliitosta, jossa se tarjosi maantieteellisen vaihtoehdon heille, jotka eivät hyväksyneet bolševikkien ideologiaa. Euraasialaisuus korostaa Venäjän ja muiden alueen kansojen kulttuurillista ja geopoliittista omalaatuisuutta erityisesti läntisiin kulttuureihin verrattuna.

tasapainottaa maailmanpolitiikkaa luomalla strategiset suhteet Kiinan ja Intian kanssa. (Tsygankov 2007, 383 - 384; Rouge-Oikarinen 2009, 74.)

Leimallista Venäjän ulkopoliitikalle oli 1990-luvulla linjattomuus, sillä maan poliittinen eliitti ei päässyt yksimielisyyteen kansallista turvallisuutta ja kansallisia intressejä koskevissa kysymyksissä. Selkeän ulkopoliittisen linjan puuttumisen vuoksi maan kansainvälinen asema alkoi nopeasti heikentyä (Remington 2010, 3). Neuvostoliiton hajoaminen oli merkinnyt Moskovasta katsottuna vuosisatojen aikana rakennettujen läntisten ja eteläisten turvallisuusvyöhykkeiden menettämistä (Juntunen 2009, 126). Myös lännen johtama rauhanprosessi tulkittiin Venäjällä pyrkimyksiksi hajottaa Venäjä ulkoapäin. Tästä selvitäkseen Venäjän tulisi olla sisäisesti yhtenäinen ja vahva valtio (Erickson 1999, 255).

Venäjän yhtenäistymisen kannalta edellisen vuosituhannen viimeinen päivä, jolloin Neuvostoliiton hajoamisesta saakka Venäjää johtanut presidentti Boris Jeltsin luopui virastaan, osoittautui merkittäväksi. Hän nimitti seuraajakseen silloisen pääministerin Vladimir Vladimirovitš Putinin. Heti virkaan astuttuaan uusi presidentti määritteli hallintonsa strategiseksi tavoitteeksi Venäjän kansan yhtenäistämisen, sillä vain ehjä Venäjä pystyi saavuttamaan sille kuuluvan aseman maailmassa. Ensimmäisessä liittokokoukselle pitämässään puheessa Putin totesikin että, Venäjän ainoa realistinen valinta on olla vahva ja vahvuuteensa luottava maa yhdessä muiden vahvojen valtioiden kanssa. (Putin 2000a.) Putinin presidenttiydestä saakka Venäjän ulkopoliitiikkaa ja sen suuntauksia on hallinnut vahvan presidentin ja duuman valtapuolueen (Yhtenäisen Venäjän) näkemykset. Tämä viimeinen uuden Venäjän harjoittaman ulkopoliitiikan vaihe vallitsee maassa tälläkin hetkellä (Rouge-Oikarinen 2009, 75).

Presidentiksi tulon jälkeen Vladimir Putin ryhtyi korjaamaan maan hajanaista sisäistä tilannetta ja parantamaan taloudellisen toiminnan edellytyksiä, jotka hän näki Venäjän suvereenisuuden ja selviytymisen kannalta ratkaisevina. Tämä tarkoitti keskusvallan vahvistamista perustuslain sallimissa rajoissa (Putin 2000a). Uudistuksien myötä valtaa siirrettiin ja keskitettiin liittovaltiolle alueiden välisen eriarvoisuuden tasaamiseksi. Näin keskusvalta myös pystyisi takaamaan kansalaisille samat ihmis- ja perusoikeudet asuinpaikasta riippumatta. (Remington 2010, 3.)

Putinin harjoittamaa ulkopoliitiikkaa kuvataan geopolittisesti maltilliseksi euraasialaisuudeksi ja uudeksi realismiksi (*New Realism*). Tämä ulkopoliittinen linjaus

pohjautuu pragmatismiin ja uusliberaaliseen ajatteluun perustuvaan realismiin, mikä on lähellä uusklassista realismin teoriaa. Suuntaus ohjaa uuden Venäjän valtion identiteetin rakentamista suurvalta-ajattelun kautta, ottaen huomioon aiemmin tärkeiksi nähdyt sisäiset, taloudelliset ja poliittiset prioriteetit. (Tsygankov 2007; Sakwa 2008) Suurvalta-aseman ja uuteen realismiin pohjautuvan ”oman tien” korostaminen määrittelee Venäjän asemaa maailmassa (Putin 2005a). Niiden painottamisella oli myös voimakas sisäinen viesti; se merkitsi vahvan valtion (ja johtajan) paluuta ja toimi näin ollen kansallisen itsetunnon eheyttäjänä.

Venäjän ulkopolitiikassa korostui Putinin aikana voimakkaammin tavoite moninapaisen maailman rakentamisesta. Vaikka Neuvostoliiton romahtaminen oli Putinin mukaan ollut viime vuosituhannen suurin geopoliittinen katastrofi (Putin 2005a), ei Venäjä tulisi käyttäytymään ulkopolitiikassaan edeltäjänsä tavoin ekspansiivisesti. Hän korostikin maan toimivan kansainvälisen oikeuden asettamien normien mukaisesti itsenäisenä ja tasavertaisena kansainvälisen yhteisön jäsenenä (Putin 2007b). Venäjä tavoittelee taloudellista kehitystä avautumisen ja integraation kautta maantieteellisen laajenemisen sijaan tullakseen painavaksi geopolittiseksi toimijaksi (Helanterä ja Ollus 2004, 92). Talouden korostuminen on havaittavissa institutionaalisena muutoksena kohti valtiojohtoista kapitalismia, jossa valtio on suuromistajana strategisesti merkittäviltä teollisuudenaloilla (Hanson 2007, 31).

Venäjän vahvistumista ja yhtenäistymistä edisti Vladimir Putinin presidenttikausilla talouden priorisointi sotilaallisten tekijöiden sijaan (Legvold 2009, 36). Tästä huolimatta Venäjä on nähty globaalissa mittakaavassa lähinnä laskevana suurvaltana. Sen heikkenemisen katsotaan johtuvan rakenteellisista syistä (esim. Heikka 2006; Vihavainen 2009, 72). Siksi Venäjää pidetään lähinnä alueellisena suurvaltana Euraasiassa (Heininen 2002, 119). Tässä suhteessa länsimaiden ja Venäjän oma näkemys poikkeavat toisistaan. Venäjän poliittisen eliitin käyttämä retoriikka korostaa maan vahvaa asemaa sekä Venäjän turvallisuusintressien huomioon ottamista maailmanpolitiikassa (Sakwa 2008, 268; Trenin 2009, 70).¹⁹ Tukea koventuneelle retoriikalleen Venäjä perinteisiä talousmahteja

¹⁹ Esimerkiksi presidentti Vladimir Putinin korosti vuonna 2007 pitämässään puheessa Münchenin turvallisuuskonferenssissa, ettei Venäjä hyväksy enää luonteeltaan samankaltaisia sopimuksia, jotka neuvoteltiin Neuvostoliiton hajoamisen jälkeen ja Venäjän heikkouden tilassa (Putin 2007b). Venäjän kasvanut itsetunto on näkynyt muun muassa neuvotteluissa Venäjän jäsenyydestä WTO:ssa.

suuremmista taloudenkasvuluvuista, jotka johtuivat öljyn maailmanmarkkinahinnan nopeasta kohoamisesta lisääntyneen kysynnän ja Irakin sodan seurauksena.

4.3. Energian merkitys Venäjän taloudelliselle kehitykselle

Venäjän energiavalta perustuu maan mittaviin luonnonvaroihin. Esimerkiksi pelkästään tavanomaisen kaasun varannot ovat suuremmat kuin Etelä-, Pohjois- ja Väli-Amerikan, sekä Euroopan ja Euraasian (pois lukien Venäjä) varannot yhteensä (BP 2010). Vuonna 2009 Venäjä oli maailman suurin maakaasun-, ja OPEC-maiden rajoitettua tuotantoaan finanssikriisin seurauksena, myös öljyntuottajavaltio (Liuhto 2010, 8 - 9). Venäjän energiapolitiikassa on havaittavissa eri aikakausia, joiden aikana valtion energiasektorin omistusoikeuksia koskeva sääntely ja suhtautuminen monikansallisiin yhtiöihin ovat vaihdelleet. Ensimmäistä aikakautta kuvaa energiasektorin asteittainen liberalisointi valtiosääntelystä ja vapaan markkinatalouden periaatteiden noudattaminen. Toiseksi ajanjaksoksi voidaan erottaa Vladimir Putinin presidenttikausilla alkanut strategisten sektoreiden uskansallistaminen ja valtion kontrollon kasvu. Kolmas periodi taas ajoittuu globaalin finanssikriisin jälkeiseen aikaan ja sitä kuvaa pyrkimys talouden laajamittaiseen uudistamiseen.

Venäjän yhteiskunnallisessa murroksessa 1990-luvulla energiasektoria kehitettiin osana laajempaa taloudellista muutosta. Tavoitteena oli siirtää maa suunnitelmataloudesta vapaaksi markkinataloudeksi. Tämän seurauksena Venäjän öljyteollisuus organisoitiin uudelleen yksityisen omistuksen pohjalle ja öljyn hinta vapautettiin valtiosääntelystä. Kaasuteollisuudessa ei tapahtunut laajaa yksityistämistä, vaan maakaasun tuottaminen ja myynti säilyivät tiukasti valtion kontrollissa. (Moe and Wilson Rowe 2009, 108.) Tällä jo Neuvostoliiton aikaisesta suunnitelmataloudesta tutulla järjestelmällä pystyttiin takaamaan halvan kaasun tuottamisen kotimarkkinoille.

Hintojen vapauttamisen ja yksityistämisen seurauksena Venäjän taloutta nousivat hallitsemaan Venäjän 25 rikkainta ihmistä, joiden taloudelliset resurssit olivat suuremmat kuin valtiolla. Luonnonvarojen omistuksella ja pankkitoiminnalla rikastuneet oligarkit kannattivat liberaalia markkinataloutta, mikä takaisi heidän hallitsemilleen resursseilleen parhaan mahdollisen tuoton. Vaikka nämä olivat virallisen poliittisen eliitin ulkopuolella, oli heidän vaikutusvaltansa poliittisen järjestelmän kehittämisessä ja kauppalainsäädännön sekä verotuksen rakenteiden uusimisessa merkittävä (Olcott 2004, 7). Öljyn maailmanmarkkinahinnan nopea kohoaminen vuodesta 1999 alkaen käänsi Venäjän

talouden jyrkkään nousuun. Öljyteollisuus toimi Venäjän talouskasvun veturina kaasuteollisuuden jäädessä siitä huomattavasti jälkeen tuottavuudeltaan. Kaasusektorilla ulkomaankauppa oli sallittua vain valtion omistamalle Gazpromille, joka hallitsi tuotannon lisäksi myös kaasunsiirtoon tarvittavan putkiverkkoa. Kaasunvienti houkuttelikin yhtiötä, sillä myyntihinta oli kymmenkertainen kotimarkkinoihin verrattuna (Sutela 2001). Gazpromin päätös investoida uusiin siirtovälineisiin windfall-voittojen maksimoimiseksi laski kuitenkin yhtiön kokonaistuotantoa, mikä johtui käytössä olevien kenttien ehtymisestä. Yhtiö saavuttikin tuotannossaan ennätysvuoden 1999 tason vasta vuonna 2005. (Milov et al. 2006, 293.)

Venäjän valtion suhtautuminen energiasektorin toimintaan muuttui Vladimir Putinin presidenttikausilla. Putinin ajan johtavana teemana oli Venäjän vahvistaminen ja yhtenäistäminen. Valtion asemaa energiasektorilla ryhdyttiin vahvistamaan lainsäädännöllisillä muutoksilla, joiden tavoitteena oli Venäjän kansallisten intressien toteuttaminen. Presidentin ja vapaata markkinataloutta kannattavien oligarkien näkemykset Venäjän taloudellisen järjestelmän muodosta poikkesivat toisistaan. Vladimir Putinin mielestä siirtyminen kohti eurooppalaista taloudellista ja poliittista järjestelmää tulisi tapahtua markkinavoimien sijaan valtiojohtoisesti ja siksi talouskasvun kannalta merkittävien maaperän resurssien tulisi olla valtionyhtiöiden hallussa (Putin 2001a). Länsimaiset investoinnit Venäjän energiateollisuuteen nähtiin sen kehityksen kannalta tärkeinä, mutta näistä investoinneista tulee päättää valtiotasolla ja niiden tulee olla Kremlin hyväksymiä (Olcott 2004, 14 - 16).

Vladimir Putinin vuonna 1997 tekemästä väitöskirjasta käsitteli strategisten luonnonvarojen ja talouden välistä suhdetta. Tutkimuksessaan Putin toteaa Venäjän luonnonvarojen olevan strategisia lyhyen aikavälin talouskasvun kannalta. Hänen mukaansa venäläiset energiayhtiöt ovat yksinään liian heikkoja pärjätäkseen globaaleilla energiemarkkinoilla. Siksi energiasektoria tulee kehittää siten että valtio ryhtyy toistaiseksi koordinoimaan myös yksityisesti omistettujen energiayhtiöiden toimintaa. Venäjän ei kuitenkaan hänen mukaansa tule palata suunnitelmataloudeksi, vaan valtionavustukset lakkaavat yhtiöiden pystyessä toimimaan tasavertaisesti maailmanmarkkinoilla monikansallisten energiayhtiöiden kanssa. (ks. mt., 17 - 18.) Poliitiikkaan astuttuaan Putin pyrki toteuttamaan aktiivisesti tutkimuksensa teesiä valtiojohtoisesta luonnonvarapolitiikasta, joka takaisi maalle talouskasvun lisäksi myös kansainvälisesti vahvemman aseman (Shadrina 2010, 38).

Vladimir Putinin tavoite valtion aseman vahvistamisesta toteutui Venäjän energiapolitiikassa hänen ensimmäisen presidenttikautensa puolivälissä, kun presidentin aloittama systemaattinen työ oligarkien taloudellisen- ja poliittisen vallan vähentämiseksi alkoi näkyä. Valtion ja yksityisten öljy-yhtiöiden välinen kamppailu huipentui Yukosin pääjohtajan Mikhail Hodorkovskin pidätykseen. Yukosin hajottaminen aloitti prosessin, jossa yhtiön hallitsemat öljyvarat ja lisenssit siirrettiin valtion omistaman Rosneftin haltuun vahvistaen valtionasemaa strategisesti merkittävällä öljysektorilla (Hanson 2007, 31). Samalla se oli osoitus politiikasta, jossa tuetaan muutamia avainaloilla toimivia yhtiöitä, kuten Gazpromia ja Rosneftia. Tukien saamisen ehtona oli kuitenkin vaatimus yhtiöiden toimimisesta kansallisen edun nimissä ja sosiaalisesti vastuullisesti. (Sakwa 2008, 150.)

Yukosin hajottamiseen on nähty useita syitä. Virallisten syytteiden mukaan yhtiö oli muun muassa syyllistynyt veronkiertoon jo usean vuoden ajan. Niin länsimaaisessa kuin venäläisessä tulkinnassa ovat kuitenkin korostuneet hajottamisen poliittiset syyt. Tällöin päämotiiveina pidetään Putinin kokemaa inhoa oligarkeja kohtaan (esim. Shevtsova 2003) ja Hodorkovskin aikeita pyrkiä haastamaan istuva presidentti vuoden 2004 vaaleissa (esim. Åslund 2007). Tapauksesta löytyy kuitenkin yhtymäkohtia myös poliittisen vallan ja öljyn strategisen luonteen väliseen suhteeseen. Ennen yhtiön alasajoa Yukos nimittäin suunnitteli suurta yrityskauppaa, jossa se olisi myynyt 25 - 40 prosentin osuuden yhdysvaltalaisille öljy-yhtiöille ChevronTexacolle tai Exxon Mobilille. Kaupan seurauksena ulkomaisten yhtiöiden vaikutusvalta Venäjän öljyteollisuudessa olisi kasvanut valtionvallan kustannuksella, ja vähentänyt valtion kykyä kontrolloida öljysektorin kehitystä. (Olcott 2004, 13 - 14.) Yukos haastoi myös valtion monopoliaseman öljyn ja maakaasun siirtoverkkoon aikomuksillaan rakentaa yksityisen öljyputken Siperiasta suoraan Kiinaan, jolloin Venäjä olisi menettänyt merkittävän ulkopoliittisen vaikutusvälineen (Kivinen M. 2007, 22 - 23; Sakwa 2008, 147).²⁰

Strategisten luonnonvarojen korostuminen Venäjän taloudelliselle kehitykselle tuli entistä ilmeisemmäksi Vladimir Putinin toisella virkakaudella (Liuhto 2008, 2). Valtion aseman vahvistuminen energiasektorilla näkyi lainsäädännöllisenä muutoksena, jolla rajoitettiin ulkomaisten yhtiöiden omistusoikeuksia Venäjän maaperän luonnonvaroihin. Tällä pyrittiin turvaamaan näillä toimialoilla toimivien yhtiöiden säilyminen pääosin

²⁰ Tyynenmeren öljyputken rakentamisesta käytyä keskustelua analysoidaan jaksossa 5.4.

venäläisessä omistuksessa. (Moe and Wilson Rowe 2009, 109.) Putinin esittelemä uusi energiapolitiikka ei kuitenkaan tarkoittanut energiasektorin sosialisointia, sillä valtaosa venäläisistä öljy-yhtiöistä säilyi yksityisessä omistuksessa. Gazpromin valta-asemasta huolimatta myös kaasusektorilla oli itsenäisiä toimijoita, joiden hallinnassa oli 20 – 25 prosenttia tunnetuista resursseista. (Kivinen M. 2007, 23.) Yksityisen ja valtion omistuksen välistä rajaa hämärsi kuitenkin siirtovälineiden säilyminen keskusvallan kontrollissa, mikä heikensi itsenäisten toimijoiden mahdollisuuksia saada tuotteensa markkinoille. Myös lisenssit suurimpien öljy- ja kaasuesiintymien hyödyntämiseen olivat ainoastaan valtionyhtiöiden saatavilla (Solanko ja Ollus 2008, 6). Venäjä pyrki kuitenkin edelleen houkuttelemaan ulkomaisia sijoittajia talouteensa, mutta pyrki rajaamaan ne vain tietyille sektoreille. Putin korostikin vuoden 2005 puheessa liittokokoukselle, että Venäjän tulisi määritellä tarkoin maan itsenäisyyden ja kansallisen turvallisuuden kannalta tärkeät sektorit ja rajoittaa lainsäädännöllisellä muutoksella ulkomaalaisten yritysten osallistumisoikeutta näiden sektoreiden toimintaan (Putin 2005a).²¹ Näitä lainsäädännöllisiä uudistuksia perusteltiin pyrkimyksillä turvata maaperän rikkauksista saatava mahdollisimman suuri taloudellinen etu (Putin 2007a).

Putinin esittelemän uuden energiapolitiikan tavoitteena oli hajauttaa energian vientiä maantieteellisesti, kasvattaa valtion suvereenisuutta energiapolitiikan kannalta strategisissa ratkaisuisa, kuten siirtoreiteistä ja uusien lähteiden käyttöönotosta päätettäessä ja solmia pitkiä sopimuksia ulkomaalaisten kanssa Venäjän luonnonvarojen kehittämisestä. Pyrittiin myös parantamaan Venäjän neuvotteluvaraa korostamalla energiaturvallisuutta: Venäjä takaisi vakaat energiatoimitukset vaihtokaupassa, jos energiaa ostava valtio takaisi pitkäkestoisen ja vakaan energiankysynnän. Venäläisiä energiantuottajia rohkaistiin myös korottamaan tuotteidensa jalostusastetta suuremman taloudellisen hyödyn saamiseksi. Tämän nähtiin myös parantavan maan teknologista kehitystä, mikä on talouden modernisaation kannalta ratkaisevaa. (Sevastyanov 2008, 36 - 37.) Venäläiset yritykset pyrkivät toteuttamaan valtion asettamia energiapolitiikan päämääriä hankkimalla omistukseensa energian vähittäismyyntiyhtiöitä ja -jakeluverkkoja EU:n jäsenmaista (Rautio 2006; Romanova 2007). Talouden modernisaation onnistumista katsottiin kuitenkin rajoittavan ulkomaiselle pääomalle asetetut rajoitukset, jotka heikensivät

²¹ Valtion vahvistumisen seurauksena Venäjä pyrki muuttamaan 1990-luvulla neuvoteltuja PSA (Product Share Agreement)-sopimuksia valtiota lähellä olevien yritysten hyväksi. Tämän saivat kokea ylikansalliset energiayhtiöt Royal Dutch Shell, Exxon Mobil ja British Petroleum, joiden oikeudet suurien kaasuesiintymien hyödyntämiseen neuvoteltiin Kremlin johdolla uusiksi. (Laaksonen 2010, 12 - 16.)

investointi-ilmapiiriä Venäjällä ja näin uhkaavan maan talouden kilpailukykyä (Liuhto 2008, 3 - 4).

Venäjän talouden riippuvuus öljyn- ja kaasunmyynnistä saaduista tuloista on huomattava niin alueellisella kuin federaatiotasolla. Venäjän viennin kokonaisarvo on ilman öljystä ja kaasusta saatuja tuloja pienempi kuin esimerkiksi Tšekillä (Liuhto 2010, 5).

Venäjän valtiollisten öljyn- ja kaasuntuottajien tuotantomäärät ovat kasvaneet hitaasti viimeisten vuosien aikana. Tämän katsotaan johtuvan siitä, että valtionyhtiöt ovat tehneet investointeja energiainfrastruktuuriin sen sijaan, että olisivat ottaneet käyttöön uusia kaasukenttiä (Milov et al. 2006, 303 - 305; Solanko ja Ollus 2008). Valtion ja venäläisten energiayhtiöiden harjoittama politiikka on johtanut tilanteeseen, jossa Venäjän kykyä toimittaa energiaa sovittuja määriä niin koti- kuin vientimarkkinoille alettu epäillä (Christie 2009, 9).

Energiatulojensa avulla Venäjä nautti lähes kymmenen vuotta perinteisiä talousmahteja nopeammasta talouskasvusta. Kaikki kuitenkin muuttui maailmantaloutta ravistelleen finanssikriisin seurauksena. Öljyn maailmanmarkkinahinnasta leikkaantui vuoden 2008 jälkimmäisellä puoliskolla 70 prosenttia. Tämä vaikutti Venäjän talouteen dramaattisesti sillä öljyn ja kaasun viennistä saadut tulot muodostivat lähes kolmanneksen Venäjän BKT:stä, noin puolet valtiontuloista ja 70 prosenttia valuuttavarannoista. (Shadrina 2010, 16, 43.) Kun vielä vuonna 2008 Venäjän talous kasvoi, näyttivät seuraavan vuoden luvut selkeää taantumaa.

Talouden riippuvuus luonnonvarojen viennistä on uhka Venäjän taloudelliselle turvallisuudelle. Tätä uhkaa ryhdyttiin poistamaan maan kolmannen presidentin Dimitri Medvedevin alkuun saattamalla talouden modernisaatio-ohjelmalla. Ohjelmaan kuuluu olennaisena osana vaatimus energiansäästöstä ja energiatehokkuudesta, joiden avulla Venäjästä on tarkoitus luoda innovatiivinen ja teknologialtaan edistysellinen valtio. Presidentti Medvedevin johdolla onkin asetettu kunnianhimoisia tavoitteita maan energiaintensiteetin pienentämiseksi (esim. Medvedev 2009a; 2009b; 2010).

Venäjän energiasektori toimii tällä hetkellä tehottomasti. Esimerkiksi Euroopan jälleenrakennus- ja kehityspankin mukaan Venäjän talous kuluttaa energiaa keskimäärin seitsenkertaisen määrän länsieurooppalaisiin talouksiin verrattuna. Yhteiskunnan tehottoman energiankäytön katsotaan olevan peräisin valtion harjoittamasta

tukipolitiikasta, jolla kaasunhinta kotimarkkinoilla on pidetty keinotekoisesti alhaisena (Kononenko 2010, 4).

Vladimir Putinin presidenttikausilla yleisenä trendinä oli vaatimus vahvasta Venäjistä. Tätä tavoitetta ajettiin ennen kaikkea vahvistamalla valtion asemaa yhteiskunnan eri sektoreilla. Putinin puheet korostivat Venäjän suvereenisuutta ja kykyä toimia itsenäisesti. Presidentin käyttämä retoriikka muuttui painokkaammaksi rintarinnan öljyn maailmanmarkkinahinnan nousun kanssa. Esimerkiksi vuoden 2006 kansakunnan tilaa käsittelevässä puheessa Putin totesi, että Venäjän täytyy olla valmistautunut vastaamaan kaikkiin ulkoa ja sisältäpäin tuleviin yrityksiin painostaa Venäjää toimimaan tahtonsa vastaisesti. Tässä yhteydessä Putin nosti esiin vahvan armeijan ja strategisen ydinasepelotteen merkityksen kansalliselle turvallisuudelle. (Putin 2006b.) Putinin presidenttikausilla normalisointi, mikäli sillä tarkoitetaan länsimaisia arvoja, oli kahtalainen. Talousjärjestelmä rakentui markkinatalouden, yksityisomistuksen ja kansainvälisen talouden integroitumiseen, mutta se koski vain tiettyjä sektoreita (Liuhto 2008).

Vallan vaihtuminen ei muuttanut vahvan Venäjän diskurssia, mutta se muutti keinoja joilla siihen pyritään. Dimitri Medvedev on puheissaan korostanut Venäjän talouden modernisaatiota, mikä hänen mukaansa tarkoittaa myös strategisten sektoreiden asteittaista yksityistämistä (Medvedev 2009a; 2009c). Medvedevin aikakaudella Venäjän energiapolitiikka onkin muuttunut asteittain avoimempaan suuntaan. Tähän syynä ovat olleet käytössä olevien öljy- ja kaasukenttien ehtyminen ja siitä johtunut tarve saada uusia esiintymiä tuotantoon. Tässä onnistuakseen Venäjä tarvitsee ulkomaista pääomaa sekä osaamista ja teknologiaa.

Medvedev on aktiivisesti ajanut muutoksia lakiin strategisista sektoreista ja pyrkinyt vähentämään niillä toimivien yritysten lukumäärää ulkomaisten sijoitusten houkuttelemiseksi Venäjälle. Kansainvälisessä talousfoorumissa Davosissa tammikuussa 2011 pitämässään puheessa presidentti Medvedev sanoi tehneensä aloitteen suurten valtionyhtiöiden yksityistämisestä ja strategisten yritysten listan leikkaamisesta viidennekseen nykyisestä seuraavan kolmen vuoden aikana. Leikkaukset koskisivat myös energiasektorilla toimivia yrityksiä. Puheessaan Medvedev painotti uusien innovaatioiden ja strategisten kumppanuuksien merkitystä Venäjän energiaturvallisuuden kannalta. Investointien houkutteleminen Venäjälle on sen tulevaisuuden kannalta ratkaisevaa, sillä Venäjä tavoittelee liittymistä ylikansallisiin taloudellisiin liittoumiin, kuten WTO:hon ja

OECD:hen. Medvedev näkee Venäjän mukanaolon Euroopan talousalueessa merkittävänä, sillä se ratkaisisi turvallisuuskysymykset, kuten ihmisten, tavaroiden ja pääoman vapaan liikkuvuuden sekä yhtenäistäisi standardeja. Medvedevin mielestä modernisaatiopolitiikka synnyttää parhaimmillaan kaikkia osapuolia hyödyttävän yhtenäisen talousalueen, joka ulottuisi Atlantilta Tyynelle valtamerelle. (Medvedev 2011.) Medvedevin tavoitteessa Venäjä näyttäytyy yhteistyöhaluisena ja muiden suurvaltojen rinnalla tasavertaisena kumppanina. Ero on selkeä Putinin vuoden 2006 kansakunnan tilaa käsittelevään puheeseen, jossa korostui vahva ja muusta maailmasta riippumaton Venäjä. Putinin ajan talouden modernisaatio pyrittiin toteuttamaan niin sanottuihin kansallisiin mestareihin nojautuen (Liuhto 2008, 7 - 8). Vuoden 2008 globaali talouskriisi söi kuitenkin näiden kansallisten mestareiden voittoja ja vähensi Venäjän kykyä modernisoida talouttaan ilman ulkopuolisten apua.

Öljyn ja maakaasun katsotaan motivoineen ja ohjanneen lähes kaikkea Venäjän poliittista toimintaa presidentti Vladimir Putinin hallintokausilla. Esimerkiksi Bobo Lo (2008, 133) näkee nämä resurssit osana Venäjän poliittista, sotilaallista, taloudellista ja normatiivista vaikutusvaltaa. Yhtäältä Venäjän suhtautuminen öljyyn ja maakaasuun on ollut markkinataloudellista, sillä se on pyrkinyt lisäämään niillä käytyä kaupankäyntiä, kun taas toisaalta energiavarat ovat näyttäytyneet poliittis-strategisina resursseina, joiden kontrolli ja valtionomistus ovat olennainen osa Venäjän kansallista intressejä. Nojautuminen energiaan ei kuitenkaan takaa pysyvää vaikutusvaltaa, sillä energian maailmanmarkkinahinnoissa tapahtuvat muutokset muokkaavat sitä suhdanteiden mukaan. Venäjän osalta nämä muutokset ovat havaittavissa kansallisissa strategioissa, joiden osaksi energia nousi maailmanmarkkinahintojen kohoamisen myötä.

4.4. Energia Venäjän ulkopoliittikkaa käsittelevissä kansallisissa strategioissa

Energiasektorin aikaansaama talouskasvu on näkynyt voimistuneina vaatimuksina Venäjän intressien huomioonottamisesta ja tasavertaisesta kohtelusta muiden suurvaltojen kanssa. Venäjän ja sen kauppakumppaneiden tavoitteiden ollessa ristiriidassa Venäjän on usein tulkittu käyttäneen energiaa poliittisena painostusvälineenä ulkopoliittisten tavoitteidensa ajamisessa (esim. Olcott 2004; HS 5.5.2006). Energia ei kuitenkaan ole ollut näiden selkkausten pääsyy. Sen rooli on ollut ainoastaan välillinen, sillä energiapoliittikkaan liittyy monia erilaisia ja eri konteksteissa toimivia toimijoita. Elena Shadrinan (2010, 31) mukaan energiapoliittikka on osa Venäjän kansallisia prioriteetteja ulkopoliitikassa, taloudellisessa

ja alueellisessa kehityksessä sekä sosiaalisissa suhteissa. Näin ollen energiaan liittyvät kansalliset intressit syntyvät erilaisten syy-seuraus-suhteiden ja keskinäisriippuvuuksien kautta (Kivimäki 2010, 27).

Venäjä uusi ulko- ja turvallisuuspolitiikkaa koskevat strategiansa Vladimir Putinin tultua presidentiksi vuonna 2000 ja päivitti ne vuosina 2008 – 2010. Yhteisenä piirteenä Venäjän valtiollisille politiikoille ja strategioille on suvereenisuuden, kansallisten intressien ja turvallisuuden korostaminen. Vuosituhannen alun strategioissa nämä ymmärrettiin asevaraisen ja kovan turvallisuuden sekä suurvaltojen välisen kamppailun kautta. Uudemmissa strategioissa kieli on pehmentynyt, eikä viittauksia esimerkiksi yksinapaiseen maailmaan tai suurvalta-aseman tavoitteluun ole löydettävissä (Lomagin 2009, 4). Tästä huolimatta myös uusissa strategioissa korostuu vaatimus vahvasta Venäjästä. Esimerkiksi kansallisen turvallisuuden strategia alkaa lauseella, jossa todetaan: ”Venäjän voittaneen 1900-luvun lopun poliittisen ja sosio-ekonomisen kriisin vaikutukset, pysäyttäneen kansalaisten elintason laskun, uhkaavan nationalismin, separatismia ja kansainvälisen terrorismin nousun ... perustuslain häpäisyn, sekä kyennyt säilyttämään suvereenisuuden ja alueellisen koskemattomuuden ja pystynyt nousemaan yhdeksi kehittymässä olevan moninapaisen maailmanjärjestyksen avaintekijäksi” (Medvedev 2009e).

Venäjän federaation arktista aluetta käsittelevän valtiollisen politiikan syntyyn vaikutti kansainvälisen kiinnostuksen kasvu pohjoisen potentiaalisia öljy- ja kaasuvaroja sekä merireittejä kohtaan. Venäjän arktisessa politiikassa on määritelty kansallisten intressien kohteet ja politiikan painopistealueet. Sen taustalla ovat vaikuttaneet valtiollisista strategioista kansallisen turvallisuuden strategia ja ulkopolitiikan konsepti sekä vuoden 2001 meridoktriini.

Venäjän uusi identiteetti ja rooli ”energian supervaltana” edellyttää siltä luotettavia ja vastuullisia energiantoimituksia. Tämän vuoksi öljyn- ja kaasuntuotannon sekä näiden siirron kannalta merkittävät alueet ovat nousseet kansallisen intressin keskipisteeksi. Pohjoisilta alueilta tuli vuonna 2008 arviolta viidennes maan bruttokansantuotteesta ja kokonaisviennin arvosta (Medvedev 2008a). Tästä johtuen arktiset luonnonvarat ovatkin toiminnan pääasiallinen motiivi. Valtiollisen politiikan luominen onkin osoitus alueen strategisesta merkityksestä Venäjän energiapolitiikalle (Heininen 2011, 36).

Venäjä päivitti maailmantalouden myllerryksen tuloksena myös energiastrategiansa. Uusi strategia poikkeaa edeltäjästään, vuoteen 2020 ulottuneesta dokumentista korostaessaan

kotimarkkinoiden merkitystä energiateollisuuden ja laajemmin koko kansantalouden kehitykselle. Energiastrategiassa on neljä kantavaa teemaa; energiaturvallisuus, -tehoisuus, kotimarkkinoiden tehostaminen ja ympäristöturvallisuus. Siinä määritellään myös Venäjän energiapolitiikan maantieteelliset painopistealueet. Strategian mukaan Venäjä tulee vuoteen 2030 mennessä siirtämään energian tuotantoaan entistä pohjoisemmaksi, Jamalin niemimaan ja Jäämeren alueille sekä lisäämään siirtoon tarvittavaa kapasiteettia itään suuntautuvassa viennissä. Strategian linjaukset tukevat Venäjän tavoitetta vähentää riippuvuutta EU:iin suuntautuvasta viennistä unionin laskevan kaasun kysynnän vuoksi. Tämä ei kuitenkaan tarkoita EU:n hylkäämistä, sillä strategisesti merkittävimmät putkihankkeet suuntautuvat edelleen EU:n alueelle.²² Energiastrategian mukaan Venäjän tulee energiapolitiikan avulla tavoitella energioresurssien ja -potentiaalin mahdollisimman tehokasta hyödyntämistä helpottaakseen laaja-alaista integroitumista globaalitalouteen. Strategia korostaa myös energiapolitiikan koordinoitua öljyn- ja kaasuntuottajajärjestöjen kanssa. (Ministry of Energy of the Russian Federation 2009.)

Vuosituhanne alun venäläisissä ulko- ja turvallisuuspolitiikkaa käsitelleissä strategioissa energia oli taustavaikuttimena kansallisille intresseille (Tkachenko 2008, 169), kun se uusituissa versioissa on keskeisessä asemassa. Kansallisen turvallisuuden strategia painottaa energiarikkaiden alueiden geostrategista merkitystä. Sen mukaan kasvava kilpailu öljystä ja kaasusta voi muodostua potentiaalisesti aseellisen konfliktin uhkaksi. Energiaturvallisuus mainitaan osana kansallista turvallisuutta, mutta se ei nouse geostrategisten tekijöiden kaltaiseksi turvallisuusseikaksi, vaan se määritellään lähinnä taloudellisten vaikutusten kautta. (Medvedev 2009e.) Sen sijaan Venäjän energiastrategia vuoteen 2030 määrittelee energiaturvallisuuden yhdeksi kansallisen turvallisuuden prioriteeteista (Ministry of Energy of the Russian Federation 2009, 28). Ulkopoliittinen konsepti korostaa Venäjän kestävä taloudellisen kehityksen merkitystä energian maailmanmarkkinoiden tasapainolle. Konseptin mukaan Venäjän energiaturvallisuus on riippuvaista vakaasta kysynnästä ja kuljetuksista. Näiden turvaamiseksi Venäjän strategiaan kuuluukin pyrkimys vahvistaa energiantuottajien, ostajien ja siirtomaiden välistä vuoropuhelua vuoden 2006 G8-maiden kokouksessa sovittujen periaatteiden mukaisesti. (Medvedev 2008b.)

²² Näitä ovat Itämeren pohjassa kulkeva Nord Stream ja eteläistä reittiä kulkeva South Stream.

Venäjän arktinen politiikka määrittelee selkeästi maan kansalliset intressit pohjoisilla alueilla. Sen mukaan arktinen alue muodostaa strategisen pohjan luonnonvarojen hyödyntämiselle. Arktinen nähdään kuitenkin monenkeskisen ja laaja-alaisen yhteistyön alueeksi (Security Council of the Russian Federation 2008).

Strategioita yhdistää moninapaisen maailman korostaminen, mikä on ollut Venäjän ulkopolitiikan johtava teema 1990-luvulta saakka. Energian ja ulkopolitiikan suhteessa tämä näkyy pyrkimyksinä maantieteellisesti hajauttaa energian vientiä taloudellisen ja poliittisen voimatasapainon edistämiseksi. Viennin maantieteellisen hajauttamisen osalta Venäjän valta on toistaiseksi lähinnä retorista, sillä suurin osa jo Neuvostoliiton aikana rakennetuista energian siirtovälineistä kulkee kohti Eurooppaa. Hajauttamispyrkimys vie myös ainakin osittain pohjaa pois Ulkopolitiikan konseptin korostamasta Venäjän energian supervalta -käsitteestä, joka ei tosin ole saanut varauksetonta vastaanottoa Venäjällä. Esimerkiksi maan entisen energiaministerin Vladimir Milovin (2006) mukaan energian supervalta -käsite on vailla totuuspohjaa, sillä se ei ota huomioon myyjän (tässä tapauksessa Venäjän) ja ostajan (EU) välistä keskinäisriippuvuutta. Hajauttamispyrkimyksistä ja ulkopolitiikassa käytetystä retoriikasta huolimatta Venäjä on putkiverkkonsa linjausten vuoksi sidottu Eurooppaan vielä vuosiksi eteenpäin (Aalto 2007b, 194). Tämä tosiasia on tunnustettu Venäjän pragmaattisessa ulkopolitiikan linjauksessa, joka korostaa hyvien suhteiden rakentamista niin itään kuin länteen (Medvedev 2008d).

Venäjän ulko- ja turvallisuuspolitiikan keskeiset tavoitteet, kuten rajojen turvaaminen, poliittisten ja taloudellisten olosuhteiden parantaminen ja tunnustuksen hankkiminen maan kansainväliselle asemalla nousevat maan sisäisistä tarpeista (Tsygankov 2009a, 7). Venäjän on siis tulkittu käyttävän energiaa näiden tarpeiden tyydyttämiseksi. Tämä on näkynyt esimerkiksi EU-Venäjä energiasuhteissa energiaturvallisuuden dilemmana, jossa epävarmuus toisen aikeista saa molemmat osapuolet etsimään keinoja suojautua toisen muodostamaa uhkaa vastaan. Lopputuloksena voi tällöin olla itseään toteuttava kielteinen kehä, joka lisää jännitettä energiasuhteissa ja provosoi toimintaan, joka ei ole kiistan kummallekaan osapuolelle toivottavaa. (Monaghan 2006.) Energiavaltaa tulisi kuitenkin tarkastella osana laajempaa kansainvälisessä järjestelmässä tapahtunutta muutosta, jossa pehmeä valta (*soft power*) on haastanut kovan vallan (*hard power*) vaikutuskeinona maailmanpolitiikassa (Rutland 2008, 208). Globaalitalouden aikakaudella valtioiden välille on syntynyt entistä enemmän keskinäisriippuvuutta, mikä vähentää pakotteiden tai

energian toimituskatkoksien käyttämisen kannattavuutta ulkopolitiikan välineenä. Tasapainoisen taloudellisen keskinäisriippuvuuden katsotaan olevan voimatasapainoa tuottava tekijä ja vähentävän valtioiden välisten konfliktien uhkaa (Nye 2007, 210). Tästä näkökulmasta Venäjän ulko- ja talouspolitiikan strateginen tavoite hajauttaa energian vientiä EU:n lisäksi Aasiaan voidaan tulkita ja ymmärtää pyrkimykseksi rakentaa positiivisia riippuvuussuhteita taloudellisista lähtökohdista. Tällä hetkellä näiden tavoitteiden esteenä on olemassa oleva energian siirtovälineverkosto, joka sitoo ja rajoittaa Venäjän energiapolitiikan vaihtoehtoja.

4.5. Energian siirtovälineet osana Venäjän energiapolitiikkaa

Energian siirtovälineiden hallinta on olennainen osa Venäjän energian geopolitiikkaa ja energiaturvallisuutta. Esimerkiksi 1990-luvulla tapahtunut öljysektorin yksityistäminen ei koskenut siirtoon käytettävää putkiverkkoa, vaan se säilyi valtion kontrolloimana (Milov et al. 2006). Valvomalla ja säätelemällä putkiverkon linjauksia ja kuljetettavia kaasun- ja öljymääriä valtio kykenee säilyttämään päätösvaltansa energiasektorilla sen avautumisesta huolimatta. Tämän lisäksi öljy- ja kaasuputkien hallinta takaa Venäjän vahvan vaikutusvallan lähiulkomailla. Siirtovälineverkoston kontrollointi esimerkiksi Keski-Aasian maissa mahdollistaa Venäjän toimimisen portinvartijana alueen kaasun ja öljyn siirroille (Liuhto 2010, 11).

Öljyn ja kaasun kuljetukset maailmanmarkkinoille edellyttävät tietyssä määrin maa- ja merialueiden hallintaa ja kytkevät siten muun ulkopolitiikan hyvin tiukasti osaksi Venäjän talouden hoitoa. Ilmari Susiluoto (2007, 215) näkee putkipolitiikan perusteena olevan keskusta-periferia ajattelumallin, jossa keskusvalta rakentamansa putkiverkoston ja siihen tarjoamansa energian avulla kykenee alistamaan reuna-alueitaan alaisuuteensa. Venäjän putki-integraatio onkin osa laajentuneen maantieteellisen tilan ja sen alueellisten erityispiirteiden luomien ongelmien sopeuttamista.²³ Talouden avautuminen ja ulkomaankaupan vapautuminen lisäävät kuitenkin väistämättä riippuvuutta muusta maailmasta, mikä on tulkittu jopa uhaksi kansalliselle turvallisuudelle varsinkin euraasialaisuutta kannattavien tahojen piirissä. Varauksellinen asennoituminen on näkynyt Venäjän nykyjohdon aikana, sillä siirtovälineiden yksityistäminen vähentäisi olennaisesti valtion kykyä kontrolloida energialla käytyä kauppaa niin kotimaisilla kuin kansainvälisilläkin markkinoilla. (Helanterä ja Tynkkynen 2002, 221 - 222.)

Uuden Venäjän integroitumista globaaliin talouteen pidetään tärkeänä ulkopolitiikan ja kansallisen turvallisuuden tavoitteenasetteluissa, sillä taloudellisen hyvinvoinnin kasvattaminen on edellytys kansallisen turvallisuuden ylläpidolle (Medvedev 2009d). Energiansiirrossa on korostettu vastavuoroisuutta ja sen intressien huomioon ottamista. Venäläiset ovat olleet valmiita päästämään ulkomaisia energia-alan yhtiöitä kehittämään strategisesti merkittäviä öljy- ja kaasuesiintymiä, jos ne vastavuoroisesti päästävät venäläiset yhtiöt osakkaiksi energian jakeluverkkoihin Venäjän ulkopuolella. Kiistely

²³ Alueellisia erityispiirteitä ovat muun muassa ilmaston vaihtelu ja pitkät etäisyydet energian lähteiltä kulutuspaikoille, jotka heikentävät Venäjän kansainvälistä kilpailukykyä (esim. Juntunen 2003, 27).

siirtovälineiden omistuksesta on ollut yksi merkittävimmistä syistä sille, että Venäjä jättäytynyt energian peruskirjasopimuksen (ECT) ulkopuolelle. Sopimus nimittäin kieltää sellaiset valtionmonopolit, joissa yksi yhtiö hallitsee sekä energiantuottamista että siirtovälineitä. ECT:n hyväksymisen katsotaan heikentävän Venäjän asemaa energiamarkkinoilla. (Sevastyanov 2008, 36 - 37.)

Energiainfrastruktuurin uusiminen perustuu geostrategisiin ratkaisuihin, joiden avulla pyritään vähentämään riippuvuutta kolmansista osapuolista energian siirrossa. Muutamat länsimaat uskovat kauttakulkumaat kiertävien putkihankkeiden syiden olevan geopolittisia ja osa Venäjän taktikointia perinteisten etupiirien säilyttämiseksi sen kontrollissa (esim. Larsson 2006; 2007b). Venäläinen näkökulma taas on perustellut transitiomaiden kiertämistä taloudellisilla ja energiaturvallisuuteen liittyvillä syillä (esim. RIAN 22.1.2007; Perovic 2008; Trenin 2008). Tämän mukaan uusien putkien reititykset näyttäytyvät loogisina, sillä ne estävät kolmansien osapuolten mahdollisesti aiheuttamat toimituskatkokset ja lisäävät näin ollen Venäjän luotettavuutta energiantoimittajana.

Yksi tunnetuin kiistellyistä uusista putkihankkeista on Itämeren pohjassa Venäjän ja Saksan välillä kulkeva Nord Stream kaasuputki. Sen rakentamisesta sovittiin Saksan ja Venäjän kahdenvälisissä neuvotteluissa vuonna 2005. Hankkeen idea ei kuitenkaan ole uusi, vaan ensimmäiset suunnitelmat venäläisen maakaasun kuljettamisesta merenalaisen putken avulla Euroopan markkinoille esitettiin jo 1990-luvulla brittiläis-venäläisen Sovgazcon -yhtiön toimesta. Hanketta kuitenkin lykättiin putken rakennuskustannuksista johtuneen Gazpromin epäröinnin vuoksi. (Nies 2008, 65 - 66.) Vaikka rakenteilla oleva putki vähentää kauttakulkumaiden vaikutusvaltaa Venäjän ja EU:n välisessä energiakaupassa, se ei ratkaise EU:n tavoitetta monipuolistaa energian toimittajien määrää, sillä myös Nord Stream -putkessa tulee virtaamaan venäläinen kaasu (Kivinen 2009, A2).

Nord Streamia kohtaan kriittisesti suhtautuvat tahot pitävät Itämeren alittavan kaasuputken linjauksen syntyneen poliittisista lähtökohdista, sillä se ohittaa ne Itämeren alueen EU-maat, jotka kuuluivat ennen Neuvostoliiton etupiiriin. Putkihanke onkin nähty esimerkiksi Puolassa, Baltian maissa ja Ruotsissa lähinnä voimapolitiittisena tekijänä ja uhkana, joka antaa Venäjälle syyn lisätä sotilaallista läsnäoloaan Itämerellä (Joenniemi 2009, A2). Robert L. Larsson (2007, 42) toteaa Venäjän uusmerkantilismillinen talouspolitiikan nojaavan entistä enemmän suvereenisuuden korostamiseen kuin yhteistyöhön, mikä lisää näin olleen alueellista epävarmuutta. Itämeren kaasuputken katsotaan myös hyödyntävän

lähinnä Venäjää ja Saksaa ja unohtavan EU:n pienten jäsenmaiden energiaturvallisuuden (Nies 2008, 69).

Kasvanut huoli energiaturvallisuudesta ja Venäjän vaikutusvallasta koskien EU:n energianhuoltoa on saanut unionin suunnittelemaan Venäjästä riippumattoman kaasuputken rakentamista Kaspianmeren alueelle. Itävaltalaisen OMV-kaasuyhtiön johtaman Nabucco-putkihankkeen tarkoituksena olisi tuoda maakaasua Turkmenistanista ja Azerbaidzhanista Georgian ja Turkin kautta Keski-Eurooppaan. Putkihankkeen haasteena on kuitenkin kaasun riittävyys, sillä kuljetettavaksi suunniteltua turkmenistanilaista kaasua ostavat jo Kiina ja Venäjä. (Dusseault 2009, 30, 33 - 34). Tämän vuoksi Nabucco –putkea ei nähdä Venäjällä realistisena vaihtoehtona ja maalla onkin vahva luottamus omiin Nord Stream ja South Stream putkihankkeisiinsa.

Venäjän energiateologiassa sekä Nord että South Stream hankkeet ovat tärkeimpiä uusia energian siirtoon liittyviä projekteja. Näiden rakentamista perustellaan Euroopan energianturvallisuudella. Pääministeri Vladimir Putin on tähdentänyt tätä näkökulmaa vertaillessaan Nabucco- ja South Stream-projekteja. Hänen mukaansa South Stream ei ole millään tavalla sidoksissa kaasun maailmanmarkkinahintaan, vaan putken rakentamisen ainoa tavoite on poistaa kolmansien osapuolien aiheuttamat riskit EU:n ja Venäjän välisessä energiansiirrossa (Putin 2010c). Pääministeri Putin on ilmoittanut Venäjän suhtautuvan myönteisesti myös Nabucco –putken rakentamiseen mikäli hanke osoittautuisi taloudellisesti kannattavaksi. Putin ei kuitenkaan tunnu uskovan hankkeeseen, vaan muistutti realismista azerbaidzhanilaisen kaasun suhteen: sitä ei ole riittävästi täyttämään putken suunniteltua kapasiteettia (Putin 2010a). Putin pitääkin Venäjästä riippumattomien putkihankkeiden rakentamisen olevan nykyisellä kaasun kulutuksella toistaiseksi turhaa ja ennenaikaista (Putin 2010d). Putin perustelee South Stream-putken rakentamista asiakasmaan energiaturvallisuudella. Näin hän pyrkii parantamaan Venäjän mainetta energiantoimittajana. Vastaavasti Putinin suhtautuminen Nabucco-putkeen on pragmaattinen, taloudellinen ja osin poliittinenkin. Sen rakentamista ei Venäjän toimesta tyrmätä, mutta ei myöskään tueta. Putken rakentamispäätös olisi kuitenkin osoitus epäluottamuksesta Venäjää kohtaan.

Edellä olevat pääministeri Vladimir Putinin lausunnot kuvastavat Venäjän asemaa ja itsevarmuutta energiansiirtoon liittyvän toiminnan osalta sekä osoittaa öljyn ja kaasun siirron ja siirtovälineiden valtapoliittisen merkityksen. Energian siirron toimitusvarmuus on olennainen osa Venäjän mainetta luotettavana kauppakumppanina. Tätä mainetta on

koetellut Venäjän toiminta sen lähiulkomailla, joissa öljyllä ja kaasulla käyty kauppa on sotkeutunut osaksi geopolitiikkaa. Energia on osaltaan ollut vaikuttamassa näiden alueiden merkityksellistämiseen ja valtioiden väliseen kilpailuun vähenevien luonnonvarojen ja strategisten siirtoreittien hallinnasta. Venäjän lähiympäristössä tapahtunut geopolitiittisen järjestyksen muuttuminen jätti 1990-luvun alussa sydänmaan ympäristöön valtatyhjiön, jonka kontrolloinnista ovat kamppailleet Venäjä, Kiina ja Yhdysvallat. Tätä kamppailua käydään geopolitiittikan ja energiaturvallisuuden nimissä.

5. ENERGIAN ASEMA OSANA VENÄJÄN ULKOPOLITIIKAN TAVOITTEITA STRATEGISESTI MERKITTÄVILLÄ MAANTIETEELLISILLÄ ALUEILLA

Venäjän moninainen rooli energiasektorilla ilmenee selkeimmin maan lähialueiden kehityksessä (Medvedev 2008d). Lähialueista IVY-maat ovat entisiä neuvostotasavaltoja, joiden katsotaan kuuluvan niiden itsenäistymisestä huolimatta edelleen Venäjän vaikutuspiiriin. Valko-Venäjän rajalta Kiinaan ulottuva alue vastaavasti muodostaa levottomuusvyöhykkeen, jolla sijaitsevat valtiot etsivät paikkaansa maailmanyhteisössä (Juntunen 2009, 129). Samainen alue on ollut suurvaltakamppailun kohteena 1800-luvulta saakka. 2000-luvulla kilpailua alueen hallinnasta käydään Yhdysvaltojen, Kiinan ja Venäjän välillä. Tämän Keski-Aasian, Kaukasian ja Euroopan kaakkoiskulman muodostama ketjun hallinnointi on Venäjän EU:iin suuntautuvan energian viennin kannalta keskeinen. Toinen Venäjän energia- ja ulkopolitiikan kannalta strategisesti merkittävä ilmansuunta on pohjoinen. Maapallon pohjoisimpien osien merkitys on vahvistunut kansainvälisessä politiikassa ilmastomuutoksen myötä (Kefferpütz 2010, 1). Arktisen alueen nähdään tulevaisuudessa muodostavan Venäjän energiapolitiikan keskeisimmän toimikentän, mikä on sekä öljyn ja kaasun tuotannon sekä sen siirtämisen kannalta strategisesti merkittävä (Security Council of the Russian Federation 2008; Ministry of Energy of the Russian Federation 2009). Venäjän energiapolitiikan dynamiikka ilmenee erilaisena geopolittisena suhtautumisena strategisiin reuna-alueisiin.

Venäjän sydänmaata ympäröivät kehäalueet muodostavat idän ja lännen välisiä geostrategisia puskurivyöhykkeitä, jotka määrittyvät sotilaallisesti ja taloudellisesti sekä erityisesti energiapoliittisesti (Elo 2009, 54). Alueiden strategisuuden vuoksi niitä voidaan analysoida joko alueellisten turvallisuuskokonaisuuksien avulla tai suurvaltojen välisen valtakamppailun kautta (Buzan 1991, 203). Neuvostoliiton romahtamisen jälkeen Venäjän reuna-alueiden kehityksestä on tehty geopolittisiä tulkintoja, joiden avulla näiden alueiden hallinta ja kontrollointi on pyritty jakamaan uudelleen (esim. O'Hara 2004; Numminen 2008).

2000-luvulla Venäjän naapurivaltioita koskeneet öljyn ja kaasun toimituskatkokset herättivät epäilyksiä Venäjän energia- ja ulkopolitiikan välisen keskinäisen vuorovaikutuksen luonteesta. Katkosten seurauksena varsinkin valtion kontrolloima

venäläinen kaasu politisoitui eurooppalaisessa energiadebatissa. Venäjän toimet tulkittiin kiristykseksi, uhkaksi EU:n energiaturvallisuudelle, sekä yrityksiksi kasvattaa poliittista painoarvoa EU:n rajojen tuntumassa tai jopa niiden sisäpuolella (Klare 2008; Christie 2009, 12). On kuitenkin syytä muistaa että venäläistä öljyä ja kaasua on tuotu Eurooppaan ilman toimituskatkoksia jo lähes 50 vuoden ajan.²⁴ Kylmän sodan aikana idän ja lännen välille rakennettu kaasuputkiverkosto oli osoitus näiden blokkien välisestä yhteisestä taloudellisesta keskinäisriippuvuudesta; Neuvostoliitto tarvitsi länsimaista valuuttaa ja EY:n jäsenmaat energiaa talouskasvun turvaamiseksi. (Stern 2005; Nies 2008, 18.) Samalla se toimi lähtölaukauksena laajemmalle geopoliittiselle muutokselle, joka huipentui Neuvostoliiton hajoamiseen ja sitä seuranneeseen siirtymävaiheeseen (Heininen 2002, 101 - 102).

Venäjän energiapolitiikan kannalta Euraasian mannerlaatan reuna-alueet; Keski-Aasia, Kaukasia ja pohjoiset alueet näyttelevät keskeistä osaa. Arktiselta alueelta arvioidaan löytyvän neljännes maailman vielä hyödyntämättömistä öljy- ja maakaasuvaroista (US Geological Survey 2008) sekä energian siirron kannalta strategisesti merkittävä pohjoinen merireitti. Myös Keski-Aasian ja Kaukasuksen alueiden valtioiden merkitys Opeciin kuulumattomina, ei-venäläisinä öljyn ja kaasun tuottajina on strateginen. Nämä valtiot ovat kuitenkin riippuvaisia venäläisestä öljy- ja kaasuputkiverkostosta. (Palonkorpi 2007, 57.)

2000-luvulla sekä arktisen että Keski-Aasian ja Kaukasuksen alueiden on nähty olevan potentiaalisia suurvaltakamppailun näyttämöitä, mikä on näkynyt valtioiden toiminnasta tehdyissä tulkinnoissa. Suurvaltojen välistä yhteisymmärrystä ja konsensusta Euraasian reuna-alueiden hallinnasta on haettu erilaisissa institutionaalisissa järjestöissä (G8-järjestö ja YK:n turvallisuusneuvosto) ja *ad hoc* kokoontumisissa (viiden Jäämeren rantavaltion kokoontumiset Illulisatissa 2008 ja Ottawassa 2010 sekä Venäjän, Ranskan ja Saksan Irakin sodan vastainen liittouma). Venäjän mukanaolo näissä suurvaltojen välisissä liittoutumissa on tärkeää sen kansallisten intressien ja identiteetin kannalta, sillä se on osoitus maan kansainvälisen arvovallan kasvusta.

²⁴ Vuonna 1964 valmistunut Ystävyys-putki (*Druzhba*) kuljetti öljyä Valko-Venäjän kautta Puolaan. Putken poliittinen merkitys oli kylmän sodan aikana Neuvostoliiton yhtenäisyyden korostaminen. Ensimmäinen putki, joka kuljetti energiaa rautaesiripun yli avattiin vuonna 1968 Brastvo –putken myötä. (Nies 2008, 16 - 17.)

5.1 Itä-Euroopan kauttakulkumaat uhkana Venäjän energiavallalle?

Itä-Euroopan entiset neuvostotasavallat näyttelevät Venäjän kansainvälisen talousintegraation kannalta merkittävää roolia. Alueellisten painotusten osalta Itsenäisten valtioiden yhteisön (IVY) jäsenmaat on määritelty Venäjän ulkopoliittikan strategioissa ja presidenttien puheissa ensisijaisiksi painopistealueiksi. Geopoliittiset tulkinnat tähdentävätkin Neuvostoliittoon kuuluneiden maiden keskeisyyttä Venäjän ulkosuhteille. Ne nähdään hyvin usein Venäjän kiistattomaan vaikutuspiiriin kuuluvina. IVY:n pysymistä Venäjän vaikutuspiirissä perustellaan Euraasian mantereen ja sitä kautta myös globaalin geopoliittisen tilanteen vakaudella, jolloin IVY-maiden liukuminen pois Venäjän vaikutuspiiristä johtaisi globaaliin geopoliittiseen epävakauteen.

IVY-maiden ja Venäjän välillä on poliittisista muutoksista huolimatta monia elementtejä, jotka ovat ylläpitäneet Neuvostoliiton kansantalouden aikaista integraatiota aina tähän päivään saakka. Taloudellisten ja aluerakenteellisten verkostojen irrottautuminen Neuvostoliiton aikana luodusta kokonaisuudesta on ollut hidas prosessi. Taloudelliset verkostot perustuvat fyysiseen infrastruktuuriin, kuten öljy- ja kaasuputkiin. Korvaavien putkien rakentaminen on sekä hidasta että kallista. Öljy- ja kaasuverkostojen rakentamisessa on taloudellisten syiden lisäksi vahvoja poliittisia kytkentöjä. Yhtenä ulottuvuutena onkin IVY-maiden pyrkimys vähentää riippuvuuttaan Venäjästä, mikä on näkynyt esimerkiksi Nabucco-putken rakentamisesta käydyssä keskustelussa (Dusseault 2009).

Poliittiset muutokset Venäjän ja IVY-maiden välillä johtivat niitä yhdistävien verkostojen siirtymiseen sisämarkkinoista osaksi ulkomaankaupan piiriä. Tämä merkitsi sitä, että entiset neuvostotasavallat velvoitettiin maksamaan kuluttamastaan öljystä ja kaasusta nautittuaan keskusvallan tarjoamasta ilmaisesta energiasta lähes 70 vuoden ajan. Muutos kohtasi laajamittaista vastustusta juuri itsenäistyneissä valtioissa, vaikka niille myyty energia oli hinnaltaan huomattavasti markkinahintaa matalampi. Öljyn- ja kaasunvienti ei myöskään ollut venäläisille yhtiöille taloudellisesti kannattavaa, sillä IVY-maat ostivat energiaa velaksi. Öljy- ja kaasukaupan jatkuminen IVY-maiden velkaantumisesta huolimatta on osoitus liiketaloudellisen hyödyn osittain alisteisesta suhteesta Venäjän poliittisille tavoitteille (Helanterä ja Tynkkynen 2002, 224 – 225). Tarkastelen seuraavaksi Venäjän ja IVY-maiden välisiä energiataloudellisia suhteita tarkemmin Venäjän, Ukrainan ja EU:n välisten suhteiden kautta.

Ukrainan asema Venäjän ja Neuvostoliiton kaasuteollisuudelle on ollut keskeinen sektorin syntymästä saakka, sillä ensimmäisiä maakaasun siirtoon ja varastointiin tarvittavia välineitä rakennettiin Ukrainaan jo 1930-luvulla (Guillet 2009). Näiden neuvostoaikana luotujen siirtoverkostojen merkitys Venäjän integroitumisessa globaalitalouteen ja erityisesti EU-Venäjä energiasuhteeseen on suuri, sillä 80 prosenttia Venäjältä EU:iin vietävästä kaasusta kulkee Ukrainan läpi. Ukraina on myös suurin yksittäinen venäläisen kaasun ostajavaltio. Näiden kolmen toimijan välisten suhteiden keskinäinen vaikutus näkyi konkreettisesti vuosien 2005 ja 2006 vaihteessa, kun venäläisen kaasun virtaaminen Ukrainan läpi unionivaltioihin lakkasi. Kriisin levittäytyminen EU:n alueelle hätkähdytti, huolimatta siitä, että sen siemenet oli kylvetty jo vuosia aikaisemmin. Suurimpana syynä kaasun toimitusten katkaisemiseen oli Ukrainan koko sen itsenäistymisen ajan jatkunut velkaantuminen Gazpromille. (Guillet 2007, 6; Pirani 2009, 2; Pirani, et al. 2009, 5.)

1990-luvulla Venäjän ja sen lähinaapureiden välinen energiansiirto perustui lähinnä osapuolten väliseen vaihtokauppaan. 1990-luvun lopulla alkanut öljyn maailmanmarkkinahinnan nopea kohoaminen kasvatti Gazpromin kaupallisia intressejä Ukrainaan vietävän kaasun suhteen. Tämä näkyi paineena korottaa maahan vietävän kaasun hintaa lähemmäksi EU:n maksamaa markkinahintaa. Kaupallisten intressien ja Eurooppaan suuntautuvan viennin turvaamiseksi Venäjän poliittinen johto ja Gazprom muuttivat strategiaansa pyrkien synnyttämään kaasumarkkinat myös Ukrainaan. EU:iin suuntautuvan viennin maksimointiin tähtäävän politiikan onnistumiseksi Ukrainan kaasun tarvetta ryhdyttiin tyydyttämään turkmenistanilaisella kaasulla, jota Venäjä osti alennettuun hintaan. Tämä vapautti enemmän venäläistä kaasua Euroopan kaasumarkkinoille, joilta Gazprom sai windfall-voittoja. Ukrainan suhteen tilanne oli kuitenkin ongelmallinen, sillä maa ei kyennyt maksamaan kaasulaskujaan. Gazpromin katkaistua toimitukset Ukrainaan menevästä putkesta ottivat ukrainalaiset käyttöön EU:lle tarkoitettua kaasua omalla maaperälläään. (Balmaceda 2009, 22.)²⁵ Vaatimuksiensa tehostamiseksi Gazprom katkaisi kaasun toimitukset molemmista putkista vuosien 2005 – 2006 vaihteessa.

Toimituskatkoksen seurauksena Gazpromi vaati korotettua hintaa Ukrainalta entistä voimakkaammin ja lyhyemmällä aikavälillä. Tällä kertaa yhtiö toimi kuitenkin

²⁵ Maahan tulee Venäjältä kaksi maakaasun siirtoon käytettävää putkea, joista toisesta tulee kaasu Ukrainan tarpeisiin ja toinen kuljettaa kaasua Ukrainan halki EU:n alueelle.

vaatimuksiensa suhteen aikaisempaa avoimemmin. Ennen vuosien 2008 ja 2009 vaihdetta tapahtunutta uutta kaasukriisiä Gazprom varoitti EU:a mahdollisesta kaasuntoimitusten määrällisestä laskusta johtuen Ukrainan kasvaneesta velkasummasta sekä puuttuvasta siirtosopimuksesta (Vahtra 2009, 160). Tässä mielessä Gazprom toimi normaalin liikeyhtiön tapaan. Tuotetta ei toimiteta, jos ei ole voimassa olevaa sopimusta tai ostajapuoli ei hoida velvoitteitaan. Kaupallisten ja poliittisten pyrkimysten välistä suhdetta kuitenkin hämäsi Venäjän antamat myönnytykset niille valtioille, jotka antoivat energian siirtoverkkonsa Gazpromin käyttöön. Esimerkiksi Valko-Venäjä ja Armenia pystyivät neuvottelemaan hinnankorotusten voimaantumisen jatkokaikaa (Pirani, et al. 2009, 7).

EU-maiden suhtautuminen vuoden 2009 kriisiin poikkesi aikaisemmasta. Tällä kertaa Venäjää ei syytetty maakaasulla politikoinnista, vaan hinnankorotukset nähtiin oikeutettuina. EU ei halunnut lainkaan ottaa osaa osapuolten väliseen kiistaan, eikä Venäjä halunnut missään tapauksessa katkaista toimituksia Eurooppaan. Kriisi kuitenkin politisoitui 7. tammikuuta 2009 Venäjän katkaistua kaasuntoimitukset myös Eurooppaan menevän kaasuputken osalta. Syy tähän oli sama kuin aikaisemmin; Ukraina siirsi kaasua putkesta omaan käyttöönsä. (Pirani 2009, 2 - 3.)

Venäjän ja Ukrainan välisiä kaasukiistoja on tulkittu joko talouspoliittisesta, tai valtapoliittisesta näkökulmasta. Ensimmäisen tulkinnan mukaan venäläisten yhtiöiden tulee saada myymästään energiasta markkinoidenmukaista hintaa. Poliittinen ulottuvuus taas näkee Venäjän käyttävän alennettua myyntihintaa keinona, jonka avulla se ostaa itselleen ”ystäviä” ja vaikutusvaltaa reuna-alueiltaan (esim. Karaganov 2007b). Kaasu on Venäjän, Ukrainan ja EU:n välisessä suhteissa saanut poliittisen merkityksen, mutta se kuka kaasun politisoi, on jäänyt epäselväksi. Ukrainan asema EU:iin vietävän kaasun portinvartijana antaa mahdollisuuden käyttää energiaa painostuskeinona Venäjää kohtaan parempien ehtojen saamiseksi maiden väliseen kauppaan. Venäjän kaupallisten intressien mukaista on toimia luotettavana energiantoimittajana ja huolehtia kuljetusten turvaamisesta EU:n alueelle (Putin 2006c; 2008). Kaasukriisien seuraukset osoittivat Venäjän poliittiselle johdolle, ettei kaasua kannattanut käyttää painostuskeinona, sillä jatkuvat toimituskatkokset vähentäisivät Euroopan-markkinoilta saatuja tuloja. EU:n alueelle ulottuneiden toimituskatkokosten osalta Venäjä joutui punnitsemaan kumpi painaa enemmän, maine luotettavana energiantoimittajana ja kauppakumppanina, vai Ukrainan vaatimuksiin suostumisen seurauksena oleva poliittinen kasvojen menetys (Vahtra 2009,

161). Toimituskatkokset lisäsivät kolmansista osapuolista riippumattomien siirtoreittien kannatusta niin Venäjällä kuin EU:ssa.

Venäjän toimet vuosina 2005 ja 2006 sekä 2008 ja 2009 johtivat energiakysymyksen turvallistamiseen EU:ssa. Kaasukriisien tuloksena unionin jäsenmaat ovat pyrkineet minimoimaan riippuvuutensa Venäjältä tuodusta energiasta. EU:n aloittama mantra energiantuonnin hajauttamisesta kasvatti epävarmuutta Venäjän ja EU:n välille. Tässä tulkinnassa jäi vähemmälle huomiolle se, että EU ei kokonaisuutena ole niin riippuvainen Venäjältä tuodusta kaasusta kuin on annettu ymmärtää. Vaikka Venäjä on suurin kaasuntoimittaja, on Eurooppaan jo yli 30 vuoden ajan tuotu kaasua myös toisaalta.²⁶ Maakaasun osuus EU:n energian kokonaiskulutuksesta on kasvanut, mutta 1990-luvulta lähtien lähes 80 prosenttia tästä kasvaneesta tarpeesta on tuotu muualta kuin Venäjältä (Noël 2008, 4). Näiden lukujen valossa Venäjän muodostama ”uhka” EU:n energiaturvallisuudelle näyttäytyy kokonaan uudessa valossa.

Poliittisessa mielessä Venäjän ja Ukrainan väliset kaasukriisit voidaan nähdä pyrkimyksenä edistää laajempia ulko- ja geopolittisia tavoitteita. Venäjä pyrki estämään IVY-maiden liukumisen pois vaikutuspiiristään ja takaamaan Venäjälle myönteisten johtajien vallassa pysyminen Ukrainassa, Georgiassa ja Kirgisiassa. Yritys kuitenkin epäonnistui värien vallankumouksen pyyhkäistyä Venäjälle myönteiset hallitsijat pois vallasta. Alueen voimistuneen lännettymisen seurauksena Venäjän geopolittinen vaikutusvalta strategisesti merkittävällä reuna-alueella heikkeni. (Heikka 2006.) Ukrainan uuden länsimielisen johdon tavoitteena ollut maan tiiviimpi integroituminen läntisiin liittoumiin voidaan tulkita venäläisestä näkökulmasta katsoen lännen alueellisen vaikutusvallan kasvuna, ja näin ollen uhkana sydänmaan turvallisuudelle. Tätä menetettyä arvovaltaa Venäjä on pyrkinyt paikkaamaan maksimoimalla vaikutusvaltansa energianhuollon ja jakelun kannalta merkittävillä alueilla. (Christie 2009, 10 - 11; Westphal 2009, 15.)

Lähiulkomaat nähdään edelleen venäläisessä geopolitiikassa alueina, joita Venäjällä on oikeus pitää etupiirinä. Maa on pyrkinyt rakentamaan suhteet naapurivaltioihinsa pehmeän vallan avulla, mutta sen toimet on tulkittu usein perinteisten voimakeinojen avulla tapahtuvaksi uhitteluksi. Georgian tapahtumat vuonna 2008 osoittivat, että Venäjä

²⁶ EU tuo kaasua Venäjän lisäksi Norjasta ja Algeriasta. Vuonna 2006 Venäjän osuus oli 40,4 prosenttia, Norjan 23,3 prosenttia ja Algerian 17,5 prosenttia (Mäkinen 2010, 11).

on valmis käyttämään myös voimaa, mikäli etupiirien hallinta sitä vaatii (Legvold 2009, 32).

Geostrateginen kamppailu etupiireistä nähdään yhdeksi Venäjän ja Ukrainan välisen kriisin poliittisista motiiveista. Ukraina ei kuitenkaan ole tässä suhteessa poikkeus, sillä Venäjän suhteet myös muihin lähiulkomaihin ovat olleet ongelmallisia. Haasteita ovat asettaneet muun muassa venäläisten ja venäjän kielen asema, NATOn laajentuminen ja Neuvostoliiton ajasta tehdyt tulkinnat (Silayev 2010). Poliittinen tulkinta näkee Venäjän käyttävän öljyä ja kaasua vallankäytön välineenä näiden haasteiden voittamiseksi Venäjän kansallisten intressien mukaisesti (Remington 2010, 256). Tämän tulkinnan mukaan Venäjän energiapolitiikka näyttäytyy ”keppi ja porkkana” –politiikkana, jolloin maalle annettavat poliittiset myönnytykset tuovat antajalleen taloudellisia etuja halvemman energianhinnan muodossa ja päinvastoin. Energia on kuitenkin ulkopoliittisen vallankäytön välineenä kuin kaksiteräinen miekka, sillä sen käyttäminen johtaa liikesuhteen heikentymiseen (Lo 2008, 139). Venäjän eliitin puheissa onkin korostunut Ukrainan tapahtumien jälkeen luotettavuusdiskurssi, jonka mukaan maa ei tule koskaan käyttämään energiantoimituksia poliittisena painostuskeinona (Putin 2009a).

Poliittinen tulkinta kriiseistä jättää kuitenkin huomiotta EU:n ja Venäjän sekä kauttakulkumaiden ja Venäjän taloudellisen keskinäisriippuvuuden. Venäjän taloudellinen kehitys on pitkälle riippuvaista Eurooppaan suuntautuvasta sujuvasta energianviennistä (Shadrina 2010, 84). Öljyn ja maakaasun taloudellisen merkityksen vuoksi Venäjän ei kannata vaarantaa rahakkaita toimituksia Eurooppaan. Tämä diskurssi korostui Venäjän ja Georgian välisen sodan aikana, missä energiansiirtoja ei käytetty poliittisena painostuskeinona, vaan sähkö ja maakaasu kulkivat normaaliin tapaan. (Palonkorpi 2008, 23 - 24.) Tällä tavoin Venäjä pyrki osoittamaan ja parantamaan mainettaan luotettavana kumppanina energiaviennissä. Näyttääkin siltä että, Ukrainan kautta kulkeva venäläinen kaasu on politisoitu ennen kaikkea EU:n jäsenmaiden piirissä. Itäistä Keski-Eurooppaa koskeneiden tapahtumien seurauksena myös muut Venäjän energiapolitiikan kannalta merkittävät alueet alistettiin poliittisen tarkastelun kohteeksi. Tämä näkyi muun muassa arktisella, Keski-Aasian ja Kaukasuksen alueilla tulkintoina, joissa korostettiin valtioiden välistä kilpailua strategisista luonnonvaroista ja niiden siirtoreiteistä sekä -välineistä.

5.2 Keski-Aasian ja Kaukasian valtapeli ja Venäjän suhteet Kiinaan

Venäjä on ollut viimeisen kahden vuosisadan ajan hegemonisessa asemassa Keski-Aasiassa ja Kaukasiassa, jonka se on onnistunut säilyttämään muiden suurvaltojen aiheuttamasta paineesta huolimatta. Alueet on nähty geostrategisesti merkittävänä niin Tsaarin Venäjällä, Neuvostoliitossa kuin uuden Venäjän aikana. (Suny 2010, 11.) Vaikka Keski-Aasia ei ole virallisesti koskaan ollut osa Venäjää, myös tämän alueen katsottu kuuluvan Venäjän vaikutuspiiriin. Alue oli kylmän sodan aikana poikkeus, sillä se säilyi supervaltojen välisen kilpailun ulkopuolella Yhdysvaltojen tunnustettua Neuvostoliiton legitiimit intressit aluetta kohtaan (Lo 2008, 91 - 92).

Länsimaiden kiinnostus Keski-Aasian hallintaa kohtaan heräsi valtarakennelmien murruttua 1990-luvun alussa. Geostrategisten syiden lisäksi suurvaltoja ja ylikansallisia energiayhtiöitä kiehtoivat alueen lupaavina pidetyt energioresurssit sekä niiden siirtovälineverkosto. Uusien toimijoiden tavoitteena oli luoda alueen energiavarojen avulla vaihtoehtoja Lähi-idän öljylle ja vähentää Opec-maiden valtaa öljyn maailmanmarkkinoilla. (O'Hara 2004, 138.) Luonnonvarat ja energian siirtovälineet ovatkin olennainen osa Keski-Aasian ja Kaukasuksen alueen geopoliittista ja strategista valtapeliä.

Venäjän suhtautumisen Keski-Aasiaan maantieteellisenä tilana on tulkittu pyrkimyksenä edistää omaa alueellista suurvalta-asemaa sekä estää muiden suurvaltojen alueellisen painoarvon kasvu ja kontrolloida alueen energiavaroja (Labban 2009, 5; Shadrina 2010, 108). Tavoitteen saavuttamiseksi Venäjä on tukenut taloudellisesti sille myötämielisiä maita ja niiden johtajia. Toimien avulla Venäjä on kyennyt saamaan hallintaansa energiansiirtovälineitä, jotka ovat tärkeitä Eurooppaan suuntautuvan maakaasun- ja öljynviennin kannalta. Keski-Aasian valtioilla ei ole vapaata pääsyä venäläisten hallitsemaan putkiverkkoon, vaikka niiden kapasiteetti riittäisi myös itsenäiseen öljyn ja kaasun vientiin. Venäjän asema osaltaan lisääkin alueen valtioiden taloudellista riippuvuutta Venäjästä (Liuhto 2010, 11 - 12). Venäjän vaikutusvalta keskiaasialaisen öljyn ja kaasun siirrossa on tulkittu energiavarojen avulla tapahtuvaksi kiristykseksi, mikä on viilentänyt Venäjän ja sen lähimpien naapurivaltioiden välisiä suhteita. Nämä valtiot ovat yrittäneet vähentää riippuvuuttaan Venäjästä etsimällä ulkopuolisia energian ostajia ja siirtoreittejä (Mäkinen 2010, 21). Energia onkin sekä kasvattanut että toisaalta myös vähentänyt Venäjän vaikutusvaltaa, sillä maan harjoittama energiadiplomatia on

tavoitteistaan huolimatta lisännyt Venäjän pelkoa sen naapurivaltioissa johtaen turvallisuuskonfliktin syntymiseen (Menon ja Motyl 2007, 51; Remington 2010, 254).

Keskiaasialaisen kaasun rooli Venäjän sisämarkkinoilla on suuri, sillä laskevan kaasutuotantonsa ja omien käytössä olevien kenttien ehtymisen seurauksena se on joutunut viime vuosina ostamaan alueen valtioilta arviolta puolet EU:n kaasumarkkinoille vuosittain myymästään kaasumäärästä (Overland 2009, 11; Mäkinen 2010, 21). Venäjän energiapolitiikka alueella noudattaa muilta lähialueilta tuttua kaavaa; kaasun hinnan sääntelyllä on saavutettu asema, jossa Venäjä on ainoa Keski-Aasian valtioilta kaasua ostava maa (Torbakov 2008, 4). Viime vuosina Keski-Aasian valtioiden ja Venäjän välisiä suhteita on muuttanut Kiinan kasvava energiankulutus. Sen seurauksena ovat syntyneet kaasumarkkinat ja kaasun myyntihintaa tämän myötä noussut. Energiarikkaista keskiaasialaisista valtioista etenkin Turkmenistan ja Kazakstan ovat pyrkineet kahdenväliseen energianvientiin Venäjästä riippumattomien tahojen kanssa. (Overland 2009; Shadrina 2010, 109.) Sekä Kiinan, että Venäjän intresseissä on syventää taloudellisia suhteita Keski-Aasian valtioiden välillä etenkin energiasektorilla. Tämä on alueellisen suurvaltakilpailun ohella toinen potentiaalinen maiden välisen intressikonfliktin synnyttäjä, sillä Kiinan tavoite pyrkiä sopimaan kahdenvälisiä sopimuksia energiantoimituksista on ristiriidassa Venäjän energiankuljetusten kontrollointia tavoittelevan politiikan kanssa (esim. Aris 2008, 5 - 6; Lo 2008, 102 - 103).

Keski-Aasian ja Kaukasian alueiden strateginen merkitys Venäjälle ei johdu ainoastaan niiden energiataloudellisesta vaikutuksesta. 1800-luvulta saakka Venäjä on perustellut sotilaallista läsnäoloaan alueella välttämättömyydellä täyttää sydänmaan turvallisuuden kannalta olennaisten reuna-alueiden valtatyhjiö sekä estää muiden suurvaltojen vaikutusvallan kasvu alueella (Juntunen 2003, 216 - 217). Uuden Venäjän intresseissä on nähty olevan Neuvostoliiton aikaisen järjestyksen säilyttäminen, jota on selitetty Euraasian mantereeseen ja globaalin geopoliittisen tilanteen vakaudella. Kaukasian ja Keski-Aasian puskurivyöhykkeiden siirtyminen pois Venäjän vaikutusvallasta koetaan uhkaksi maan kansalliselle turvallisuudelle. Pohjois-Kaukasian IVY-maiden raja nähdään Venäjän turvallisuusrajaksi, jota maalla on oikeus puolustaa. (Torbakov 2008, 3; Suny 2010, 11 - 12.)

Yhdysvaltojen, Venäjän ja Kiinan välinen geopoliittinen kamppailu Keski-Aasian ja Kaukasian hallinnasta kiihtyi 2000-luvulla. Tähän vaikuttivat Venäjän taloudellinen ja poliittinen vahvistuminen, Kiinan kasvava energiannälkä ja Yhdysvaltojen aloittama

terrorismin vastainen sota. Vuonna 2001 New Yorkiin tehtyjen terrori-iskujen jälkeen Yhdysvaltojen ja Venäjän väliset suhteet lämpenivät. Maat ilmoittivatkin yhdessä taistelevansa yhteistä vihollista vastaan (Bush and Putin 2002). Terrorismin vastaisen sodan seurauksena Yhdysvaltojen sotilaallinen läsnäolo Keski-Aasiassa kasvoi maan hankittua alueen valtioilta sotilastukikohtia helpottaakseen Afganistanissa sotivien joukkojen huoltoa.²⁷ Putinin johtama pragmaattinen ulkopoliittikan linjaus ei nähnyt yhdysvaltalaisen joukkojen muuttavan alueen geopolitiittista järjestystä, sillä sen oletettiin jäävän lyhytaikaiseksi. Venäjä laski hyötyvänsä Yhdysvalloista; heidän toimesta tehtäisiin ”likainen työ” kukistamalla radikaali islam, joka koettiin uhkaksi Keski-Aasian ja Kaukasian vakaudelle. (Lo 2008, 93 - 94; Sakwa 2008, 280 - 281.)

Putinin hallinnon suhtautuminen muuttui ”värien vallankumousten” myötä. Ne johtivat venäläisten taholta tulkintaan, jonka mukaan Yhdysvaltojen tavoite alueella olikin läntisen vaikutusvallan kasvattaminen demokraattisia arvoja levittämällä. (Baev 2004, 273 - 275). Vahvistunut Venäjä koki lännen ja erityisesti Yhdysvaltojen toimet uhkaksi suvereenisuudelleen, sillä ne eivät ottaneet huomioon Venäjän intressejä. Sotilaallinen läsnäolo Keski-Aasiassa koettiin Venäjällä lännen harjoittamaksi patoamispolitiikaksi ja potentiaaliseksi kriisin aiheuttajaksi (Labban 2009, 10; Suny 2010, 13). Venäjän kritiikki Yhdysvaltoja ja läntistä maailmaa kohtaan huipentui presidentti Putinin Münchenissä 2007 pitämään puheeseen. Hän syytti Yhdysvaltojen harjoittavan politiikkaa tähtäimenään yksinapainen maailma, missä voimankäytöstä päättää Yhdysvallat Naton ja EU:n kautta. Putinin mukaan Yhdysvallat ”väheksyy kansainvälisen oikeuden periaatteita... ja ylittää kansalliset rajat talous-, kulttuuri- ja koulutuspolitiikassa” (Putin 2007b). Yhdysvaltojen vaikutusvallan leviämisen pysäyttämiseksi euraasialaisuuteen perustuvan geopolitiikan tulkinnan mukaan Keski-Aasian valtioiden tuleekin säilyä autoritaarisesti hallittuina ja osana Venäjän vaikutuspiiriä. Alueen muodostaman puskurivyöhykkeen kontrollointi nähdäänkin Mackinderin sydänmaateorian mukaisesti osana Euraasian mannerlaatan hallintaa. (Shlapentokh 2007, 144 - 145.)

Voimatasapainoteoriaan nojaavan tulkinnan mukaan Keski-Aasian ja Kaukasian hallintaa voidaan tarkastella suurvaltojen välisenä kamppailuna, jossa Kiinan, Yhdysvaltojen ja Venäjän väliset suhteet luovat tasapainoa. Vaihtoehtoisesti se voidaan nähdä myös alueellisena valtakamppailuna, jossa tasapainoa luovat alueen pienet itsenäiset valtiot. Sekä

²⁷ Yhdysvallat perusti tukikohdat Uzbekistaniin ja Kirgisiaan.

alueellisen että suurvaltojen välisen valtakamppailun tavoite on estää yksittäisen valtion muodostaman hegemonian syntyminen sydänmaan ympäristöön. Venäjä onkin 1990-luvun lopusta saakka etsinyt strategisia kumppaneita Aasian valtioista, erityisesti Kiinasta ja Intiasta, vastavoimaksi Yhdysvaltojen ja Naton vaikutusvallalle maailmanpolitiikassa. Kiinan ja Venäjän välinen yhteistyö Keski-Aasiassa perustuu yhteisille tavoitteille, kuten monenkeskiselle maailmanjärjestykselle, alueelliselle vakaudelle ja talouskasvun edistämiseksi. (Sakwa 2008, 290; Tsygankov 2009b, 7 - 8.)

Venäjän keinot näiden alueiden hallintaan ovat perustuneet Putinin ja Medvedevin hallintokausilla pehmeän vallan avulla saavutettuun pienten valtioiden taloudelliseen riippuvuuteen Venäjästä. Tämä tuo sotilaallista voimankäyttöä enemmän suhteellista vaikutusvaltaa. Riippuvuussuhteen syventämiseksi Venäjä on päätenyt käyttämään kauppapakotteita. Olkoonkin, että ne ovat koskeneet pääosin muita kuin energiasektoria on saarrot ja tuontikiellot vaikuttaneet haitallisesti Venäjän maineeseen kauppakumppanina (Sunny 2010, 15 - 16). Kauppasaarrot ovatkin lisänneet alueen valtioiden pyrkimyksiä lähentää suhteitaan Kiinaan vähentääkseen taloudellista riippuvuuttaan Venäjästä. Venäjän alueellisen valta-aseman kannalta Keski-Aasian menettäminen Kiinalle merkitsisi geostrategista tappiota.

Venäjän toiminta Keski-Aasiassa on perustunut kahdenvälisen suhteiden lisäksi alueellisiin yhteistyöjärjestöihin, kuten Kollektiivisen turvallisuuden järjestöön (CSTO), Shanghai Cooperation Organization –järjestöön (SCO) ja Euraasian taloudelliseen yhteisöön (EurAsEC). Valitun politiikan taustalla nähdään olevan perinteisen suurvaltalogiikan, jossa Venäjä pyrkii yhtäältä säilyttämään alueellisen vaikutusvaltansa ja toisaalta estämään muiden suurvaltojen, erityisesti Yhdysvaltojen, mutta myös Kiinan nousun alueelliseksi hegemoniaksi. Vastaavasti myös Kiina tavoittelee geopoliittisen asemansa parantamista niin alueellisella kuin globaalilla tasolla. Yhteistä molemmille valtioille on Keski-Aasian ja Kaukasian alueellisen vakauden tavoittelemisen ja alueiden pienten valtioiden Yhdysvaltojen vaikutuspiiriin luisumisen estäminen. (Lo 2008, 99 - 103.) Tämän toteuttamisessa on SCO:lla merkittävä rooli.

Shanghai Cooperation Organization –järjestö perustettiin kesäkuussa 2001 Kiinan, Venäjän, Kazakstanin, Kirgisian, Tadžikistanin ja Uzbekistanin kesken. Järjestö korvasi vuonna 1996 perustetun ”Shanghain viitokset” (Maksutov 2006). Jäsenet ovat määritelleet järjestön tavoitteiksi muun muassa maiden välisten naapuruussuhteiden ja keskinäisen luottamuksen vahvistamisen, poliittisen, taloudellisen, tieteellis-teknisen ja kulttuurisen

yhteistyön lisäämisen, alueellisen rauhan, turvallisuuden ja vakauden säilyttämisen sekä monenkeskisyyteen perustuvan taloudellisen ja poliittisen kansainvälisen järjestelmän rakentamisen (The Shanghai Convention on Combating Terrorism, Separatism and Externism 2001; Charter of the Shanghai Cooperation Organization 2002). SCO:n on nähty olevan Kiinan ja Venäjän väline järjestön pienempien jäsenvaltioiden poliittisten ja taloudellisten suhteiden kontrolloimiseksi ja lännen alueellisen vaikutusvallan rajoittamiseksi (Maksutov 2006, 4; Lo 2008, 104). Vladimir Putinin mukaan SCO ei kuitenkaan ole sen suurten jäsenmaiden hallitsema lännenvastainen liittouma, vaan se on syntynyt tarpeesta täyttää kylmän sodan jälkeinen alueellinen valtatyhjiö (Putin 2006d). Pienempien jäsenmaiden liikkumatilaa helpottaa kahden valtakeskuksen mukana olo, mikä jättää tilaa politikoinnille Moskovan ja Pekingin välillä. SCO on näyttäytynyt yhtenäisenä järjestönä esimerkiksi vaatiessaan amerikkalaisten tukikohtien poistamista Uzbekistanista ja Kirgisiasta (Lo 2008, 107). Suurimpana riskinä järjestön jäsenvaltioille ei kuitenkaan nähdä olevan länsimaisten sotilasjoukkojen läsnäolo, vaan radikaali islam ja sen luoma separatismi, jotka uhkaavat alueellista vakautta. Järjestön ei siis nähdä kehittyvän NATOn kaltaiseksi sotilaalliseksi organisaatioksi (Putin 2006d).

SCO:n päätöksenteko perustuu konsensukseen, jolloin ainakin periaatteessa valtioiden tulisi olla tasavertaisessa asemassa, niiden kapasiteetista riippumatta. Vaatimus konsensuksesta on heikentänyt SCO:n kykyä tehdä päätöksiä (Lo 2008, 109 - 110). Näin on ennen kaikkea vaikeissa kysymyksissä, kuten päätettäessä uusista jäsenistä²⁸, sotilaallisesta yhteistyöstä ja taloudellisesta integraatiosta. Shanghain yhteistyöjärjestö muistuttaakin toimitavoiltaan ja ongelmiltaan Arktista neuvostoa. SCO:n toimintakykyyn vaikuttaa Venäjän huoli Kiinan taloudellisesta ja poliittisesta vahvistumisesta, mikä onkin johtanut keskinäisriippuvuuden tasapainon muuttumiseen. Kiinan alueellisen vaikutusvallan pienentämiseksi Venäjä on toiminut aktiivisesti muissa alueellisissa yhteistyöorganisaatioissa, joiden jäsenenä Kiina ei ole. Venäjä on vahva toimija esimerkiksi CSTO:ssa ja EurAsEC:ssa, joissa tehdään päätöksiä myös sotilaallisesta yhteistyöstä ja syvemmästä taloudellisesta integraatiosta muun muassa erilaisten tullisopimusten muodossa (Aris 2008, 14 - 15).

²⁸ Järjestö ei ole päässyt sopuun uusista pysyvistä ja tarkkailijajäsenistä, joista varsinkin suuret jäsenmaat ovat erimielisiä. Venäjän intresseissä on laajentaa SCO:ta Intian ja Iranin jäsenyyksillä, jotka tasapainottaisivat alueellista suurvaltakilpailua, niin Yhdysvaltoja kuin Kiinaakin vastaan. Vastaavasti Kiina pelkää SCO:n laajentumisen johtavan järjestön politisoitumiseen, mikä voisi vaarantaa sen taloudellista riippumattomuutta. (Lo 2008, 109.)

CSTO nähdään Venäjän Ulkopolitiikan konseptissa alueellisen vakauden ja turvallisuuden tuottajana. Venäjän valta-asema järjestössä on tae vuosisataiselle tarpeelle täyttää kehäalueiden sotilaallinen valtatyhjiö. Maa näkeekin itsensä olevan suurvalta, jonka vastuulla on Keski-Aasian valtioiden turvallisuuden takaaminen (Medvedev 2008b). Alueellisella vakaudella on yhteys Venäjän energiapolitiikkaan ja energiaturvallisuuteen, sillä vakaat olot varmistavat öljyn ja kaasun viemisen alueelta maailmanmarkkinoille sekä idässä että lännessä. Tämä on yhteydessä energiastrategiassa asetettuun tavoitteeseen muodostaa Euraasian ja Aasian yhteinen energia-alue (Torbakov 2008, 3; Ministry of Energy of the Russian Federation 2009, 58). Maailmantalouden painopisteen siirtyminen asteittain perinteisiltä talousmahdeilta Aasian nouseville talouksille kasvatti Venäjän kiinnostusta rakentaa pragmaattiset suhteet Itä-Aasian ja Tyynenmeren alueen valtioiden kanssa (CSCAP 2010). Venäjän ja Kiinan väliset suhteet ovat tämän tavoitteen onnistumisen kannalta erityisasemassa.

Uuden Venäjän ensimmäisinä vuosina vallinneen läntisen ulkopolitiikan suuntauksen johdosta suhteet Kiinaan olivat toisarvoisia.²⁹ Venäjän pyrittyä pääministeri Jevgeni Primakovin johdolla tasapainottamaan läntisten liittoutumien valtaa taloudellinen ja geostrateginen painopiste siirtyi lännestä itään. Itäisen vektorin kasvua Venäjän geostrategisessa ajattelussa voidaan selittää Kiinan nopealla talouskasvulla, Yhdysvaltojen hegemonialla, jolle Kiinasta haettiin vastapainoa sekä Venäjän heikolla asemalla maailmanpolitiikassa. Suhteita lähensivät maiden yhteisten turvallisuushkien jakaminen ja tavoite Keski-Aasian vakauden säilyttämisestä. (Overholt 2008, 214 - 215; Tsygankov 2009b, 16, 18; Lo 2010, 14 - 15.) Maiden välinen taloudellinen eriarvoisuus 1990-luvulla hidasti kuitenkin strategisen kumppanuuden syvenemistä.

Venäjän ja Kiinan välisen energiakumppanuus näyttää ulospäin ideaaliselta suhteelta: Venäjä on maailman suurin energiantuottaja ja Kiina vastaavasti energian suurkuluttaja, jonka energianhuolto perustuu pääosin tuonnin varaan.³⁰ Lisäksi maat ovat maantieteellisesti lähekkäin, mikä mahdollistaa öljyn- ja maakaasun siirron putkia pitkin ilman välikäsiä. Energia onkin osaltaan tiivistänyt maiden välistä kanssakäyntiä ja kauppaa. Sen nähdään myös olevan maiden taloudellisen yhteistyön tärkein elementti

²⁹ Ks. myös luku 4.

³⁰ Tämä koskee varsinkin öljyä. Kaasun osalta tilannetta voi muuttaa tulevaisuudessa liuskekaasu, sillä Kiinan potentiaaliset liuskekaasuvarat ylittävät Venäjän tunnetut tavanomaisen kaasureservit (Kivimäki 2010).

(Putin 2006a). Suotuisista asetelmista huolimatta on Kiinan ja Venäjän välisen energiakumppanuuden yllä kuitenkin myös tummia pilviä, jotka ovat seurausta Kiinan taloudellisesta ylivoimasta ja kaupan rakenteesta. Venäjä toimittaa Kiinaan lähinnä raaka-aineita, kun taas Kiinan Venäjälle suuntautuva vienti koostuu jalostetuista tuotteista. Tästä johtuen Venäjällä on kasvanut huoli maan itäosien jäämisestä ainoastaan Kiinan raaka-ainevarastoksi (Sakwa 2008, 291 - 292; Liuhto 2010, 44). Venäjän valtiolliset strategiat korostavatkin vaatimusta Venäjän viemien tuotteiden jalostusasteen kasvattamisesta (Medvedev 2008b; Ministry of Energy of the Russian Federation 2009, 58; CSCAP 2010).

Toinen perustavanlaatuinen ongelma on maiden erilainen käsitys energiaturvallisuudesta. Venäjä katsoo energiaturvallisuutta myyjän näkökulmasta, jolloin sen intresseissä on turvata energiankysyntä pitkällä aikavälillä. Vladimir Putinin mukaan energiaturvallisuus muodostuu suvereenisuudesta kansallisia energiavaroja kohtaan sekä vakaiden toimitusten turvaamisesta. Hän kuitenkin korostaa asiakasvaltioiden vastuuta sanomalla, etteivät investoinnit uusien lähteiden etsintään ja käyttöönottoon ole mahdollista ilman pitkiä toimitussopimuksia myyjän ja ostajan välillä. (Putin 2008.) Kiina taas tarkastelee energiaturvallisuutta ostajan perspektiivistä. Näin ollen se luonnollisesti tähtää kohtuuhintaisen energiansaannin turvaamiseen. Energiantoimitusten luotettavuus on Kiinan talouskasvun ja poliittisen regiimin jatkuvuuden kannalta ensi arvoisen tärkeää.

Kiinan öljynkulutus kasvoi yli kolminkertaiseksi vuosien 1990 ja 2008 välillä. Oma tuotanto riitti tyydyttämään tarpeet vuoteen 1993 saakka, jonka jälkeen maa muuttui tuontiriippuvaiseksi (Montgomery 2010, 227). Kiinan energiapolitiikkaa ohjaa tavoite tuonnin maksimoimisesta kohtuulliseen hintaan erityisesti raakaöljyn ja putki- sekä nesteytetyn maakaasun osalta. Nämä ovat maan talouden muutosprosessin ylläpitämisen kannalta strategisia hyödykkeitä. Kiinalle energian geopolittinen ja valtapoliittinen merkitys rakentuu siitä, että se ei halua ajautua riippuvaiseksi yhdestä energiantoimittajasta. Öljynsaannin ja kohtuullisen hinnan turvaamiseksi se onkin hajauttanut energiantuontinsa useiden eri maiden ja mantereiden välille (Lo 2008, 141 - 142; EIA 2010.)

Kolmas maiden välistä energiakumppanuutta rasittava tekijä erimielisyys myytävästä hyödykkeestä. Venäjä on halukas toimittamaan erityisesti maakaasua, kun taas Kiina on halukas ostamaan lähinnä öljyä. Kaasun vientiä on rajoittanut infrastruktuurin puute sekä

kiistely myyntihinnasta (Lo 2008, 134)³¹. Mailla on ollut vaikeuksia löytää yhteistä säveltä öljyn ja kaasun siirtoon tarvittavien putkien rakentamislinjauksista, mikä on näkynyt varsinkin Tyynenmeren öljyputkesta³² käydyssä keskustelussa.

Viime vuosituhaten lopussa Kiinan valtiollinen öljy-yhtiö CNCP ja venäläinen, yksityisesti omistettu Yukos, sopivat öljyputken rakentamisesta, mikä olisi liittänyt Itä-Siperian öljykentät suoraan Daqingiin Kiinaan. Putkihanke kaatui Venäjän federaation vastustukseen. Sen sijaan Venäjä tuki valtiollisen öljyputken rakentamista, joka oli linjattu kulkemaan Kiinan sijasta Tyynenmeren rannalle. Valtiollisen putkenlinjaus oli huomattavasti Daqingiin menevää pidempi ja rakentamiskustannuksiltaan kalliimpi (mt., 145). ESPO:n valintaa perusteltiin markkinoiden hajauttamisella, sillä linjaus mahdollisti öljyn viennin Kiinan lisäksi myös alueen muille valtioille. (Shadrina 2010, 120 - 121). ESPO-putken linjauksen valintaan vaikutti Japanin hankkeelle lupaama taloudellinen tuki. Tällä oli myös poliittista painoarvoa Venäjän ajattelussa, sillä se toimi osana Putinin tavoittelemaa energianviennin strategista hajauttamista ja tasapainotti Kiinan alueellista valta-asemaa.

Putken rakentamisen aloittaminen viivästyi Venäjän eliitissä tapahtuneiden muutosten seurauksena. Kremliin syntynyt *silovikien*³³ joukko, niin sanottu ”Kreml Inc.” ryhtyi ajamaan uudestaan putken rakentamista CNCP:n ja Yukosin suunnitelmien mukaisesti. Tämä huolestutti hankkeen rahoitukseen osallistuvaa Japania, sillä se pelkäsi, ettei Itä-Siperian öljykenttien kapasiteetti riitä kattamaan sekä päälinjan että sivuhaaran kysyntää. Sivuhaaran rakentamisessa venäläisiä toimijoita motivoi kuitenkin Daqingiin menevän putken kustannustehokkuus. Se mahdollisti voittojen saamisen lyhyellä aikavälillä. Japanin epäroideissa osallistumistaan hankkeen rakentamiseen Kiina uudisti oman rahoituspaketkinsa putken rakentamisen osalta. Geostrategista kamppailua energian siirtoreiteistä Itä-Aasiassa ohjaavat taloudellisten tekijöiden lisäksi Venäjän, Kiinan ja Japanin välisten keskinäisten suhteiden tila. Japanin ja Venäjän välisiä suhteita hiertävät

³¹ Kiinan ja Venäjän pääministerit pääsivät sopuun venäläisen kaasuntoimittamisesta Kiinaan vasta vuonna 2009 (Portyakov 2010, 2).

³² Eastern Siberia-Pacific Ocean, ESPO

³³ *Siloviki* nimitystä käytetään entisistä turvallisuusalan ihmisistä, jotka nousivat Vladimir Putinin virkaanastumisen jälkeen korkeisiin virkoihin Venäjän poliittisessa eliitissä. Näitä miehiä yhdistää myös hyvä taloudellinen asema, sillä useat heistä ovat venäläisten suuryritysten omistajia. Toisin kuin *oligarkit*, *silovikit* ovat sisällä poliittisessa eliitissä, jossa he voivat olla mukana suoraan lainsäädäntötyössä poliittisen järjestelmän ja lainsäädäntöjärjestelmän mukaisesti. *Silovikien* toiminnan on katsottu heikentävän Venäjän talouden modernisaatiota ja lisäävän ulkomaisten investointien poliittisia riskejä. (Sakwa 2008, 314; Laaksonen 2010.)

ratkaisematon aluekiista Kurilien saarten hallinnasta, mikä vaikuttaa myös maiden välisiin taloudellisiin suhteisiin. Ratkaisematon aluekiista vei Venäjältä kyvyn käyttää Japania tasapainottavana voimana alueella, mutta toisaalta se lähensi Venäjän ja Kiinan välejä. ESPO-putken rakentamissuunnitelmat ovat osoitus siitä, ettei uusien siirtovälineiden rakentamista koskevia päätöksiä tehdä ainoastaan kaupallisin perustein, vaan ratkaisut muodostuvat poliittisten ja taloudellisten intressien yhteisvaikutuksesta. (Lo 2008, 144 - 148; Sevastyanov 2008, 40 - 41.)

Keski-Aasian, Kaukasuksen ja Itä-Aasian hallinnasta käytävää geopoliittista kamppailua ohjaavat kolmen suurvallan väliset suhteet. Vaa'an kieliasemassa tässä "suuressa pelissä" (*Great Game*) ovat alueen pienet itsenäiset valtiot, jotka taloudellista etua tavoitellessaan pystyvät tekemänsä politiikan avulla vaikuttamaan suurvaltojen väliseen voimatasapainoon. Parhaiten tässä geopoliittisessa kamppailussa näyttäisi tällä hetkellä pärjäävän Kiina, joka selvisi vuoden 2008 finanssikriisistä kuivin jaloin. Se onkin haastanut entistä voimakkaammin Venäjän monopoliaseman keskiaasialaisen öljyn ja kaasun ostajana ja siirtäjänä neuvottelemalla kahdenvälisiä sopimuksia alueen valtioiden kanssa. Vaikka Keski-Aasian arvo maailman öljyn ja maakaasun saannin turvaamisessa on suhteellisen merkittävä, on poliittinen epävakaus vähentänyt kansainvälisten toimijoiden mielenkiintoa aluetta kohtaan. Tämän seurauksena energiantuottajat ja -tuojat ovat kääntäneet katseensa kohti pohjoista, josta arvellaan löytyvän valtaosa maailman vielä hyödyntämättömistä öljy- ja kaasuvaroista.

5.3 Pohjoiset alueet muutoksessa

Kansainvälinen kiinnostus Pohjois-Eurooppaa ja arktista aluetta³⁴ kohtaan on kasvanut viimeisten vuosikymmenten aikana (Radyuhin 2010; Baev 2010b). Kaukaisten ja aikaisemmin taloudellisesti kannattamattomien resurssien asteittaisen käyttöönotto sekä pohjoisten merireittien pidentynyt vuosittainen aukioloaika ovat lisänneet alueen merkitystä maailmantaloudessa ja siirtäneet geopolitiikan painopisteen pohjoiseen. Maapallon pohjoisimpia alueita on geopolitiikan ja kansainvälisen politiikan tutkimuksissa käsitelty lähinnä valtioiden näkökulmista, joko luonnonvarojen resurssialueina tai sotilasstrategioiden operaatioalueina (esim. Alexandrov 2009; Oreshenkov 2009; Claes and Harsem 2010). Nicholas Spykmanin reunavaltio-teorian valossa arktinen alue voidaan määritellä koostuvaksi Jäämerestä reunamerineen ja saaristoineen sekä Euraasian ja Pohjois-Amerikan pohjoisrannikkojen reuna-alueista saaristoineen. Aseteknologisen kehityksen, johtavien ydinasevaltojen ydinasestrategioiden sekä maantieteellisten tekijöiden seurauksena arktinen alue ja pohjoiset meret nousivat Neuvostoliiton ja Yhdysvaltojen kannalta strategisesti keskeisiksi sotilaallisiksi toiminta-alueiksi kylmän sodan aikana (Heininen 1991, 17). Alueen strategista merkitystä tukee se maantieteellinen tosiasia että lyhin meri- ja ilmatie, joka yhdistää Pohjois-Amerikan, Euroopan ja Euraasian mannerlaatan itä- ja länsiosat kulkee pohjoisilla alueilla. Pohjoisten merien jääpeite tarjoaa piilopaikan sukellusveneille, joista voidaan laukaista mannertenvälisiä ohjuksia, tai jotka voivat toimia ohjuspuolustusjärjestelmien alustoina (Morozov 2009). Arktisen alueen vaikutusta valtioiden kansalliselle turvallisuudelle ei voida kiistää.

Valtioiden politiikka pohjoisessa on perinteisesti tarkoittanut alueen saattamista suvereniteetin piiriin, minkä säilyttäminen on liittynyt läheisesti kansalliseen turvallisuuteen. Maapallon pohjoisimpien osien kehityksen analysoimisessa on ollut vallitsevana tulkintana klassisen geopolitiikan valtioiden hegemoniaa korostava näkemys. Hegemoniapyrkimysten valossa ongelmana on kuitenkin se, ettei yksikään valtio tai valtioryhmittymä hallitse samanaikaisesti sekä Pohjois-Amerikan että Euraasian reuna-alueita. (Heininen 2010a, 5.) Vallitsevaa järjestystä, jossa alueen hallinta on jaettu määritelmästä riippuen joko viiden Jäämeren rantavaltion (A5)³⁵ tai Arktisen neuvoston

³⁴ Arktisella alueella tarkoitetaan tässä yhteydessä kahdeksan Arktisen neuvoston jäsenmaan pohjoisimpia alueita ja maapallon pohjoisimpia merialueita. Maantieteellinen määrittely noudattaa Arktisen alueen inhimillisen kehityksen raportin linjausta (AHDR 2004, 17 - 18).

³⁵ Viisi Jäämeren rantavaltiota on Kanada, Norja, Tanska, Yhdysvallat ja Venäjä

kahdeksan jäsenmaan ja alkuperäiskansojen (A8+)³⁶ kesken, on noussut haastamaan alueen ulkopuolisten toimijoiden, kuten Kiinan ja EU:n halukkuus osallistua Arktista koskevaan päätöksentekoon. Energiariippuvaisten talouksien joukossa pohjoisen energiavarat nähdään potentiaalisena vaihtoehtona ja yhtenä ratkaisuna energianturvallisuudelle. (Brigham 2010b.) Energian siirtovälineiden sekä öljy- ja maakaasureservien hallinta ja hyödyntämien ovat osa arktisen alueen turvallisuuspoltiittista merkitystä sekä laaja-alaista käsitystä energiaturvallisuudesta. Mahdollinen kilpailu potentiaalisista energioresursseista saattaa johtaa pohjoisten alueiden sotilaallisen merkityksen nousuun, jos näiden vuosituhsia tavoittamattomissa olleiden resurssien hallinta turvallistetaan perinteisen turvallisuuden keinoin. (Midkhatovich and Krysiak 2007; Brigham 2010b.)

Pohjoisten alueiden taloudellinen hyödyntäminen tehostui 1900-luvun alkupuolella modernisaation ja teollistamisen seurauksena (Heininen 2007a, 213). Taloudellinen kehitys on pohjautunut lähinnä luonnonvarojen, kuten kalojen ja merennisäkkäiden sekä mineraalien ja energiavarojen hyödyntämiseen. Varsinkin Venäjälle ja sen taloudelliselle kehitykselle pohjoisessa sijaitsevien hiilivety- ja mineraaliresurssien laajamittainen käyttäminen on ensiarvoisen tärkeää. (Duhaime 2004, 70 - 71). Kansainvälisten arvioiden mukaan alueelta voidaan mahdollisesti löytää 30 prosenttia maailman vielä löytämättömistä kaasuvaroista ja 13 prosenttia öljyvaroista (US Geological Survey 2008). Venäjän energiastrategiassa nähdään pohjoisen potentiaaliset öljy- ja kaasuresurssit tulevaisuudessa käytössä olevien ja ehtyvien kenttien korvaajina. Yhtenä Venäjän arktisen politiikan päämääränä onkin lisätä näiden luonnonvarojen hyödyntämistä (Security Council of the Russian Federation 2008; Ministry of Energy of the Russian Federation 2009).

Pohjoisen ja erityisesti arktisen alueen nousu yhdeksi Venäjän ulkopoliittikan prioriteeteiksi 2000-luvulla oli seurausta energiatulojen ja talouskasvun välisestä suhteesta. Kun vielä kylmän sodan aikana pohjoiset alueet nähtiin sotilasstrategioiden valossa lähinnä turvallisuuskysymyksenä, muuttui se presidentti Vladimir Putinin energian vientiin keskittyvän talous- ja ulkopoliittikan myötä geotaloudellisesti strategiseksi kysymykseksi. Lukuisat pohjoisen luonnonvarapotentiaalia koskevat julkaisut herättivät kansainvälistä kiinnostusta niin monikansallisten energiayhtiöiden kuin alueen ulkopuolisten valtioiden

³⁶ Arktisen neuvoston jäsenmaat ovat Jäämeren viiden rantavaltion lisäksi Suomi, Ruotsi ja Islanti. Neuvostossa on myös edustettuina pohjoisten alueiden alkuperäiskansat.

joukossa, mikä kasvatti Venäjän pyrkimyksiä rajoittaa ulkopuolisten toimijoiden pääsyä energiaesiintymien hallitsijoiksi. (Heininen 2011, 33.) Suurimman osan näistä potentiaalisista öljy- ja kaasuvaroista arveltiin löytyvän Jäämereltä ja sitä ympäröiviltä reunameriltä. Vaikka Jäämeren pohjassa sijaitsevia energiavaroja pidettiin Venäjän energiapolitiikan tulevaisuuden kannalta tärkeinä, ei maalla ole ollut valtiollista strategiaa niiden käyttöönottamiseksi. Uuden Venäjän ensimmäisen vuosikymmenen ajan venäläiset kiinnittivät vain vähän huomiota merenpohjassa sijaitsevien lähteiden etsimiseen ja hyödyntämiseen. Tämä johtui osaksi Gazpromin strategiasta panostaa siirtovälineiden rakentamiseen viennin maksimoimiseksi uusien lähteiden kehittämisen sijaan. Offshore-lähteet nähtiin lähinnä pitkän tähtäimen optiona, joiden käyttöönotto olisi mahdollista joskus tulevaisuudessa. (Milov et al. 2006; Alexandrov 2009; Finger and Finger-Stich 2010.)

Pohjoisten energiavarojen hallinta nojaa kansainvälisen oikeuden periaatteisiin. Jäämeren merenpohjan luonnonvarojen käyttöä ohjaa YK:n merioikeusyleissopimus (UNCLOS), jonka Venäjä ratifioi vuonna 1997. Sen ovat allekirjoittaneet Jäämeren rantavaltioista Yhdysvaltoja lukuun ottamatta kaikki muut. Sopimus määrittää rantavaltioiden talousvyöhykkeet 200 meripenikulman mittaisiksi. Talousvyöhykkeiden ulkopuoliset alueet ovat niin sanottuja ”yhteisalueita”, joilla toimimista ei voida rajoittaa kansallisella lainsäädännöllä. Merioikeusyleissopimuksen artiklassa 76 kuitenkin määritellään rantavaltioiden oikeus merenpohjan luonnonvaroihin myös talousvyöhykkeensä ulkopuolella, mikäli valtio pystyy osoittamaan YK:n toimikunnalle, että sen merenalainen mannerjalusta ulottuu tuon etäisyyden yli. Venäjä oli ensimmäinen Jäämeren rantavaltio, joka teki aluevaateen YK:n toimikunnalle vuonna 2001. (Milov, et al.. 2006; Moe and Wilson Rowe 2009, 112.) Vaateen mukaan maan talousvyöhyke ulottuu nykyistä huomattavasti laajemmalle alueelle. Venäläisten perustelivat vaatimustaan Lomonosevin ja Mendeleevin harjanteiden ja Euraasian mannerlaatan geologisella samankaltaisuudella. Aluevaatimus kattoi Murmanskin-Chutkotkan-Pohjoisnavan muodostaman kolmion alueelta 1,2 miljoonan neliökilometrin kokoisen alueen. Kyseisellä alueella arvellaan olevan huomattavia öljy- ja kaasuesiintymiä. (Numminen 2010, 3.)

Venäjän tavoitteet talousvyöhykkeensä laajentamisesta olivat yhtenäisiä vuonna 2001 julkaistun federaation meridoktriinin kanssa. Sen mukaan valtion tulee johtaa ja kontrolloida etsintä ja kartoitustöitä sekä suojella Venäjän mannerjalustalla ja sen jatkeella sijaitsevia strategisia resursseja. (Putin 2001b; Alexandrov 2009.) Kyseinen dokumentti ja

Venäjän aluevaateet eivät saaneet osakseen juurikaan kansainvälistä huomiota eikä niihin suhtauduttu vakavasti. Tämä johtui osittain Venäjän heikosta kansainvälisestä statuksesta ja pohjoisten alueiden asemasta maailmanpolitiikassa. Tästä huolimatta Venäjä jatkoi Jäämeren pohjan tutkimuksiaan tieteellisin perustein koko 2000-luvun alkupuolen ajan kansainvälisen yhteisön ja arktisen alueen valtioiden niihin puuttumatta (Heininen 2011, 33).

Kansainvälinen kiinnostus Venäjän toimia kohtaan heräsi viimeistään elokuussa 2007 Venäjän iskettyä tutkimusmatkansa lopuksi maan lipun yhteisellä alueella sijaitsevan Lomonosevin harjanteen pohjaan aluevaltauksen merkiksi. Teko tulkittiin kansainvälisessä mediassa valtapoliittisten pyrkimysten lähtölaukaukseksi. Esimerkiksi Kanadan silloinen ulkoministeri Peter MacKay vertasi Venäjän tekoa siirtomaakausien imperialismiin, jossa suurvallat esittivät aluevaatimuksiaan lippuja pystyttelemällä (Smith K. 2008, 20 - 21; Montgomery 2010, 236 - 237.) Tieteellisin perustein tehdyn tutkimusmatkan taustalla oli Venäjän tarve tarjota YK:n toimikunnalle lisätodisteita mannerjalustan ja merenpohjan geologisesta samankaltaisuudesta vuoden 2001 aluevaateensa tueksi.

Valtiot eivät olleet ainoita aluevesirajan ulkopuolisista öljy- ja kaasuesiintymistä kiinnostuneita toimijoita. Ennen vuoden 2007 sukellusta yhdysvaltalainen United Oil and Gas Consortium lähestyi Venäjän presidenttiä kirjeitse, jossa se esitti olevansa oikeutettu hyödyntämään talousvyöhykkeiden ulkopuolella sijaitsevia fossiilisten polttoaineiden esiintymiä. Venäjän tekemä tutkimusmatka aiheutti muutoksia Jäämeren rantavaltioiden politiikkalinjauksissa, sillä se aktivoi niiden halun turvata suvereenisuutensa aluevesiensä sisä- ja ulkopuolella. Se myös johti napa-alueista tehtävän tutkimuksen määrälliseen kasvuun, sillä Venäjän esimerkkiä seuraten Yhdysvallat, Kanada ja Tanska lähettivät omat retkikuntansa tutkimaan Jäämeren pohjaa. (Lomagin 2009, 2 - 3; Trenin 2010, 7.)

Vuoden 2007 sukellus tulkittiin Venäjän ulkopoliittiseksi pyrkimykseksi vahvistaa suurvaltastatustaan. Tämä tulkinta jättää kuitenkin huomiotta, että Venäjän suvereenisuutta ja valtion asemaa korostava politiikka Jäämeren energiavarojen hallinnoimiseksi noudattaa UNCLOSin asettamia säännöksiä. Venäjän lipun pystyttäminen Lomonosevin harjanteeseen oli ainoastaan sivujuonne, joka provosoi kansainvälisen median tulkitsemaan teon lähtölaukaukseksi kilpajuoksulle arktisista luonnonvaroista. Tulkintojen voimakkuuteen vaikutti osaltaan Lännen ja Venäjän huonontuneet suhteet. Tutkimusretki kasvatti entisestään Lännen epäluuloista suhtautumista Venäjää kohtaan. Tämä näkyi muun muassa paineina lisätä sotilaallista läsnäoloa arktisella alueella. (Midkhatovich and

Krysiek 2007; Heininen 2010a.) Venäjän revisionistisen ulkopolitiikan alkamisajankohdaksi tulkittiin länsimaissa presidentti Putinin vuonna 2007 Münchenin turvallisuuskonferenssissa pitämä puhe, jossa Putin kritisoi voimakkaasti Yhdysvaltoja ja sen harjoittamaa politiikkaa sekä Venäjän sotilaallisen voiman tärkeyttä. Lännen tulkintaa vahvistivat Venäjän päätös aloittaa uudestaan partiointi Jäämerellä (Trenin 2010, 8).

Kilpajuoksun hallitsemiseksi Jäämeren viisi rantavaltiota kokoontuivat Tanskan kutsumina Illulisatiin Grönlantiin keskustelemaan aluevaateistaan pohjoisilla alueilla (Baev 2010b; Numminen 2010).³⁷ Kokouksen jälkeisessä julistuksessa valtiot lupasivat noudattaa YK:n merioikeusyleissopimuksen periaatteita, sopivansa mahdolliset päällekkäiset aluevaateet rauhanomaisesti ja tutkivansa mannerjalustoja hyvässä yhteistyössä. Lisäksi tapaamisessa keskusteltiin turvallisuuspoliittisista ja taloudellisista kysymyksistä, jotka ovat niiden vaikeuden vuoksi jääneet Arktisen neuvoston asialistojen ulkopuolelle. Illulisin julistus jätti kolme Arktisen neuvoston jäsenmaata, Islannin, Ruotsin ja Suomen, sekä arktiset alkuperäiskansat kokouksen ulkopuolelle, mikä vahvisti valtion asemaa tärkeimpänä toimijana alueella. Rantavaltiot korostavatkin aluevaateita ja taloudellisia kysymyksiä käsittelevissä neuvotteluissa kahdenvälisiä suhteita.

Kansallisten intressien korostaminen ja pyrkimys olla johtava arktinen valtio eivät ole estäneet Venäjää tekemästä yhteistyötä muiden arktisten ja alueen ulkopuolisten valtioiden kanssa. Hyvät ja luottamukselliset suhteet muihin maihin ovat tärkeitä, sillä Venäjä tarvitsee ulkomaista pääomaa ja teknologiaa vaativissa olosuhteissa sijaitsevien resurssien käyttöönottamiseksi. (Numminen 2010, 4; Trenin 2010, 12; Heininen 2011, 47.) Venäjän arktista politiikkaa ohjaakin tavoite alueen vakauden ja rauhanomaisen kehityksen takaamisesta, joka on edellytyksenä talouskasvulle ja modernisaatiolle, ennemmin kuin vastakkainasettelu alueen muiden toimijoiden kanssa (Kefferpütz 2010, 4). Yhteistyöhalukkuus on näkynyt muun muassa pyrkimyksinä saattaa ratkaisuun ulkorajoja koskevat aluekiistat ja saamaan kansainvälisen sekä lainvoimaisen tunnustuksen aluevaateilleen (Heininen 2011, 36). YK:n merioikeusyleissopimuksen henkeen kuuluen Venäjä ja Norja sopivat syyskuussa 2010 kiistansa rajalinjasta Barentsinmerellä 40 vuotta kestäneiden erimielisyyksien jälkeen. Tämän historiallisen sopimuksen nähdään avaavan mahdollisuuden niin sanotulla ”harmaalla vyöhykkeellä” sijaitsevien huomattavien öljy- ja

³⁷ Rantavaltiot kokoontuivat toisen kerran keskinäiseen neuvonpitoon Ottawassa keväällä 2010.

kaasuesiintymien hyödyntämiseen. Nikita Lomagin (ks. Kirkas 2010, 47) näkee sopimuksen solmimisen olevan osoitus Venäjän nyky-johdon yksinomaan taloudellisesta kiinnostuksesta arktista aluetta kohtaan.

Arktisten luonnonvarojen potentiaalista on esitetty myös vastakkaisia näkemyksiä. Näiden mukaan Jäämeri reunamerineen ei tule tarjoamaan ratkaisua ja vaihtoehtoa maailmanlaajuiselle riippuvuudelle Lähi-idän energiavaroista, sillä pohjoisten alueiden potentiaaliset öljyvarat ovat vain kolmasosan Saudi-Arabian tunnetuista öljyvaroista. Yhdysvaltalaisen geologisen tutkimuksen mukaan suurin osa arktisista öljy- ja kaasuvaroista sijaitsee rannikkovaltioiden nykyisten talousvyöhykkeiden sisäpuolella ja näiden mantereella. (Baev 2010a, 21 - 22.) Kontorovich et. al. (2010) pitävät arktisen alueen kaasu- ja öljyvarojen merkitystä vähätteleviä tutkimuksia Yhdysvaltojen johtamana salaliittoteorian, jonka tarkoitus on vähentää kansainvälistä kiinnostusta Jäämeren luonnonvarojen hyödyntämisestä kohtaan. Heidän mukaansa tällainen tutkimus, joka ei perustu geologiseen todellisuuteen, on haitallista Venäjän offshore-toimintaan kohdistuville investoinneille. Epävarmuus merenalaisten resurssien koosta on ollut yhtenä tekijänä rajoittamassa venäläisten valtionyhtiöiden Rosneftin ja Gazpromin, jotka ovat Venäjän lakien mukaan oikeutettuja hyödyntämään pohjoisten alueiden öljy- ja kaasuvaroja, halukkuutta sijoittaa offshore-lähteiden tutkimukseen.

Toinen toimintaa rajoittanut tekijä oli vuoden 2008 taloudellista taantumaa seurannut öljyn maailmanmarkkinahinnan romahtaminen, mikä teki uusien resurssien käyttöönoton taloudellisesti kannattamattomaksi. Venäläiset energiayhtiöt ovat panostaneet kustannussyistä Jamalinin niemimaan ja Timan-Petshoran alueiden maalla sijaitseviin öljy- ja kaasuesiintymiin, jotka on jo otettu osittain käyttöön, merellä olevien esiintymien sijaan. Kohteiden priorisointiin on osaltaan vaikuttanut Venäjän energiateollisuuden historia. Neuvostoliiton ajoista saakka on erikoistuttu hyödyntämään ja siirtämään öljyä ja kaasua maalla, mistä johtuen yhtiöillä on riittävät teknologiset valmiudet ja tarvittavaa kokemusta maalla sijaitsevien kenttien kehittämisestä. (Moe and Wilson Rowe 2009, 108 - 109.) Valitusta strategiasta huolimatta esimerkiksi Gazpromin investoinnit Jamalin niemimaan suuren Bovanenkon esiintymän kehittämiseen ovat olleet kuitenkin riittämättömät. Valtio on pääministeri Putinin johdolla pyrkinyt vauhdittamaan kehitystä houkuttelemalla ulkomaisia sijoittajia ja energiayhtiöitä osallistumaan suurten energiahankkeiden kehittämiseen myös Venäjän maaperällä (Overland 2010, 870 - 871).

Pohjoisten energiresurssien käyttöönotto on merkittävää sekä Venäjän sisäisen että ulkoisen energiapolitiikan kannalta. Mikäli se ei onnistu saamaan uusia lähteitä tuotantoon suhteellisen lyhyessä ajassa, voivat maan sosio-taloudellinen kehitys ja ulkomaille suuntautuva vienti olla uhattuina (Putin 2009b; 2009c). Tämä on huomattu Venäjän valtionjohdossa, joka on puhunut aktiivisesti tiiviimmän kansainvälisen yhteistyön puolesta vaaliessaan mainettaan luotettavana energiantoimittajana (Liuhto 2010, 18). Ulkomaisten investointien houkuttelemiseksi valtionjohto on keskustellut mahdollisuudesta avata asteittain talouden strategisia sektoreita, mikä on yhteydessä presidentti Medvedevin ajamaan talouden modernisaatio-ohjelmaan.

Venäjän yhteistyöhalukkuudesta huolimatta ulkomaisten pääoman ryntäystä maahan ovat hidastaneet kansainvälisten energiayhtiöiden kokemukset yhteistyöstä 2000-luvun alkupuolelta. Esimerkiksi Štokmanin kaasukentän rakentamista koskevien kumppanuussopimusten ehtojen on katsottu olevan yhtenä syynä töiden aloittamisen viivästymiseen.³⁸ Nykyinen tilanne poikkeaa 2000-luvun alkuun verrattuna, sillä silloin kansainvälisten ja oligarkien hallinnoimien yksityisten energiayhtiöiden toimintaedellytykset olivat valtion poliittisen ja taloudellisen hajanaisuuden vuoksi huomattavasti vahvemmat. Valtiojohtoinen energiapolitiikka on kuitenkin luonut energiasektorille selkeät säännöt, joita toimijoiden tulee noudattaa. Tämä on vähentänyt poliittisten riskien määrää. Valtion aseman vahvistaminen on osoitus energia strategisesta merkityksestä kansantalouden kehitykselle, jolloin energiapolitiikka kannattaa järjestää siten, että se hyödyttää ennen kaikkea venäläisiä yrityksiä ja yhteisöjä.

Valtio on ylin päättäjä energiapolitiikassa. Tällöin ulkomaisista investoinneista neuvotellaan valtioiden kesken. Tämä näkyy Tatjana Romanovan (ks. Laaksonen 2010, 67) mukaan siinä millaiset ulkopoliittiset suhteet Venäjällä on niiden valtioiden kanssa, joista suurin osa maahan suuntautuvista investoinneista on kotoisin. Venäjän harjoittama politiikka tukee Romanovan mielestä energiasektorin avaamista, mutta se tapahtuu valtiojohtoisesti ja tasavertaisten suhteiden vallitessa.

Konkreettinen esimerkki Venäjän suhtautumisen muutoksesta nähtiin vuoden 2011 alussa, kun valtiollinen öljy-yhtiö Rosneft ja brittilähtöinen BP sopivat strategisesta

³⁸ Kumppanuussopimuksen mukaan osakkuudet kentän käyttöönottoa valmistelevassa yhtiössä on jaettu Gazpromin, ranskalaisen Totalin ja norjalaisen Statoilin kesken. Ulkomaisten yhtiöiden omistusoikeus on rajoitettu koskemaan ainoastaan alihankintatöitä, eikä Statoililla ja Totalilla ole omistusoikeutta kentän kaasuressseihin. (Laaksonen 2010.)

kumppanuudesta ja ristiinomistuksesta. Yhtiöiden välisellä kumppanuudella tähdätään ensisijaisesti arktisten öljyvarojen hyödyntämiseen. Ristiinomistuksesta ilmoittaminen oli sopimuksen rahallista arvoa suurempi, sillä siinä sovittiin ensimmäistä kertaa kansallisen öljy-yhtiön ja kansainvälisen pörssiyhtiön välisestä osakkeiden vaihdosta. Rosneftin ja BP:n välinen yhteistyö vastaa Venäjän arktisen politiikan ja energiastrategian asettamiin tavoitteisiin koskien pohjoisten alueiden öljy- ja kaasuvaroja, sillä BP:llä on venäläisten tarvitsemaa kokemusta ja osaamista syvänmeren öljynporauksesta sekä toimimisesta avomerellä (BO 15.1.2011). Yhtiöiden välinen kumppanuus on nähty myös poliittisena tekona, jonka avulla BP turvaa omistuksensa Venäjällä, sillä liittoutuminen Kremlillä lähellä olevan yhtiön kanssa vähentää poliittisen väliintulon uhkaa (Miettinen 2011, B5).

Yrityskauppa on kohdannut laajamittaista arvostelua sekä ympäristöjärjestöjen että sijoittajien taholta. Kauppaa ovat vastustaneet muun muassa venäläiset oligarkit, jotka omistavat puoliksi British Petroleumin kanssa jo Venäjällä toimivan TNK-BP öljy-yhtiön. Suuromistajien mielestä BP-Rosneft-kauppa rikkoo sopimusta, jonka mukaan BP voi ryhtyä uusiin hankkeisiin ainoastaan TNK-BP:n kautta (HS 18.1.2011; RIAN 19.1.2011). Ympäristöjärjestöjen vastustus taas nousee vuoden 2010 Meksikonlahden tapahtumista, joiden seurauksena BP:n porausluvut Yhdysvalloissa peruttiin. Vielä syyskuussa 2010 pääministeri Vladimir Putin (2010b) korosti Venäjän maantieteellisen seuran järjestämässä Arktisessa foorumissa pitämässään puheessa luonnonsuojelun olevan olennainen osa maan kansallisia intressejä arktisella alueella. Rosneftin ja BP:n kumppanuus ja yhtiöiden suunnitelmat öljynporauksen aloittamisesta ympäristöltään herkällä Karanmerellä asettavatkin Venäjän valtionjohdon puheet arktisen ympäristön suojelun korostamisesta uuteen valoon. Öljy-yhtiöiden välinen ristiinomistus on aiheuttanut huolta Yhdysvalloissa, sillä BP:llä on edelleen strateginen merkitys maan energiahuollolle. Yhtiö toimitti vuonna 2009 suurimman osan Yhdysvaltojen armeijan tarvitsemasta polttoainemäärästä. Maassa onkin tulkittu BP:n ja Rosneftin välisen strategisen kumppanuuden olevan kansallisen turvallisuuden kysymys, sillä kaupan myötä Venäjän valtiolla on mahdollisuus toimia myös Yhdysvalloille strategisesti tärkeällä sektorilla sen omalla maaperällä. (Chazan 2011.)

Rosneftin ja BP:n välinen sopimus on avannut vastalauseista huolimatta uuden ajan Venäjän strategisilla öljy- ja kaasusektoreilla.³⁹ Tämä näkyy valtionjohdon voimakkaampana tukena kansainvälisten ja venäläisten energiayhtiöiden välisille yhteistyösopimuksille. Ulkomaisen pääoman avulla pyritään nopeuttamaan arktisen alueen resurssien käyttöönottoa ja siirtämistä maailmanmarkkinoille. Venäjä on panostanut erityisesti maakaasun nesteyttämiseen taatakseen energiastrategian asettaman tavoitteen markkinoiden hajauttamisesta ja paremmasta saavutettavuudesta. Tätä tavoitetta on tukenut pohjoisten merireittien entistä pidempi vuotuinen jäätön kausi, joka mahdollistaa Koillisväylän laajamittaisen käytön. Se onkin Venäjän energiankuljetusten kannalta strategisessa asemassa, sillä se helpottaisi venäläisen öljyn ja kaasun pääsyä Aasian markkinoille.⁴⁰ Esimerkiksi venäläinen valtion omistama Sovcomflot ja Kiinan valtiollinen energiayhtiö CNPC ovat solmineet yhteistyösopimuksen öljyn ja kaasun kuljetuksista venäläisiltä energianlähteiltä Kiinaan pohjoista merireittiä pitkin (Sovcomflot Press-Center 2010; BO 26.11.2010).⁴¹ Avautuessaan sen vaikutus maailman kaupalliselle meriliikenteelle ja maailmankaupalle on huomattava, sen ollen lyhin kulkuväylä Tyynen- ja Atlantin-valtamerien välillä ja vähentäen matka-aikaa Euroopan ja Kiinan välillä jopa viidellätoista päivällä Merireitit ja -kuljetukset nähdäänkin Venäjän valtionjohdon silmissä taloudellisen kilpailukyvyn kannalta strategisina kansallisina kuljetusväylinä (Kefferpütz 2010, 5).

Pohjoiset merireitit ovat luonnonvarojen ohella arktisen alueen geopolitiikkaa muuttava tekijä. Potentiaaliset trans-arktiset kuljetusreitit luovat uusia liikennemahdollisuuksia ja kasvavia taloudellisia odotuksia alueen valtioiden näkökulmasta (Putin 2007c; Security Council of the Russian Federation 2008). Tämä lisää alueen houkuttelevuutta ulkopuolisten valtioiden joukossa. Esimerkiksi ulkomaankaupasta ja energiantuonnista riippuvainen Kiina pitää pohjoisia merireittejä ja niiden hallintaa maailmankaupan ja kansainvälisten strategioiden kannalta merkittävinä (Heininen 2010a). Alueen ulkopuolisten toimijoiden mielenkiinto strategisten kuljetusreittien mahdollista käyttöä

³⁹ Viimeksi yhteistyötä ja kumppanuudesta ilmoittivat ranskalainen Total ja venäläinen Novatek, jotka sopivat yhteistyöstä Jamalinin niemimaan kaasun nesteyttämishankkeessa (BO 3.3.2011). Allekirjoitustilaisuudessa puhunut pääministeri Putin totesi sopimuksen olevan merkittävä Jamalinin LNG-hankkeen onnistumisen kannalta (Putin 2011).

⁴⁰ Alun perin Venäjä tavoitteli pääsyä Pohjois-Amerikan markkinoille nesteytetyn maakaasun avulla, mutta liuskekaasun yleistyminen on tehnyt Yhdysvalloista maakaasun suhteen omavaraisen.

⁴¹ Laivarahdin merkitys tavaravirroille on suuri, sillä tällä hetkellä arviolta 90 prosenttia tavaroista ja 60 prosenttia petrolituotteista kuljetetaan laivoilla. (Loe 2011, 4 - 5).

kohtaan onkin kasvattanut rantavaltioiden huolta suvereniteetistaan ja turvallisuudesta, erityisesti ympäristön osalta mahdollisten onnettomuuksien sattuessa (Jakobson 2010, 5 - 7).

Alueen ulkopuolisten valtioiden karttuneen kiinnostuksen pohjoisen luonnonvaroja ja kuljetusväyliä kohtaan on tulkittu olevan esimakua mahdollisesti kiristyvistä luonnonvara- ja energiakilpailusta. Tämä taas korostaa ja legitimoii valtion suvereniteetin ja kontrollin tarvetta ja antaa helposti kuvan käynnistymässä olevasta uudesta kylmästä sodasta. Huoli hallitsemattomasta luonnonvarakilpailusta arktisella alueella on kuitenkin liioiteltu, sillä alueen luonnonvaroja on hyödynnetty jo vuosisatoja myös energiavarojen osalta. Tämän lisäksi pääosa alueen öljy- ja kaasuesiintymistä on kansallisen suvereniteetin alla joko mantereella tai rantavaltioiden talousvyöhykkeillä ja niiden mannerjalustassa. (Moisio 2010, 15; Heininen 2010a, 11.)

Arktisen alueen öljy- ja kaasuvarojen merkitys globaalille energiaturvallisuudelle voi kasvaa entisestään vuoden 2011 alun tapahtumien seurauksena. Pohjois-Afrikasta liikkeelle lähteneiden kansannousujen pelätään leviävän Lähi-itään ja uhkaavan alueen öljyntuotantoa. Samaan aikaan Fukushimassa Japanissa tapahtunut maanjäristys aiheutti yhden historian suurimmista ydinvoimalaonnettomuuksista, jonka seurauksena Japani tarvitsee nopeasti menetetyille energialle korvaavia vaihtoehtoja. Katastrofi herätti jälleen henkiin myös keskustelun ydinvoiman käyttökelpoisuudesta osana valtioiden käyttämiä energiamuotoja. Nämä tekijät voivat lisätä Venäjän mannerjalustassa sijaitsevan maakaasun arvoa, mikäli useammat EU:n jäsenvaltiot ryhtyvät seuraamaan Saksan esimerkkiä vanhojen ydinvoimaloiden alasajosta.

2010-luvulla Venäjän arktista aluetta koskevassa energiapolitiikassa on tunnistettavissa muutos, joka nojaa klassisen geopolitiikan tulkintoihin maa- ja merivallan asemasta. Käytössä olevien kenttien ehtyminen ja uusien esiintymien sijainti pääosin avomerellä tukevat geostrategisen painopisteen siirtymistä maa-alueiden hallinnasta valtamerien hallintaan. Toinen painopisteen siirtymiseen vaikuttava tekijä on energian siirtoon tarvittavan välineistön tekninen kehitys, mikä osaltaan tukee merialueiden kontrolloinnin merkitystä. Laivoilla siirrettävän öljyn ja nesteytetyn maakaasun etuna on, että niiden markkinat eivät ole maantieteellisesti sidottuja. Tämä ei kuitenkaan merkitse energian siirtovälineiden strategisuuden pienenemistä, sillä myös uusien laivojen rakentamisesta huolehtii valtionyhtiö. Energian siirtovälineet ovat uusrealismin teorian mukaisesti osa valtion kapasiteettia. Ne ovat olennainen osa valtion kykyä kontrolloida energiapolitiikkaa.

Venäjän osalta tämä näkyy siinä, että vaikka maa on valmis avaamaan taloutensa strategisia sektoreita houkutellakseen niille ulkomaisia investointeja, niin omistussuhteen muuttaminen ei koske energiansiirtoon käytettävää välineistöä.

Huolimatta kasvaneesta kansainvälisestä kiinnostuksesta arktista aluetta ja sen luonnonvaroja kohtaan ei maapallon pohjoisimmilla alueilla ole käynnissä hallitsematonta luonnonvarakilpailua. Jäämeren rantavaltioiden suhtautuminen arktista aluetta kohtaan nojaa kansainvälisen oikeuden ja ylikansallisten instituutioiden luomiin periaatteisiin. Tässä suhteessa Venäjä ei tee poikkeusta alueen muihin valtioihin. Kansainvälinen yhteistyö öljy- ja kaasuvarojen hyödyntämisen osalta etsii vielä muotoaan. Nyt näyttäisi, että Venäjä on valmis pitkälle menevään yhteistyöhön ja antamaan jopa osittain ylikansallisille energiayhtiöille omistusoikeuksia alueensa strategiaan luonnonvaroihin. Venäjän osalta valintaan resurssien kehittämisestä monenkeskisen yhteistyön tai kansallisen toiminnan välillä ratkaisevat useat eri muuttujat, kuten öljyn maailmanmarkkinahinta, kaasunkysyntä, ja resurssinationalismi, mikä vaikuttaa venäläisten suhtautumiseen sekä kotimaisiin että ulkomaisiin yksityisiin energia-alan yrityksiin. Venäjän arktisen alueen energiasektorin kehityksessä molemmat optiot ovat mahdollisia, mutta niiden toteutumisesta päätetään valtiojohtoisesti (Heininen 2010a).

5.4. Tutkimustapauksien vertailua

Olen edellä kuvannut ja analysoinut Venäjän harjoittamaa energiapolitiikkaa Itä-Euroopassa, Keski- ja Itä-Aasiassa sekä arktisella alueella vuosien 2000 ja 2011 välisenä aikana. Valitulla ajanjaksolla Venäjän energiapolitiikassa tapahtuneet muutokset ovat näyttäytyneet pääosin dynamiikkana energiasektorin kansallistamisen ja kansainvälistämisen välillä. Tämä dynamiikka on vaikuttanut analysoitujen alueiden merkitykseen Venäjän ulkopoliitiikan painotuksissa.

Ensimmäisen tutkittuja alueita yhdistävän tekijä on niiden merkitys sydänmaalle. Ne muodostavat Euraasian sydänmaan suojelun kannalta strategisen puskurivyöhykkeen, minkä vuoksi Venäjän reuna-alueita käsittelevät strategiat ja politiikat sisältävät muiden tavoitteiden lisäksi turvallisuuskäsitteiden. Tätä korostetaan erityisesti energiaturvallisuudella, minkä avulla valtion osallistuminen alueiden energiantuotantoon ja siirtoon legitimoidaan. Venäjä pyrkii näyttäytymään toimijana, jolla on messiaaninen tehtävä huolehtia energian tasaisesta jakaantumisesta ja vakaista toimituksista Euraasian ja Itä-Aasian ja Tyynenmeren alueilla. Valtion vahvaa osallistumista perustellaan laaja-alaisen energiaturvallisuuden korostamisella, joka mahdollistaa energiasektorin valvonnan. Kokonaisvaltaisen energiaturvallisuuden konseptissa huomioitavat seikat, kuten ympäristönsuojelu ja inhimillisten näkökulmien painottaminen tekevät siitä yleisesti hyväksytyn ja tavoiteltavan asiantilan. Tehtävän onnistumisen kannalta energiansiirto ja sen tarvitsema infrastruktuuri on strategisessa asemassa.

Toinen tutkimustapauksia yhdistävä ilmiö on geopoliittinen kamppailu reuna-alueiden hallinnasta, mikä on suunnattu erityisesti Yhdysvaltoja ja sen johtamia liittoutumia vastaan. Tätä kamppailua ei kuitenkaan käydä enää kylmän sodan ajan retoriikan ja keinovalikoiman keinoin, eikä se näin ollen tarkoita väistämätöntä paluuta varustelukilpailuun. Kamppailussa korostuu kansainvälisen oikeuden ja alueellisten monikansallisten yhteistyöjärjestöjen rooli. Pohjoisessa tämä näkyy Arktisen neuvoston ja Barentsin euro-arktisen neuvoston asemassa, Keski- ja Itä-Aasiassa sekä Kaukasuksella SCO:n ja CSTO:n ja EurAsEC:n asemassa, joissa kaikissa Venäjä on aktiivinen toimija. Alueellisissa yhteistyöjärjestöissä toimiminen osoittaa Venäjän tavoittelevan laaja-alaista ja monenkeskistä yhteistyötä, jossa ulkopoliittikka pyritään rakentamaan siten, että maa hyötyy taloudellisesti idän ja lännen markkinoista.

Kolmas yhdistävä tekijä on valtion suvereniteetin korostaminen. Tämä on näkynyt Venäjän energiapolitiikassa erityisesti siirtovälineitä ja siirtoreittejä koskevassa keskustelussa. Putkiverkoston ja öljyn- ja kaasunkuljetukseen meriteitse soveltuvan laivaston pitäminen valtionyhtiöiden hallussa osoittaa, ettei Venäjä ole halukas tinkimään energiansiirtoa koskevasta määräysvallastaan. Tätä tukee maan harjoittama politiikka, jossa se pyrkii uusien siirtoreittien avulla kiertämään kaupallistensuhteisiin negatiivisesti vaikuttavat kauttakulkumaat sekä hajauttamaan energianvientiä maantieteellisesti laajemmalle alueelle. Energiansiirto on kuitenkin myös tekijä, mikä tekee eroja analysoitujen alueiden välille.

Suurin energiansiirtoa koskeva ero on putkea pitkin siirrettävän ja nesteytetyn maakaasun välillä. Tämän hetkiset energian siirtovälineet sitovat ja tekevät Keski-Aasian valtiot riippuvaiseksi Venäjän hallitsemasta putkiverkostosta. Siirtovälineet sitovat kuitenkin myös Venäjää, jonka mahdollisuudet hajauttaa maantieteellisesti maakaasunvientiään ovat nykytilanteessa rajalliset. Vastaavasti arktisen alueen kaasunsiirto on suunniteltu toteutettavaksi pääosin nesteytetyn maakaasun kuljettamiseen tarkoitettujen laivojen avulla. Toteutuessaan laivattu kaasu mahdollistaisi venäläisen kaasun toimittamisen maailmanlaajuisesti kulloisenkin markkinatilanteen mukaisesti.

Venäjä toimii Keski-Aasiassa ja Kaukasuksella pääasiassa energian kauttakulkumaana ja siirtäjänä. Vastaavasti maan rooli arktisella alueella sekä Itä-Aasian ja Tyynenmeren alueilla on öljyn- ja kaasuntuottaja ja -siirtäjä. Nämä roolit vaikuttavat Venäjän harjoittamaan energian ulkopolitiikkaan. Keskiaasialaisen kaasun portinvartijana toimiminen mahdollistaa energiansiirron kontrolloinnin. Jäämeren energiavarojen hyödyntämisessä Venäjä on riippuvainen ulkoapäin tulevasta teknologisesta ja taloudellisesta avusta. Investointien houkuttelevuus on muuttanut Venäjän energiapolitiikkaa alueella asteittain avoimemmaksi. Tästä huolimatta arktisen alueen öljyn ja kaasuvarat ovat vielä pitkän aikavälin optioita (Heininen 2010a).

6. JOHTOPÄÄTÖKSET

Olen tässä tutkielmassa tarkastellut öljyn ja kaasun vaikutusta Venäjän ulkopoliittikkaan, jossa Venäjän toimijuudelle keskeistä on positio yhtenä moninapaisen maailman valtakeskuksista. Se liittyy osaksi Venäjän historiaa, jossa maalla on ollut tunnustettu suurvalta-asema. 1990-luvun alun geopolitiittinen muutos Venäjän reuna-alueilla asetti Venäjän suurvalta-aseman kyseenalaiseksi. Tästä osoituksena oli Lännen harjoittama yksipuolinen, sanelupoliittikkaa muistuttava toiminta, minkä avulla Venäjä pyrittiin integroimaan läntisiin liittoumiin ilman vastavuoroisia myönnytyksiä. Tilanne loi pohjan kasvavalle epäluulolle Venäjällä Lännen aikeita kohtaan.

Energia nousi aikaisempaa keskeisemmäksi osaksi Venäjän ulkopoliitiikan keinovalikoimaa 2000-luvulla öljyn maailmanmarkkinahinnan nopean kohoamisen seurauksena. Fossiilisten polttoaineiden viennistä tuli valtion tärkein yksittäinen tulonlähde. Nopea taloudellinen elpyminen yhdistettynä poliittisen vallan keskittämiseen muokkasivat Venäjän ulkopoliitiikan luonnetta. Maan vahvistuminen ei kuitenkaan tarkoittanut paluuta tsaarien Venäjän tai Neuvostoliiton kaltaiseen maantieteelliseen laajentumiseen pyrkivään ulkopoliittikkaan, sillä uuden Venäjän ulkopoliittikkaa ohjaa tavoite maan talouskasvun maksimoimisesta.

Öljyn maailmanmarkkinahinnan kohoamisen lisäksi Venäjän ulkopoliitiikan muutosta vauhditti maan johdon vaihtuminen. Vladimir Putinin valtaan nousun jälkeen sisä- ja ulkopoliitiikan tavoitteet olivat samankaltaisia, sillä molemmissa korostuivat talouskasvun tavoittelu valtiojohtoisesti. Tämä vaikutti myös energiasektoriin, jossa valtiosääntely lisääntyi verrattuna 1990-luvun yksityistämispoliittikkaan ja sillä tähdättyyn vapaaseen markkinatalouteen. Tällä Putinin ajamalla vahvan valtion politiikalla katsottiin pystyttävän toteuttamaan paremmin Venäjän kansallisia etuja. Putinin ajan ulkopoliittikka ja ”oman tien” kulkeminen ei kuitenkaan merkinnyt Venäjän eristäytymistä muusta maailmasta, sillä maa pyrki edelleen integroitumaan vahvasti osaksi globaalitaloutta. Integroituminen oli kuitenkin alisteinen maan kansallisille intresseille.

Vaikka Venäjän ”oma tie” poikkesi Länsimaiden suhtautumisesta kylmän sodan jälkeiseen maailman järjestykseen, eivät Venäjän kansalliset ulko-, energia- ja turvallisuuspolitiikkaa sekä maan lähialueita käsittelevät strategiat ja politiikat poikkea tavoitteidensa osalta juurikaan muun kansainvälisen yhteisön vastaavista dokumenteista. Tästä huolimatta niistä

tehdyt tulkinnot korostavat strategioiden ja politiikkojen turvallisuuteen liittyviä kohtia. Öljy ja kaasu ovat olleet politikoinnin kohteena Venäjän kansallisten etujen ollessa ristiriidassa muun maailman kanssa. Sen käytön ulkopolitiikan tavoitteiden ajamisessa ratkaisee siitä saatava suhteellinen hyöty. Venäjän näkökulmasta energian käyttäminen poliittisena painostuskeinona näyttäytyy huonona vaihtoehtona, sillä se vähentää luottamusta maahan kauppakumppanina myös muilla taloudensektoreilla. Venäjän aika ajoin ongelmalliset suhteet sen lähinaapureiden kanssa ovat politisoineet energiatoimitukset ja lisänneet Venäjän ja sen tärkeimpien kauppakumppaneiden välistä epäluottamusta.

Öljyn ja kaasun viennistä saatujen tulojen vaikutus uuden Venäjän ulkopolitiikkaan 2000-luvulla on ollut merkittävä. Venäjän maailmanlaajuista vaikutusvallan kasvua edesauttoi globaalisti kasvava energiantarve, mikä lisäsi venäläisen öljyn ja kaasun vientiä lisäten samalla Venäjän taloudellista riippuvuutta energiatuloista. Tämä teki Venäjän ulkopoliittisesta vaikutusvallasta kestävämpää. Maailmantalouden kriisin jälkeiset elvytystoimet pyrkivät modernisoimaan Venäjän taloutta ja vähentämään maan riippuvuutta energianvientituloista, mikä lisäisi kansantalouden vakautta. Talouden modernisaatio on näkynyt myös ulkopolitiikan muuttumisena pehmeämmäksi, mikä on vahvistanut maan kansainvälistä asemaa ja lisännyt luottamusta siihen kauppakumppanina. Vahva ja vakaa Venäjä on globaalin geopoliittisen vakauden ja maailmanrauhan kannalta edelleen merkittävä.

Analyysini ja tulkintani mukaan uusrealismin ja klassisen geopolitiikan ajattelumallit ovat edelleen valideja teorioita Venäjän energiapolitiikan ymmärtämisen kannalta. Energiakysymysten moninaisen luonteen vuoksi ei ole löytynyt vielä yhtä kattavaa teoriaa, jonka avulla kokonaisvaltainen selittäminen ja ymmärtäminen olisi mahdollista. Tämä näkyy erityisesti energiansiirtovälineistä ja niiden hallinnasta käydyssä keskustelussa. Energian infrastruktuuri on jäänyt energiasektorin modernisaation ulkopuolelle 1990-luvun yksityistämismuutosten tapaan. Siirtovälineet ovat energiapolitiikan vallankäytönvälineitä, joiden avulla valtio pystyy huolehtimaan kansallisista intresseistään parhaalla mahdollisella tavalla. Uusrealismin ja geopolitiikan teorioiden ja Venäjän historian kertomuksen avulla voidaan ymmärtää Venäjän ulko- ja energiapolitiikan välistä suhdetta paremmin, mutta sen kokonaisvaltaisen ymmärtämisen ei luo selvää kuvaa siitä minkä kurssin Venäjän energiapolitiikka tulevaisuudessa ottaa.

LÄHDELUETTELO:

Primääriaineisto:

Bush, George W. and Vladimir Putin (2002). Russia - US summit. Joint Statement on the Counterterrorism Cooperation. The Official Web Site of the President of the Russian Federation, Moscow. 24. - 26.5.2002.

<http://archive.kremlin.ru/eng/events/articles/2002/05/156649/156756.shtml>. Katsottu 17.3.2011.

CSCAP (2010). Russia's Asia Pacific Strategy. *Russia in Global Affairs*, 8, (4).

<http://eng.globalaffairs.ru/number/Going-East-Russias-Asia-Pacific-Strategy-15081>

Katsottu 25.3.2011.

Medvedev, Dimitri (2008a). *Speech at Meeting of the Russian Security Council on Protecting Russia's National Interests in the Arctic*. Kreml: The official website of the president of the Russian federation, 17.9.2008

http://archive.kremlin.ru/eng/speeches/2008/09/17/1945_type82912type82913_206564.shtml. Katsottu 23.1.2011.

Medvedev, Dimitri (2008b). *The Foreign Policy Concept of the Russian Federation*. Approved by president of the Russian Federation. Kreml: The official website of the president of the Russian federation 12.7.2008.

<http://archive.kremlin.ru/eng/text/docs/2008/07/204750.shtml> Katsottu 17.11.2010.

Medvedev, Dimitri (2009a). *Venäjä, eteenpäin!*

http://www.rusembassy.fi/Files/Rossija_vpered_fi.pdf. Katsottu 18.11.2010.

Medvedev, Dimitri (2009b). *Vuotuinen linjapuhe liittokokoukselle*. 12.11.2009.

http://www.rusembassy.fi/Files/Poslanije_fi.pdf. Katsottu 18.11.2010.

Medvedev, Dimitri (2009c). *Beginning of Meeting with Valdai International Discussion Club Participants*. Kreml: The official website of the president of the Russian federation, 15.9.2010. <http://eng.kremlin.ru/transcripts/1646>. Katsottu 25.2.2011.

Medvedev, Dimitri (2009d). *Speech at International Conference Modern State and Global Security*. Kreml: The official website of the president of the Russian federation 14.9.2009

<http://eng.kremlin.ru/transcripts/1648>. Katsottu 25.2.2011.

Medvedev, Dimitri (2009e). *The National Security Strategy of the Russian Federation until 2020*. Presidential Decree No. 537. 12.5.2009. <http://www.scrf.gov.ru/documents/99.html>

Katsottu 25.1.2011

Medvedev, Dimitri (2010). *Message from the President to the Federal Assembly*. Kreml: The official website of the president of the Russian federation 30.11.2010.

www.kremlin.ru. Katsottu 3.12.2010.

Medvedev, Dimitri (2011). *Dimitry Medvedev Addressed the World Economic Forum in Davos*. Kremlin: The official website of the president of the Russian federation. 26.1.2011. <http://eng.kremlin.ru/transcripts/1684>. Katsottu 7.2.2011.

Ministry of Energy of the Russian Federation (2009). *Energy Strategy of Russia for the period up to 2010 (ES-2030)*. Decree No 1715-r of the Government of the Russian Federation. 13.11.2009. [http://energystategy.ru/projects/docs/ES-2030_\(Eng\).pdf](http://energystategy.ru/projects/docs/ES-2030_(Eng).pdf) Katsottu 22.11.2010

Putin, Vladimir (1999). *National Security Concept of the Russian Federation*. Moscow 17.12.1999. <http://www.fas.org/nuke/guide/russia/doctrine/gazeta012400.htm> Katsottu 31.1.2011.

Putin, Vladimir (2000a). *The Annual Address to Federal Assembly*. Kremlin: The Official Site of the President of the Russian Federation, Moscow. 8.7.2000. http://archive.kremlin.ru/eng/speeches/2000/07/08/0000_type70029type82912_70658.shtml. Katsottu 18.1.2011.

Putin, Vladimir (2000b). *The Foreign Policy Concept of the Russian Federation*. Approved by president of the Russian Federation. Moscow 28.6.2000. <http://eng.kremlin.ru/text/docs/2008/07/204750.shtml> Katsottu 5.11.2009

Putin, Vladimir (2001a). *Annual Address to the Federal Assembly*. Kremlin: The Official Site of the President of the Russian Federation, Moscow. 3.4.2001 http://archive.kremlin.ru/eng/speeches/2001/04/03/0000_type70029type82912_70660.shtml. Katsottu 29.11.2010.

Putin, Vladimir (2001b). *Maritime Doctrine of the Russian Federation 2020*. Approved by president of the Russian Federation. 27.7.2001. http://www.oceanlaw.org/downloads/arctic/Russian_Maritime_Policy_2020.pdf Katsottu 22.1.2011

Putin, Vladimir (2005a). *Annual Address to the Federal Assembly of the Russian Federation*. Kremlin: The Official Site of the President of the Russian Federation. 25.4.2005. http://eng.kremlin.ru/text/speeches/2005/04/25/2031_type70029type82912_87086.shtml. Katsottu 14.10.2010.

Putin, Vladimir (2005b). *Opening Address at the Security Council Session on Russia's Role in Guaranteeing International Energy Security*. Kremlin: The Official Site of the President of the Russian Federation. 22.12.2005. http://archive.kremlin.ru/eng/speeches/2005/12/22/2222_type82912type82913_99439.shtml. Katsottu 14.1.2011.

Putin, Vladimir. (2006a). *Written Interview given by President Vladimir Putin to Chinese News Agency Xinhua*. Kremlin: The Official Site of the President of the Russian Federation. 22.12.2005.

Putin, Vladimir (2006b). *Annual Address to the Federal Assembly*. The Official Site of the President of the Russian Federation, Moscow. 10.5.2006.

http://archive.kremlin.ru/eng/speeches/2006/05/10/1823_type70029type82912_105566.shtml. Katsottu 14.12.2010.

Putin, Vladimir (2006c). <http://en.g8russia.ru/news/20060316/1145793-print.html> Katsottu 7.12.2010.

Putin, Vladimir (2006d). *Transcript of Meeting with Participants in the Third Meeting of the Valdai Discussion Club*. Kreml: The Official Site of the President of the Russian Federation. 9.9.2006.

http://archive.kremlin.ru/eng/speeches/2006/09/09/1209_type82917type84779_111165.shtml.

Putin, Vladimir (2007a). *Annual Address to the Federal Assembly. The Official site of the President of the Russian Federation*, Kreml: The Official Site of the President of the Russian Federation. 26.4.2007.

http://archive.kremlin.ru/eng/speeches/2007/04/26/1209_type70029type82912_125670.shtml. Katsottu 14.12.2010.

Putin, Vladimir (2007b). *Speech at 43rd Munich Conference on Security Policy*. 02.10. http://www.securityconference.de/archive/konferenzen/rede.php?menu_2007=&menu_konferenzen=&sprache=en&id=179&. Katsottu 18.11.2010.

Putin, Vladimir (2007c). *Opening Remarks at the Joint Session of the State Council Presidium and the Government Marine Collegium on Developing Sea Transport Infrastructure in the Russian Federation*. Kreml: The Official Site of the President of the Russian Federation, Moscow. 2.5.

http://archive.kremlin.ru/eng/text/speeches/2007/05/02/1103_type82913_126655.shtml. Katsottu 25.2.2011.

Putin, Vladimir (2008). *Prime Minister Vladimir Putin spoke at the 7th Ministerial Meeting of the Gas Exporting Countries Forum (GECF)*. Moscow: The Official Site of the Prime Minister of the Russian Federation. 23.12.2008.

<http://premier.gov.ru/eng/events/news/2840/>. Katsottu 25.2.2011.

Putin, Vladimir (2009a). *Following Russian- Austrian talks, Prime Minister Vladimir Putin and Federal Chancellor Werner Faymann held a joint press conference*. Moscow: The Official Site of the Prime Minister of the Russian Federation. 11.11.2009.

<http://premier.gov.ru/eng/events/news/8221/>. Katsottu 25.2.2011.

Putin, Vladimir (2009b). *Prime Minister Vladimir Putin chaired a conference on the development of Yamal gas deposits*. Moscow: The Official Site of the Prime Minister of the Russian Federation 24.9.2009. <http://premier.gov.ru/eng/visits/ru/6133/events/5052/>.

Katsottu 25.2.2011.

Putin, Vladimir (2009c). *Prime Minister Vladimir Putin chaired a meeting on all-round development of the oil and gas basin in the Yamal-Nenets Autonomous Area and in the north of the Krasnoyarsk Territory*. Moscow: The Official Site of the Prime Minister of the Russian Federation, 21.8.2009. <http://premier.gov.ru/eng/visits/ru/6128/events/4786/>.

Katsottu 25.2.2011.

Putin, Vladimir (2010a). *Prime Minister Vladimir Putin and Turkish Prime Minister Recep Tayyip Erdoğan hold a joint press conference following Russian-Turkish bilateral talks*. Moscow: The Official Site of the Prime Minister of the Russian Federation. 8.6.2010. <http://premier.gov.ru/eng/events/pressconferences/10922/>. Katsottu 25.2.2011.

Putin, Vladimir (2010b). *Vladimir Putin's address to the International Arctic Forum*. Russian Geographical Society. 23.9.2010. <http://int.rgo.ru/news/vladimir-putin%E2%80%99s-address-to-the-international-arctic-forum/>. Katsottu 23.1.2011.

Putin, Vladimir (2010c). *Joint Press Conference with Boyko Borissov*. Moscow: The Official site of the Prime Minister of the Russian Federation, 13.10.2010. <http://premier.gov.ru/eng/events/news/12909/>. Katsottu 25.2.2011.

Putin, Vladimir (2010d). *Following negotiations, Prime Minister Vladimir Putin and Federal Chancellor of the Republic of Austria Werner Fayman give news conference*. Moscow: The Official Site of the Prime Minister of the Russian Federation. 24.4.2010. <http://premier.gov.ru/eng/events/news/10337/>. Katsottu 25.2.2011.

Putin, Vladimir (2011). *Russian Prime Minister Vladimir Putin attended the signing ceremony of cooperation between the company Novatek, and the French company "Total"*. Moscow: Official Site of the Prime minister of the Russian Federation, Moscow. 3.3.2011. <http://premier.gov.ru/events/news/14319/print/>. Katsottu 7.3.2011.

Security Council of the Russian Federation (2008). *Foundations of the State Policy of Russian Federation in the Arctic for the period up to 2020 and Beyond*. Presidential decree Pr -1969. 18.9.2008. http://icr.arcticportal.org/index.php?option=com_content&view=article&id=1791%3Afoundations-of-the-russian-federations-state-policy-in-the-arctic-until-2020-and-beyond&catid=45%3Anews-2007&Itemid=111&lang=en Katsottu 22.2.2011.

Valtioneuvosto (2008). *Pitkän aikavälin ilmasto- ja energiastrategia*. 6.11.2008. http://www.tem.fi/files/20585/Selontekoehdotus_311008.pdf Katsottu 27.2.2011.

Kirjallisuus:

Aalto, Pami (2007). *Conclusion: Prospects for a Pan-European Energy Policy*. Teoksessa Pami Aalto (toim.) *The EU-Russia Energy Dialogue: Europe's Future Energy Security* ss. 193-207. Ashgate: Aldershot.

Agnew, John A. (1998). *Geopolitics: re-visioning world politics*. London: Routledge.

Agnew, John A. (2004). *Hegemony: The New Shape of Global Power*. Philadelphia: Temple University Press

AHDR (Arctic Human Development Report) 2004. Akureyri: Stefansson Arctic Institute.

Alexandrov, Oleg (2009). *Labyrinths of the Arctic Policy*. *Russia in Global Affairs*, 7, (3), <http://eng.globalaffairs.ru> Katsottu 31.3.2011.

Apunen, Osmo (1999). *Murrosaikojen maailmanpolitiikka. Ulkopoliitiikan ja kansainvälisten suhteiden kehityslinjat ja rakenteet*. (2.painos). Tampere: Tampereen yliopisto politiikan tutkimuksen laitos

Aris, Stephen (2008). Russian-Chinese Relations through the Lens of the SCO. *Russie.Nei.Visions* (34), Ifri Russia/NIS Center. http://www.ifri.org/?page=contribution-detail&id=5148&id_provenance=97. Katsottu 22.2.2011.

Baev, Pavel (2008). Russia's Security Policy Grows "Muscular". *Upi Briefing Paper*, (15). Helsinki: Ulkopoliittinen instituutti, 1-7. <http://www.upi-fiia.fi/fi/publication/2/>. Katsottu 21.4.2009.

Baev, Pavel K. (2004). Assessing Russia's cards: Three Petty Games in Central Asia. *Cambridge Review of International Affairs*, 17 (2), 269-283.

Baev, Pavel K. (2010a). Russian Policy in the Arctic: A Reality Check Teoksessa Dimitri Trenin and Pavel K. Baev (eds.) *The Arctic: View from Moscow* ss. 17-32. Carnegie Endowment for International Peace.

Baev, Pavel K. (2010b) Russia's Arctic policy: Geopolitics, mercantilism and identity-building. *UPI Briefing Paper* (73). http://www.upi-fiia.fi/fi/publication/162/russia_s_arctic_policy/. Katsottu 20.12.2010.

Balmaceda, Margarita (2009). Background to the Russia-Ukrainian Gas Crisis: Clarifying Central Issues and Concepts. *Russian Analytical Digest*, (53), 22 - 24. <http://www.res.ethz.ch/analysis/rad/> Katsottu 21.3.2011.

Belyi, Andrei V. (2008). EU external Energy Policies: A paradox of Integration. Teoksessa Jan Orbie (toim.) *Europe's global role: External policies of the European Union* ss. 203-215. Aldershot: Ashgate.

Billon, Philippe L. (2004). The Geopolitical economy of 'resource wars'. *Geopolitics*, 9 (1), 1-28.

Borgesson, S. G. (2008). Arctic Meltdown: The Economic and Security Implications of Global Warming. *Foreign Affairs*, (March/April).

British Petrol, BP (2010). *BP Statistical Review of World Energy*. http://www.bp.com/liveassets/bp_internet/globalbp/globalbp_uk_english/reports_and_publications/statistical_energy_review_2008/STAGING/local_assets/2010_downloads/statistical_review_of_world_energy_full_report_2010.pdf. Katsottu 3.12.2010.

Bradshaw, Michael (2008). The Geography of Russia's New Political Economy. *New Political Economy*, 13 (2), 193-201.

Brigham, Lawson W. (2010). Think Again: The Arctic. *Foreign Policy*, (sep./oct.),

Brown, Chris and Ainley, Kirsten (2009). *Understanding international relations*. (4th ed.) Basingstoke: Palgrave Macmillan

- Brzezinski, Zbigniew (1997). A Geostrategy for Eurasia. *Foreign Affairs*, 76 (5), 50-64.
- Buzan, Barry (1991). *People, states and fear an agenda for international security studies in the post-cold war era* (2nd ed.). New York: Harvester Wheatsheaf
- Buzan, Barry (1997). Rethinking Security after the Cold War. *Cooperation and Conflict. Nordic Journal of International Studies*, 32 (1. March 1997), 5-28.
- Buzan, Barry (2004). *The United States and the great powers: world politics in the twenty-first century*. Cambridge: Polity
- Buzan, Barry and Wæver, Ole (2003). *Regions and powers: the structure of international security*. Cambridge: Cambridge UP
- Buzan, Barry, Waever, Ole and Wilde, Jaap d. (1998). *Security: a new framework for analysis*. Boulder (Colo.): Rienner
- Carr, Edward H. (2001). *The twenty years' crisis 1919-1939: an introduction to the study of international relations*. Basingstoke: Palgrave
- Cesa, Marco (2009). Realist Visions of the End of the Cold War: Morgenthau, Aron and Waltz. *The British Journal of Politics and International Relations*, 11. 177-191.
- Chazan (2011). *BP, Rosneft Deal Draws Criticism - Implications rise for National Security*.
<http://online.wsj.com/article/SB10001424052748704511404576085932247348132.html>
 Katsottu 7.3.2011.
- Charter of the Shanghai Cooperation Organization (2002).
<http://www.sectsco.org/EN/show.asp?id=69> Katsottu 22.2.2011.
- Christie, Edward (2009). European Security of gas supply - A new way forward Teoksessa Kari Liuhto (toim.) *The EU-Russia gas connection: Pipes, politics and problems* ss. 3-22. Electronic Publications of Pan-European Institute 8/2009. Turku: Turku school of economics.
<http://www.tse.fi/FI/yksikot/erillislaitokset/pei/Documents/Julkaisut/Blyakha%200709%20web.pdf>. Katsottu 31.3.2011.
- Claes, Dag H. (2010). Global Energy Security: Resource Availability, Economic Conditions and Political Constrains. Paper presented at the panel: *Contextualizing energy security and transition. Concepts, framing and empirical evidence* SGIR 7th Pan-European International Relations Conference 9.-11.9.2010. <http://stockholm.sgir.eu/uploads/Claes-Stockholm-h10.pdf> Katsottu 31.3.2011.
- Claes, Dag H. and Harsem, Oistein (2010). *Arctic Energy Resources - Curse or Blessing for European Energy Security?* Geopolitics in the High North at Institute of Defense Studies, Working Paper in Work Package 5: Energy, 1-26.
http://www.geopoliticsnorth.org/images/stories/attachments/claes_harsem.pdf. Katsottu 3.12.2010.

Copulos, Milton R. (1982). Is the Soviet gas pipeline a Steel Nose? *Briefing Paper*, Washington D.C.: The Heritage Foundation.
<http://www.heritage.org/research/reports/1982/03/is-the-soviet-gas-pipeline-a-steel-noose>.
Katsottu 03.12.2010.

Dahl, Robert A. (1961). *Who governs? Democracy and power in an American city*. New Haven: Yale University Press.

Department of Defense United States of the America (2010). *Quadrennial Defence Report Review*. February 2010.
http://www.defense.gov/qdr/images/QDR_as_of_12Feb10_1000.pdf. Katsottu 14.10.2010.

Dillon, Michael (1996). *Politics of security: towards a political philosophy of continental thought*. London: Routledge.

Duhaime, Gérard (2004). Economic Systems. Teoksessa *Arctic human development report* ss. 69-84. Akureyri: Stefansson Arctic Institute.

Dunne, Tim and Schmidt, Brian C. (2008). Realism. Teoksessa John Baylis, Steve Smith and Patricia Owens (toim.) *The Globalization of World Politics - An Introduction to International Relations* (4th), ss. 92-106. Oxford: Oxford University Press.

Dusseault, David (2009). Europe's triple by-pass - The Prognosis for Nord Stream, South Stream and Nabucco. Teoksessa Kari Liuhto (toim.) *The EU-Russia gas connection: Pipes, politics and problems* ss. 23-48. Electronic publication of Pan-European Institute 8/2009.
<http://www.tse.fi/FI/yksikot/erillislaitokset/pei/Documents/Julkaisut/Blyakha%200709%20web.pdf>. Katsottu 31.3.2011.

EIA (2010). *Country Analysis Briefs - China*. <http://www.eia.doe.gov/cabs/China/Oil.html>
Katsottu 26.2.2011.

Elo, Kimmo (2009). Rimlandin uudet vaatteet? Itäinen Keski-Eurooppa 20 vuotta eurooppalaisena tilana Saksan ja Venäjän välissä. *Kosmopolis*, 39 (3), 51-59.

Erickson, John (1999). 'Russia Will Not be Trifled With': Geopolitical Facts and Fantasies Teoksessa Colin S. Gray and Geoffrey Sloan (eds.) *Geopolitics, geography and strategy* ss. 242-268. London: Frank Cass.

Feygin, Vladimir (2009). The End of the "Paper Oil" Era. *Russia in Global Affairs*, 7 (1), 43-55. <http://eng.globalaffairs.ru> Katsottu 31.1.2011.

Fierke, K. M. (2007). Constructivism Teoksessa Timothy Dunne, Milja Kurki & Steve Smith (toim.) *International relations theories: Discipline and diversity* ss. 167-184. Oxford: Oxford University Press.

Finger, Mathias & Finger-Stich, Andrea (2010) "Energy Security", geopolitics, and Arctic Ocean Governance. Presentation in *Calotte Academy 2010: The High North in World Politics and Economics*, Kirkkonieki 12.4.2010.

Friedman, Thomas L. (2006). The First Law of Petropolitics. *Foreign Policy*, (154), 28-36.

Gadamer, Hans-Georg (2009). *Hermeneutiikka: ymmärtäminen tieteissä ja filosofiassa. Valikoinut ja suomentanut Ismo Nikander*. (3. painos). Tampere: Vastapaino.

Goldthau, Andreas and Witte, Jan M. (2009). Back to the Future or forward to past? Strengthening markets and rules for the effective global energy governance. *International Affairs*, 85 (2), 373-390.

Gorbatsov, Mikahil (1987). *Speech at the ceremonial meeting on the Occasion of the presentation of the order of Lenin and the Gold Star to the City of Murmansk*. Murmansk, 1.10.1987 http://www.barentsinfo.fi/docs/Gorbachev_speech.pdf. Katsottu 25.1.2011.

Grygiel, Jakub J. (2006). *Great Powers and Geopolitical Change*. Baltimore, MD, USA: Johns Hopkins University Press.

Guillet, Jérôme (2007). Gazprom as a Predictable Partner. Another Reading of the Russian-Ukrainian and Russian-Belarusian Energy Crises. *Russie.Nei.Visions*, (18), 1-24.

Guillet, Jérôme (2009). *Ukraine-Russia: some background and context*. <http://www.eurotrib.com/story/2009/1/3/786/89128> Katsottu 21.3.2011.

Hanson, Philip (2007). Kremlin Oil: State Intervention in the Russian Oil and Gas Sector, and Russia's Relations with the West. Teoksessa David Dussenault (ed.) *The dynamics of energy in the Eurasian context* ss. 30-44. Helsinki: Aleksanteri Institute.

Harle, Vilho (1991). *Hyvä, paha, ystävä, vihollinen*. Helsinki: Rauhankirjallisuuden edistämisseura.

Harle, Vilho (2010). Ulkopolitiikan sanasto on vanhentunutta. *Helsingin Sanomat*, 22.10.2010, A2.

Harle, Vilho ja Moisio, Sami (2003). Muuttuva geopolitiikka. Teoksessa Vilho Harle ja Sami Moisio (toim.) *Muuttuva geopolitiikka* ss. 7-17. Helsinki: Gaudeamus kirja.

Hast, Susanna (2007). Identiteetin, tunnustamisen ja toimijuuden politiikka Euroopan unionin Venäjä-diskurssissa. Teoksessa Petri Koikkalainen ja Sam Krause (toim.) *Miksi Pluto ei ole planeetta? Johdatuksia politiikan tutkimukseen* ss. 275-307. Rovaniemi: Lapin Yliopistopaino Oy.

Haukkala, Hiski (2008). EU:n ja Venäjän hukattu kumppanuus. *Ulkopolitiikka*, 45 (2), 40-45.

Haukkala, Hiski (2010). *The EU-Russia strategic partnership: the limits of post-sovereignty in international relations*. London: Routledge.

Heikka, Henrikki (2006). Jännitettä ilmassa - Venäjä laskeva suurvalta ja sen suhteet länteen. *Upi Briefing Paper*, (7), Helsinki: Ulkopoliittinen instituutti. <http://www.upi-fi.fi/fi/publication/45/>. Katsottu 21.3.2011.

Heininen, Lassi (1991). *Sotilaallisen läsnäolon ympäristöriskit Arktiksessa: Kohti Arktiksen sääteilyjärjestelmää*. Tampere: Rauhan- ja konfliktintutkimuslaitos.

Heininen, Lassi, Tennberg, Monica and Lausala, Tero eds. (2002). *Northern borders and security: dimensions for regional cooperation and interdependence*. Sarja B Tutkimusraportteja, Turku: Turun kauppakorkeakoulu, ytirystöiminnan tutkimus- ja koulutuskeskus.

Heininen, Lassi (2002). Building a Partnership - Russia as a Part of Europe. Teoksessa Lassi Heininen, Monica Tennberg and Tero Lausala (eds.) *Northern borders and security - Dimensions for regional cooperation and interdependence* (B5), ss. 97-138. Turku: Turun kauppakorkeakoulu.

Heininen, Lassi (2004). Circumpolar International Relations and Geopolitics. Teoksessa *Arctic human development report* (eds.) ss. 207-225. Akureyri: Stefansson Arctic Institute.

Heininen, Lassi (2007a). Barents Sea energy resources & regional cooperation: new challenges and opportunities. Teoksessa Greg Austin and Marie-Ange Schellekens-Gaiffe (eds.) *Energy and conflict prevention: Anna Lindh Programme on Conflict Prevention*, ss. 204-221. Stockholm: Madariaga European Foundation, EastWest Institute, The Bank of Sweden Tercentenary Foundation & gidlunds.

Heininen, Lassi (2007b). Turvallisuuden monet sisällöt ja pohjoisen turvallisuuden kehitys Teoksessa Petri Koikkalainen ja Sam Krause (toim.) *Miksi Pluto ei ole planeetta? Johdatuksia politiikan tutkimiseen*. ss. 200-245. Rovaniemi: Lapin Yliopistopaino Oy.

Heininen, Lassi (2008). Overview of the New Policy Framework Document and a Short History of the Northern Dimension Process. Teoksessa Lassi Heininen (toim.) *Proceedings of Calotte Academy 2007 "New Northern Dimension"* ss. 9-25. Rovaniemi: Yliopistopaino, University of Lapland.

Heininen, Lassi (2010a). Pohjoisten alueiden muuttuva geopolitiikka. *Politiikka lehti*, 52 (1), 5 - 19.

Heininen, Lassi (2010b). Globalization and Security in the Circumpolar North Teoksessa Lassi Heininen and Chris Southcott (eds.) *Globalization and the Circumpolar North* ss. 221-264. Fairbanks: Univ. of Alaska Press.

Heininen, Lassi (2010c). Circumpolar International Relations and Cooperation. Teoksessa Lassi Heininen & Chris Southcott (eds.) *Globalization and the Circumpolar North* ss. 265-305. Fairbanks: University of Alaska Press.

Heininen, Lassi. (Forthcoming 2011) *Arctic Strategies and State Policies - Inventory and Comparative Study*. Draft Version February 2011. Rovaniemi: Northern Research Forum & University of Lapland.

Heininen, Lassi, Käkönen, Jyrki, et al. (2000). *Pohjoinen avaamaton mahdollisuus: Pohjoisen ulottuvuuden näköaloja*. Helsinki: Like

Helanterä, Antti and Ollus, Simon-Erik (2004). *Why they, why not we? An analysis of the competitiveness of Finland and Russia*. Helsinki: Sitra.

- Helanterä, Antti ja Tynkkynen, Veli-Pekka (2002). *Maantieteelle Venäjä ei voi mitään* (3.painos). Jyväskylä: Gummerus Oy.
- Hollis, Martin and Smith, Steven (1990). *Explaining and understanding international relations*. Oxford: Clarendon Press.
- Hyde-Price, Adrian G. V. (2007). *European Security in the 21st Century*. London: Routledge.
- Iivari, Pekka (2007). Geopolitical argumentation: intelligence perceptions in a spatio-temporal context in Russia in 1991-2006. *Nordia Geographical Publications* 36 (3), Oulu: Department of Geography, University of Oulu.
- Jakobson, Linda (2010) China prepares for an ice-free Arctic. *SIPRI Insights for Peace and Security*, 2/2010. March, <http://books.sipri.org/files/insight/SIPRIInsight1002.pdf>. Katsottu 23.1.2011.
- Joenniemi, Pertti (2009). Itämeren kaasuputki ei ole turvallisuuspoliittinen ongelma. *Helsingin Sanomat*, 6.11.2009, A2.
- Juntunen, Alpo (2003). *Itään vai länteen? Venäjän vaihtoehdot*. Jyväskylä: Gummerus
- Juntunen (2007). *Luonnonvarakysymykset ja ympäristöasiat konfliktien syinä ja seurauksina*. Maanpuolustuskorkeakoulu, strategian laitos. <http://www.ymparisto.fi/download.asp?contentid=65098> Katsottu 24.3.2011.
- Juntunen, Alpo (2009). *Venäjän imperiumin paluu*. Helsinki: Maanpuolustuskorkeakoulu.
- Karaganov, Sergei (2007a). Aika perääntyä. *Helsingin Sanomat*, 18.5.2007, A2.
- Karaganov, Sergei (2007b). A New Epoch of Confrontation. *Russia in Global Affairs*, 5, (4), <http://eng.globalaffairs.ru> Katsottu 31.3.2011.
- Kefferpütz, Roderick (2010). On Thin Ice? (Mis)interpreting Russian Policy in the High North. *CEPS Policy Brief No. 205*, <http://www.ceps.eu/book/thin-ice-misinterpreting-russian-policy-high-north>. Katsottu 25.1.2011.
- Keohane, Robert O. (1984). *After hegemony: cooperation and discord in the world political economy*. Princeton: Princeton University Press.
- Kirkas, Tiina (2010). Venäjä tarvitsee merenalaista kaasua. *Ulkopolitiikka*, 47 (4), 22.
- Kivimäki, Antti (2010). Liuskekaasu sekoitti energiapelin. *Ulkopolitiikka*, 47 (4), 25-28.
- Kivinen, Markku (2007a). Frames of Russian Energy Policy in Transition Teoksessa David Dussenaault (ed.) *The dynamics of energy in the Eurasian context* ss. 7-29. Helsinki: Aleksanteri Institute.
- Kivinen, Olli (2007). Energian hinta mullistaa. *Helsingin Sanomat*, 20.11.2007, A2.

- Kivinen, Olli (2008). Kaasuongelma on EU:n luomus. *Helsingin Sanomat*, 11.11.2008, A2.
- Kivinen, Olli (2009). Kaasusirkus nöyryyttää EU:ta. *Helsingin Sanomat*, 13.1.2009, A2.
- Klare, Michael T. (2008). The New Geopolitics of Energy. *The Nation* 19.5.2008,
- Klare, Michael T. (2011). The Collapse of the Old Oil Order. How the Petroleum Age Will End. *Global Research*. www.globalresearch.ca/index.php?context=va&aid=23549
Katsottu 7.3.2011.
- KOM (2010) 639. *Energia 2020: Strategia kilpailukykyisen, kestävän ja varman energiansaannin turvaamiseksi*. Bryssel 10.11.2010. <http://eur-lex.europa.eu/LexUriServ/LexUriServ.do?uri=COM:2010:0639:FIN:FI:PDF>
Katsottu 26.2.2011
- Kononen, Vadim (2010). Russia-EU cooperation on energy efficiency: Enthusiasm and challenges ahead. *UPI Briefing Paper* (68), Helsinki: Ulkopoliittinen Instituutti.
http://www.fiia.fi/en/publication/152/russia-eu_cooperation_on_energy_efficiency/ .
Katsottu 7.2.2011.
- Kontorovich, A. E., Epov, M. I., Burshtein, L. M., et al. (2010). Geology and hydrocarbon resources of the continental shelf in Russian Arctic seas and the prospects of their development. *Russian Geology and Geophysics*, 51 (1), 3-11.
- Kumpula, Anssi (2007). Miten poliittisen realismin kertomus on ilmennyt Suomen ulkopoliittikan historiassa? Teoksessa Petri Koikkalainen ja Sam Krause (toim.) *Miksi Pluto ei ole planeetta? Johdatuksia politiikan tutkimukseen* ss. 165-199. Rovaniemi: Lapin yliopistopaino Oy.
- Laaksonen, Eini (2010). *Political risks of foreign direct investment in the Russian gas industry – The Shtokman gas field project in the Arctic Ocean*. Electronic Publications of Pan-European Institute 14/2010, Turku: Turku School of Economics.
http://www.tse.fi/FI/yksikot/erillislaitokset/pei/Documents/Julkaisut/Laaksonen_netiti_final.pdf. Katsottu 25.9.2010.
- Labban, Mazen (2009). The Struggle for the Heartland: Hybrid Geopolitics in the Transcaspian. *Geopolitics*, 14 (1), 1 - 25.
- Laitinen, Kari (2005). Kansainvälisen politiikan imperatiivit - Kansallinen turvallisuus, järjestys ja turvallistaminen Yhdysvaltain globaalien valtapoliittikan selittäjänä. *Kosmopolis*, 35 (1), 43 - 57.
- Laitinen, Kari (2009). Muuttuva turvallisuusympäristömme ja keskustelu turvallisuudesta. *Kosmopolis*, 39 (2), 39 -53.
- Laitinen, Kari (1999). *Turvallisuuden todellisuus ja problematiikka: tulkintoja uusista turvallisuusista kylmän sodan jälkeen*. Tampere: Tampereen yliopisto.
- Lake, David A. (2009). Regional hierarchy: authority and local international order. *Review of International Studies*, 35 (1), 35 - 58.

Larsen, Henrik (1997). *Foreign Policy and Discourse Analysis: France, Britain and Europe*. London: Routledge.

Larsson, Robert L. (2006). *Russia's Energy Policy: Security Dimensions and Russia's Reliability as an Energy Supplier*. Scientific Report, (1934), Stockholm: FOI
<http://www2.foi.se/rapp/foir1934.pdf>. Katsottu 21.3.2011.

Larsson, Robert L. (2007a). From Blue Stream to Nord Stream: Strategic Gains and Economic Flaws? Teoksessa Jakob Hedenskog and Viktor Lavrenyuk (eds.) *Comparing the Baltic and Black Sea Regions: Regional Security, Energy Security and Euro-Atlantic Integration* ss. 31-58. Stockholm: FOI.

Larsson, Robert L. (2007b). Nord Stream, Sweden and Baltic Sea Security. *Defense Analysis*, Stockholm: FOI.

Lebow, R. (2007). Classical Realism. Teoksessa Timothy Dunne, Milja Kurki & Steve Smith (eds..) *International relations theories. discipline and diversity* ss. 52-70. Oxford: Oxford University Press.

Legvold, Robert (2009). Past and Present in Russian Foreign Policy. Teoksessa Hiski Haukkala and Sinikukka Saari (eds.) *Russia lost or found?: patterns and trajectories* ss. 29-52. Helsinki: Edita.

Linklater, Andrew (2002). Neo-Realism in Theory and Practice Teoksessa Ken Booth and Steve Smith (eds.) *International Relations Theory Today* (4th ed.), ss. 241 - 262. Cambridge UK: Polity Press.

Little, Richard (2002). International Relations and the Triumph of Capitalism Teoksessa Ken Booth & Steve Smith (toim.) *International relations theory today* (4th ed.), ss. 62-89. Cambridge: Polity Press.

Liuhto, Kari (2008). Genesis of Economic Nationalism in Russia. *Electronic Publications of Pan-European Institute* 3/2008, Turku: Turku School of Economics.
http://www.tse.fi/FI/yksikot/erillislaitokset/pei/Documents/Julkaisut/Liuhto_32008.pdf. Katsottu 25.9.2010.

Liuhto, Kari (2009). The EU Needs a common energy policy - not separate solutions by its member states Teoksessa Kari Liuhto (ed.) *The EU-Russia gas connection: Pipes, politics and problems* ss. 109-128. Electronic Publications of Pan-European Institute 8/2009.
<http://www.tse.fi/FI/yksikot/erillislaitokset/pei/Documents/Julkaisut/Blyakha%200709%20web.pdf>. Katsottu 31.3.2011.

Liuhto, Kari (2010). Energy in Russia's Foreign Policy. *Electronic Publications of Pan-European Institute* 10/2010, Turku: Turku School of Economics.
http://www.tse.fi/FI/yksikot/erillislaitokset/pei/Documents/Julkaisut/Liuhto_final.pdf. Katsottu 17.5.2010.

Lloyd, Christopher (2000). Globalization: Beyond the Ultra-Modernist Narrative to a Critical Realist Perspective on Geopolitics in the Cyber Age. *International Journal of Urban & Regional Research*, 24 (2), 258-273.

Lo, Bobo (2008). *Axis of convenience: Moscow, Beijing, and the new geopolitics*. Washington, D.C: Brookings Institution Press.

Lo, Bobo (2010). Russia, China and the United States - from strategic tringualism to the Post-modern triangle. *Proliferation Paper, Winter 2010*. Security Studies Center In coopertion with the Russia/NIS Center, Ifri, http://www.ifri.org/?page=contribution-detail&id=5860&id_provenance=97. Katsottu 22.2.2011.

Loe, Julia S. P. (2011) Driving Forces in Russian Arctic Policy. *Working Paper - Geopolitics in the High North*, Pöyry Management Consulting Norway. http://www.geopoliticsnorth.org/images/stories/attachments/econ_2011.pdf. Katsottu 23.1.2011.

Lomagin, Nikita (2009). Russia's Perception of the Arctic Teoksessa Anonymous (toim.) *Seeking Balance in a Changing North. The Proceeding Papers from the 5th Northern Research Forum Open Assembly Anchorage, Alaska*: Northern Research Forum.

Lukyanov, Fyodor (2010). Kremlin's Imperial Ambitions ended in 2010. *Russia in Global Affairs*, 8 (4). <http://eng.globalaffairs.ru/numbers/80>. Katsottu 31.3.2011.

Luomi, Mari ed. (2010). *Managing Blue Gold: New Perspectives on Water Security in the Levantine Middle East. FIIA Report 2010 25*, Helsinki: The Finnish Institute of International Affairs.

Luukkanen, Arto (2004). *Neuvostojen maa: Neuvostoliiton historia 1917-1991*. Helsinki: Edita.

Luukkanen, Arto (2009). *Muutosten Venäjä: Venäjän historia 862 - 2009*. Helsinki: Edita.

Mackinder, Halford J. (1904). The Geographical Pivot of History. *Geographical Journal*, (23), 421-437.

Makarychev, Andrey S. (2006). Russia's Energy Policy Between Security and Transparency., *PONARS Memo*, 425. Nizhny Novgorod Linguistic University 1.12.2006, 1-4.

Maksutov, Ruslan (2006). The Shanghai Cooperation Organization: A Central Asian Perspective. *SIPRI Project Paper*, Solna: SIPRI, <http://catalogue.sipri.org/cgi-bin/koha/opac-detail.pl?biblionumber=32623> Katsottu 31.3.2011.

Marsh, David & Furlong, Paul (2010). A Skin not a Sweater: Ontology and Epistemology in Political Science Teoksessa David Marsh and Gerry Stoker (eds.) *Theory and methods in political science* (3rd ed.), ss. 17-44. Basingstoke: Palgrave Macmillan.

Mearsheimer, John J. (1990). Back to the Future: Instability in Europe after the Cold War. *International Security*, 15 (1), 5-56.

Mearsheimer, John J. (2007). Structural Realism Teoksessa Timothy Dunne, Milja Kurki and Steve Smith (eds.) *International relations theories: Discipline and diversity* ss. 71-88. Oxford: Oxford University Press.

- Menon, Rajan ja Motyl, Alexander J. (2007). Venäjän elpyminen on harhaa. *Ulkopolitiikka*, 44 (2), 46-52.
- Meres-Wuori, Ora (2007). Chávezin valta vakaalla pohjalla. *Ulkopolitiikka*, 44 (2), 40-41.
- Midkhatovich, Shamil Y. and Krysiak, Timothy F. (2007). The Battle for the Next Energy Frontier: The Russian Polar Expedition and the Future of Arctic hydrocarbons. *Oxford Energy Comment*, (August), Oxford: Oxford Institute for Energy Studies.
http://www.oxfordenergy.org/pdfs/comment_0807-3.pdf. Katsottu 22.1.2011.
- Miettinen, Anssi (2011). Öljy-yhtiö BP:stä tuli "Bolshoi Petroleum". *Helsingin Sanomat*, 21.1.2011, B5.
- Milov, Vladimir (2005). Global Energy Agenda. *Russia in Global Affairs*, 3 (4), 60-68.
<http://eng.globalaffairs.ru>. Katsottu 31.3.2011.
- Milov, Vladimir, Coburn, Leonard L. and Danchenko, Igor (2006). Russia's Energy Policy 1992 - 2005. *Eurasian Geography and Economics*, 47 (3), 285-313.
- Milov, Vladimir and Kuchins, Andrew (2006). How sustainable is Russia's future energy as an Energy Superpower? *Carnegie Endowment*.
<http://www.carnegieendowment.org/events/?fa=eventDetail&id=860> Katsottu 31.3.2011.
- Moe, Arild and Wilson Rowe, Elana (2009). Northern Offshore Oil and Gas Resources: Policy Challenges and Approaches. Teoksessa Elana Wilson Rowe (eds.) *Russia and the North* ss. 107-128. Ottawa: University of Ottawa Press.
- Moisio, Sami (2003). Geopolitiikan viisi olemusta. Teoksessa Vilho Harle ja Sami Moisio (toim.) *Muuttuva geopolitiikka* ss. 17-36. Helsinki: Gaudeamus.
- Moisio, Sami (2005). Geopolitiikka globalisaation aikakaudella. *Futura*, (1), 6-18.
- Moisio, Sami (2010). Tulkinnot ohjaavat arktista geopolitiikkaa. *Ulkopolitiikka*, 47 (4), 15-19.
- Monaghan, Andrew (2006). Russia-EU Relations: An Emerging Security Dilemma. *Pro et Contra*, 10 (2 - 3), 1 - 13.
- Montgomery, Scott L. (2010). *Powers That Be: Global Energy for the Twenty-first Century and Beyond*. Chicago, IL, USA: University of Chicago Press
- Morgenthau, Hans J. (1993 [1948]). *Politics among nations: the struggle for power and peace*. (Brief ed., revised by Kenneth W. Thompson). Boston (Mass.): McGraw-Hill.
- Morozov, Vyacheslav (2006). Kamppailu lännestä ja Euroopasta: neljä projektia ja niiden väliset suhteet. *Kosmopolis*, 36 (2), 30 - 40.
- Morozov, Vyacheslav (2008). Energy Dialogue and the Future of Russia: Politics and Economics in the Struggle for Europe. Teoksessa Pami Aalto (ed.) *The EU-Russian energy dialogue : Europe's future energy security* ss. 43 - 61. Ashgate: Aldershot.

Morozov, Yuri (2009). The Arctic: The Next "Hot Spot" of International Relations or a Region of Cooperation? *Carnegie Council*, 16.12.2009
http://www.carnegiecouncil.org/resources/articles_papers_reports/0039.html. Katsottu 22.1.2011.

Mäkinen, Hanna (2010). *The Future of natural gas as the European Union's energy source - risks and possibilities*. Electronic Publications of Pan-European institute 9/2010, Turku: Turku School of Economics.
<http://www.tse.fi/FI/yksikot/erillislaitokset/pei/Documents/Julkaisut/Mäkinen.pdf>. Katsottu 31.3.2011.

Neville, Peter (2005). *Matkaopas historiaan: Venäjä*. Kuopio: Unipress.

Nies, Susanne (2008). *Oil and Gas Delivery to Europe: An Overview of Existing and Planned Infrastructure*. Paris: The French Institute for international Relations
http://www.ifri.org/files/Energie/OilandGas_Nies.pdf. Katsottu 15.12.2010.

Niinivaara, Susanna (2006). Energiajätillä on varaa mahtailla. *Helsingin Sanomat*, 11.1.2006.

Noël, Pierre (2008). Beyond Dependence: How to Deal With Russian Gas. *ECFR Policy Brief*, (9).

Numminen, Lotta (2008). Jäämeren alueella taloushyödyt ohittavat luonnonsuojelun. *Ulkopolitiikka*, 45 (3), 35 - 38.

Numminen, Lotta (2009). Kansalliset intressit uhkaavat vesittää arktisen yhteistyön. *Helsingin Sanomat*, 9.2.2009, A2.

Numminen, Lotta (2010). Sulavan arktisen avainkysymykset: Luonnonvarat ja hallinnointi. *UPI Briefing Paper* (52) Helsinki: Ulkopoliittinen instituutti.
http://www.fiia.fi/en/publication/103/sulavan_arktisen_avainkysymykset/ Katsottu 31.3.2011.

Nye, Joseph S. (2007). *Understanding international conflicts: an introduction to theory and history*. (6th ed.). New York: Pearson Longman.

O'Hara, Sarah L. (2004). Great game or Grubby game? the struggle for control of the Caspian. *Geopolitics*, 9 (1), 138 - 160.

Olcott, Martha B. (2004). *The Energy Dimension in Russian Global Strategy: Vladimir Putin and the Geopolitics of Oil*. The James A. Baker III Institute for Public Policy of Rice University.

O'Lear, Shannon (2004). Resources and conflict in the Caspian Sea. *Geopolitics*, 9 (1), 161 - 186.

Oreshenkov, Alexander (2009). Arctic Diplomacy: History Lessons for Settling Disputes on Litigious Territories. *Russia in Global Affairs*, 7 (4), 121-132. <http://eng.globalaffairs.ru>
Katsottu 31.3.2011.

- Overholt, William H. (2008). *Asia, America, and the transformation of geopolitics*. New York: Cambridge University Press.
- Overland, Indra (2009). Natural Gas and Russia-Turkmenistan Relations. *Russian Analytical Digest*, (56), 9-13. <http://www.res.ethz.ch/analysis/rad/> Katsottu 31.3.2011.
- Overland, Indra (2010). Russia's Arctic Policy. *International Journal*, LXV (4), 865-878.
- Paillard, Christophe-Alexandre (2010). Russia and Europe's Mutual Energy Dependence. *Journal of International Affairs*, 63 (2), 65-84.
- Palonen, Kari (1993). *Politikointi - politisointi - politiikka: tulkinta politiikan ajatusmuodon pelikieliäkatiloista*. Jyväskylä: Jyväskylän yliopisto
- Palonkorpi, Mikko (2006). The Security Complex Theory and the Energy Security Teoksessa Mare Rantaniemi, Kyösti Kurtakko and Katja Norvapalo (eds.) *Pieces from peripheries and centres: papers presented at a symposium in Rovaniemi, 30-31 March 2006 ss.* 302-314. Rovaniemi: University of Lapland.
- Palonkorpi, Mikko (2007). Kaukasian ja Keski-Aasian. *Kansainvälisen järjestelmän toimijoiden ennakkointia 2030 ss.* 55 - 63. Helsinki: Suomen puolustusministeriö. http://www.defmin.fi/files/1160/Kaukasian_ja_Keski-Aasia.pdf .Katsottu 31.3.2011.
- Palonkorpi, Mikko (2008). Energianvienti jatkui Georgian sodan aikana. *Ulkopolitiikka*, 45 (4), 23-24.
- Palosaari, Teemu (2010b). Environmental Security in the Arctic. Presentation in Seminar *Arctic - area for the conflict or cooperation?* 15.12.2010 Helsinki.
- Parker, Geoffrey (1998). *Geopolitics: Past, Present and Future*. London: Pinter
- Perovic, Jeronim (2008). Russian Energy Power Abroad. *Russian Analytical Digest*, (33), 2-5. <http://www.res.ethz.ch/analysis/rad/>
- Peters, Susanne (2004). Coercive western energy security strategies: 'resource wars' as a new threat to global security. *Geopolitics*, 9 (1), 187.
- Pirani, Simon (2009). The Russo-Ukraine Gas Dispute. *Russian Analytical Digest*, (53), 2-4. <http://www.res.ethz.ch/analysis/rad/>
- Pirani, Simon, Stern, Jonathan and Yafimava, Katja (2009). The Russo-Ukrainian gas dispute of January 2009: a comprehensive assessment. Oxford Institute for Energy Studies, NG 27, February, <http://www.oxfordenergy.org/pdfs/NG27.pdf>. Katsottu 15.2.2011.
- Portyakov, Vladimir (2010). Russian-Chinese Relations: Current Trends and Future Prospects. *Russian Analytical Digest*, (73), 2-4. <http://www.res.ethz.ch/analysis/rad/> Katsottu 31.3.2011.

Posner, Rachel A. (2010) Energy Innovation and National Security: Scanning the Horizon of Defence Department Energy Initiatives. Commentary, Center for Strategic & International Studies, 31.8.2010

Pursiainen, Christer (2007). Venäjä iskee pöytään vanhat valtit. *Ulkopolitiikka*, 44 (3), 12-16.

Radyuhin, Vladimir (2010). Russia and America Clash in the Arctic? Arctic Region. Prime Target of U.S. Expansionist Strategy. *Global research*, www.globalresearch.ca

Raeste, Jukka-Pekka (2006). Euroopan maat pelästyivät presidentti Putinin voimaa. *Helsingin Sanomat*, 9.6.2006.

Rautio, Paavo (2006). Energian hinta muutti maailman. *Helsingin Sanomat*, 4.6.2006, A2.

Remington, Thomas F. (2010). *Politics in Russia*. (6th ed.). Boston: Pearson

Renner, Michael (2010). Turvallisuuden käsitteen laajentaminen Teoksessa Erik Assadourian, Linda Starke ja Lisa Mastny (toim.) *Maaailman tila 2010 : kulutuskulttuurista kestävään elämäntapaan: raportti kehityksestä kohti kestävää yhteiskuntaa* ss. 174-181. Helsinki: Gaudeamus.

Romanova, Tatiana (2007). Energy Partnership – A Dialog in Different Languages. *Russia in Global Affairs*, 5, (1), <http://eng.globalaffairs.ru> Katsottu 31.3.2011.

Romanova, Tatiana (2008). Energy Dialogue from Strategic Partnership to the Regional Level of the Northern Dimension. Teoksessa Pami Aalto (toim.) *The EU-Russian energy dialogue: Europe's future energy security* ss. 63-91. Ashgate: Aldershot.

Romanova, Tatiana (2010). Energy Security Without Panic: Russia-EU Energy Dialogue Moving Back to Economy. *Russia in Global Affairs*, 8, (3), 7.7.2010. <http://eng.globalaffairs.ru> Katsottu 31.3.2011.

Rouge-Oikarinen, Regis (2009). Rajan ylittävä yhteistyö muuttuvassa Euroopassa: Euroopan unionin Tacis-ohjelma (1996-2004) Suomen lähialueyhteistyön toteuttamisvälineenä. *Nordia Geographical Publications* 38 (2), Oulu: Department of Geography, University of Oulu

Ruostetsaari, Ilkka (2010). *Energiavalta: Eliitti ja kansalaiset muuttuvilla energiamarkkinoilla*. Tampere: Tampere University Press

Rutland, Peter (2008). Russia as an Energy Superpower. *New Political Economy*, 13 (2), 203-210.

Sadeniemi, Pentti (2006). Takaisin Westfalenin tielle. *Helsingin Sanomat*, 4.1.2006, A2.

Sakwa, Richard (2008). *Putin: Russia's choice*. (2nd ed.). London: Routledge

Saunders, Paul J. (2008). *Russian Energy and European Security. A Transatlantic Dialogue*. Washington DC: The Nixon Center

- Schmidt, Brian C. (2007). Realist concepts of Power. Teoksessa Felix Berenskoetter and Michael J. Williams (eds.) *Power in World Politics*, ss. 43-63. New York: Routledge.
- Sevastyanov, Sergey (2008). The More Assertive and Pragmatic New Energy Policy in Putin's Russia: Security Implications for Northeast Asia. *East Asia*, 25, 35 - 55.
- Shadrina, Elena (2010). Russia's foreign energy policy: norms, ideas and driving dynamics. *Electronic Publication of the Pan-European institute* 14/2010, Turku: Turku School of Economics. http://www.tse.fi/FI/yksikot/erillislaitokset/pei/Documents/Julkaisut/Shadrina_final_netti.pdf. Katsottu 6.10.2010.
- Shevtsova, Lilia (2003). *Putin's Russia*. Washington (D.C.): Carnegie Endowment for International Peace
- Shlapentokh, Dmitry (2007). Dugin, Eurasianism, and Central Asia. *Communist and Post-communist Studies*, (40), 143-156.
- Shumkov, Alexey (2010). The Russian Federation Before and After the Soviet Union. *Russia in Global Affairs*, 8, (3), 7.7.2010. <http://eng.globalaffairs.ru> Katsottu 31.3.2011.
- Silayev, Nikolai (2010). How to make peace with Neighbors. *Russia in Global Affairs*, 8, (4). <http://eng.globalaffairs.ru> Katsottu 31.3.2011.
- Siljander, Pauli (1988). *Hermeneuttisen pedagogiikan pääsuuntaukset*. Oulu: Oulun yliopisto
- Smith, Hanna toim. (2008) *Haasteiden Venäjä*. Helsinki: Puolustusministeriö.
- Smith, Keith C. (2008). *Russian and European Energy Security: Divide and Dominate*. Washington D.C.: Center for Strategic & International Studies. http://csis.org/files/media/csis/pubs/081024_smith_russiaeuroenergy_web.pdf. Katsottu 22.1.2011.
- Solanko, Laura & Ollus, Simon-Erik (2008). Paljonko kaasua Venäjä pystyy viemään? *Bofit Online*, (3) Helsinki: BOFIT. <http://www.bof.fi/NR/rdonlyres/0DE48788-7DE3-41D3-ABD2-9BAD099FE405/0/bon0308.pdf>. Katsottu 5.11.2010.
- Sovcomflot Press-Center (2010). *Sovcomflot Group and China National Petroleum Corporation become strategic partners*. Lehdistötiedote, 22.11.2010 <http://www.sovcomflot.ru/npage.aspx?did=75963>. Katsottu 23.1.2011.
- Spykman, Nicholas J. (1944). *The geography of the peace*. New York:
- Stanislaw, Joseph A. (2008). *Power Play - Resource nationalism, the global scramble for energy, and the need for mutual interdependence*. Deloitte center for Energy solutions,
- Stern, Jonathan (2005). Gas Pipeline co-operation between political adversaries: examples from Europe. *Report Submission to Korea Foundation*, London: the Royal Institute of

- International Affairs. http://www.chathamhouse.org.uk/files/3222_jsjan05.pdf. Katsottu 3.12.2010.
- Stevens, Paul (2009). Transit troubles. Pipelines as a source of Conflict. *A Chatham house report* London: The Royal Institute of International Affairs.
- Stevens, Paul (2010). The 'Shale Gas Revolution': Hype and Reality. *A Chatham House Report* London: the Royal Institute of International Affairs. September 2010, http://www.chathamhouse.org.uk/files/17344_r_0910stevens_es.pdf. Katsottu 4.11.2010.
- Suny, Ronald G. (2010). The pawn of great powers: The East–West competition for Caucasia. *Journal of Eurasian Studies*, 1 (1), 10 - 25.
- Susiluoto, Ilmari (2007). Voimaministeriöiden Venäjä Teoksessa Anne Kuorsalo, Ilmari Susiluoto ja Martti Valkonen (toim.) *Venäjä :kovan linjan energiajätti* ss. 184-266. Helsinki: Edita.
- Sutela, Pekka (2001) Venäjän talouspolitiikka ja talouden näköalat lokakuussa 2001. Suomen Pankki Siirtymätalouksien tutkimuslaitos, *BOFIT Online report* (10) Helsinki: BOFIT http://www.suomenpankki.fi/bofit_en/tutkimus/tutkimusjulkaisut/online/Documents/bon1001.pdf. Katsottu 4.2.2011.
- The North Atlantic Treaty* (1949). http://www.nato.int/cps/en/natolive/official_texts_17120.htm Katsottu 8.3.2011.
- The Shanghai Convention on Combating Terrorism, Separatism and Externism* (2001). <http://www.sectesco.org/EN/show.asp?id=68> Katsottu 31.3.2011.
- Tickner, J. A. (2002). Re-visioning Security. Teoksessa Ken Booth and Steve Smith (eds.) *International relations theory today* (4th ed.), ss. 175-197. Cambridge: Polity Press.
- Tkachenko, Stanislav L. (2008). Actors in Russia's Energy Policy Towards the EU. Teoksessa Pami Aalto (toim.) *The EU-Russian Energy Dialogue. Europe's Future Energy Security* ss. 163-194. Burlington: Ashgate Publishing Company.
- Tontti, Jarkko (2005). Olemisen haaste - 1900-luvun hermeneutiikan päälinjat Teoksessa Jarkko Tontti (toim.) *Tulkinnasta toiseen: esseitä hermeneutiikasta* ss. 50-85. Tampere: Vastapaino.
- Torbakov, Igor (2008). From Hegemony to New Geopolitical Competition: Assessing Russia's Strategic Footprint in Central Asia. *Upi Briefing Paper*, 22. Helsinki: Ulkopoliittinen instituutti. <http://www.upi-fiia.fi/fi/publication/59/>. Katsottu 2.4.2011.
- Torbakov, Igor (2009). Commentary: The Russia-Ukraine Gas Crisis: The Big Picture. *Eurasia Daily Monitor*, 6 (11), 19.1.2009. [http://www.jamestown.org/single/?no_cache=1&tx_ttnews\[tt_news\]=34373](http://www.jamestown.org/single/?no_cache=1&tx_ttnews[tt_news]=34373). Katsottu 4/23/2009.

Trenin, Dimitri (2008). Energy Geopolitics in Russia-EU Relations. Teoksessa Katinka Barysch (ed.) *Pipelines, Politics and Power. The Future of EU-Russia Energy Relations* ss. 15-24. London: Centre for European Reform.

Trenin, Dimitri (2009). Russia Reborn. Reimagining Moscow's Foreign Policy *Foreign Affairs*, 88 (6), 64-78.

Trenin, Dimitri (2010). The Arctic: A Front for Cooperation not Competition Teoksessa Dimitri Trenin & Pavel K. Baev (eds.) *The Arctic: View from Moscow* ss. 5-16. Carnegie Endowment for International Peace.

Tsygankov, Andrei P. (2007). Finding a Civilisational Idea: "West," Eurasia," and "Euro-East" in Russia's Foreign Policy. *Geopolitics*, 12 (3), 375 - 399.

Tsygankov, Andrei P. (2009a). Does Russia have Grand Strategy? *Presentation in An Annual Meeting of International Studies Association*, New York 13. - 16.2.2009.
http://www.allacademic.com/one/isa/isa09/index.php?cmd=isa09_search&offset=0&limit=5&multi_search_search_mode=publication&multi_search_publication_fulltext_mod=fulltext&textfield_submit=true&search_module=multi_search&search=Search&search_field=title_idx&fulltext_search=Does+Russia+Have+a+Grand+Strategy%3F. Katsottu 7.2.2011.

Tsygankov, Andrey (2009b). What is China to Us? Westernizers and Sinophiles in Russian Foreign Policy? *Russia.Nei.Visions*, 45 (December, 2009), 1.12.2010.

Tuomi, Osmo (1996). *Uusi geopolitiikka: geopolitiittisen perspektiivin soveltuvuus kansainvälisen politiikan tulkintaan maailman ja ajattelutapojen muuttuessa*. Gaudeamus: Helsinki.

US Geological Survey (2008). *Circum-Arctic Resource Appraisal: Estimates of Undiscovered Oil and Gas North of the Arctic Circle*. <http://pubs.usgs.gov/fs/2008/3049/>. Katsottu 3.3.2011.

Vahtra, Peter (2009). Energy Security in the aftermath of 2009 Russia-Ukraine gas wars Teoksessa Kari Liuhto (toim.) *The EU-Russia gas connection: Pipes, politics and problems* ss. 159-165. Electronic Publications of Pan-European Institute 8/2009.

Vihavainen, Timo (2009). Shadow of the Past - the Impact of Tsarist and Communist Legacies on Russia's Domestic and Foreign Policies Teoksessa Hiski Haukkala & Sinikukka Saari (eds.) *Russia lost or found?: patterns and trajectories* ss. 53-85. Helsinki: Edita.

Walsh, Brian (2010). The Meaning of the Mess. *Time* 17.5.2010, 33-39.

Waltz, Kenneth N. (1979). *Theory of international politics*. New York: McGraw-Hill

Westphal, Kirsten (2009). Europe Held Hostage? *Russian Analytical Digest*, (53), 15-18.
<http://www.res.ethz.ch/analysis/rad/> Katsottu 31.3.2011.

Yergin, Daniel (2006). Ensuring Energy Security. *Foreign Affairs*, 85 (2), 69.

Zhuravleva, Polina (2009). *The Nature of LNG Arbitrage: an Analysis of the Main Barriers to the Growth of the Global LNG Arbitrage Market*. Oxford: Oxford Institute for Energy Studies

Åslund, Anders (2007). *Russia's capitalist revolution: why market reform succeeded and democracy failed?* Washington (D.C.): Peterson Institute for International Economics.

Uutiset:

BARENTS OBSERVER (BO):

26.11.2010 "China's new foothold on Northern Sea Route"
<http://www.barentsobserver.com/index.php?id=4851792&xxforcedir=1&noredir=1>
Katsottu 31.3.2011.

16.3.2011 "Japan nuke disaster can trigger Shtokman investment".
<http://www.barentsobserver.com/japan-quake-disaster-can-trigger-shtokman-investment.4898414-91228.html> Katsottu 16.3.2011

15.1.2011 "Rosneft and BP form strategic alliance for Kara Sea",
<http://www.barentsobserver.com/rosneft-and-bp-form-strategic-alliance-for-kara-sea.4872391-116320.html> Katsottu 31.3.2011.

3.3.2011 "Total strikes deal on Yamal LNG",
<http://www.barentsobserver.com/index.php?id=4891994&cat=16178&printable=1>
Katsottu 7.3.2011

ECOLOGIST:

24.9.2010 "Arctic Oil Spill could take 'year or more' to clean up"
Ecologist,
http://www.theecologist.org/News/news_round_up/608705/arctic_oil_spill_could_take_year_or_more_to_clean_up.html Katsottu 25.1.2011

HELSINGIN SANOMAT (HS):

5.10.2003 "Venäjä elää öljystä"

5.5.2006 "Cheney syytti Venäjää energialla kiristämisestä"

29.9.2006 "Kreml lujittaa otettaan energiabisneksistä"

8.10.2010 B4, "Pekkarinen haluaa Suomesta kaivosalan mahtimaan"

13.10.2010 B5, "EU-komissio: Öljynporauksen sääntöjä merellä tiukennettava".

26.11.2010 A2, "Venäjä lähestyy länttä myös taloudessa"

18.1.2011 B4, "Öljyjätti BP:n yhtiökauppa Venäjällä vastatuulella"

REUTERS:

12.2.2007 "Putin says gas exporters should work together"

<http://uk.reuters.com/article/2007/02/12/gas-putin-idUKL125241120070212> Katsottu

15.3.2011.

RIA NOVOSTI, (RIAN):

22.1.2007 "Putin and Merkel agree to promote cooperation"

<http://en.rian.ru/analysis/20070122/59504176.html> Katsottu 8.2.2011

31.8.2008 "Medvedev Outlines five main points of future foreign policy"

<http://en.rian.ru/world/20080831/116422749.html> Katsottu 28.1.2011

24.3.2010 "Russia says GECF gas forum should become effective market tool"

,<http://en.rian.ru/world/20100324/158301797.html> Katsottu 11.2.2011.

13.1.2011 "Russia's Lavrov rules out global war over Arctic resources"

<http://en.rian.ru/world/20110113/162126854.html> Katsottu 26.2.2011.

19.1.2011 "Rosneft and BP: strategic partnership or particular

case?",http://en.rian.ru/valdai_op/20110119/162205806.html Katsottu 26.2.2011

YLE UUTiset:

17.7.2008 "Venäjä aloittanut partioinnin Jäämerellä"

http://yle.fi/uutiset/ulkomaat/2008/07/venaja_aloittanut_partioinnin_jaamerella_309632.html Katsottu 28.1.2011